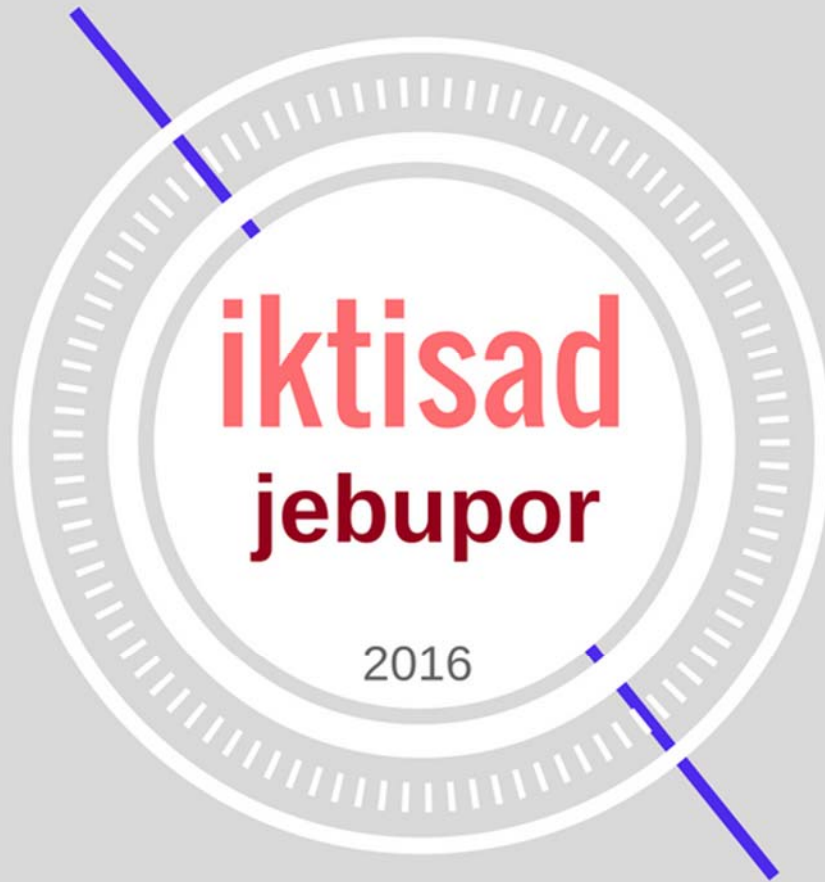

Yıl: 2018 Cilt:3 Sayı:5

Year: 2018 Vol:3 No:5

**İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

Journal of Economics Business and Political Researches

Uluslararası e-Dergi / International e-Journal

e-ISSN: 2564-7466

İKTİSAD

JEBUPOR

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL RESEARCHES

Cilt: 3 • Sayı: 5 • Şubat 2018
Vol: 3 • No: 5 • February 2018

e-ISSN: 2564-7466

<http://dergipark.gov.tr/iktisad>
www.iktisaddergisi.com

e-posta: iktisaddergisi@gmail.com

İKTİSAD, uluslararası hakemli, açık erişimli bilimsel bir dergidir.

Kurucu (Founder)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Baş Editör (Editor-in-Chief)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Editörler (Editors)

Prof. Dr. Sadettin PAKSOY
Dr. Kazım SARIÇOBAN
Arş. Gör. Elif KAYA
Arş. Gör. Özcan ÖZKAN

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Başkan)
Prof. Dr. Sadettin PAKSOY
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZÇALICI
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KOÇARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Erhan KILINÇ
Dr. Kazım SARIÇOBAN

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Mustafa ÖZER (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AKAL (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefer ŞENER (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem TANOVA (Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Lubica BAJZÍKOVÁ (Univerzita Komenského v Bratislave)

Sekretery (Secretaries)

Arş. Gör. Orhan BALIKÇI
Arş. Gör. Gümrah Can BAŞDAĞ
H. Beyza PAKSOY

Adres (Address)

Gaziantep Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Şehitkamil / Gaziantep / TÜRKİYE

E-Mail: iktisaddergisi@gmail.com

Web: dergipark.gov.tr/iktisad

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK (Harran Üniversitesi)	Doç. Dr. Uğur ADIGÜZEL (Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah SOYSAL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)	Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN (Pamukkale Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÇAKIR (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem TANOVA (Doğu Akdeniz Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Arzu SEÇER (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Cumabek CAİLOV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Aysun GARGACI KINAY (Sinop Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferit KÜÇÜK (Harran Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuat SEKMEN (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)	Yrd. Doç. Dr. Bengü HIRLAK (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Gaziantep Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Engin DÜCAN (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ (Pamukkale Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Erhan KILINÇ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ (Erciyes Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Erkan ALSU (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet KARADAL (Aksaray Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Fatih KAPLAN (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ (Celal Bayar Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Hasan DEMİR (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. İbrahim Halil SEYREK (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Hasan TÜRKAL (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet BOZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KOÇARSLAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. İlmut Elif KANDİL GÖKER (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Liao WEI (Confucius Institute at Ss.Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia)	Yrd. Doç. Dr. İnci Oya COŞKUN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Ľubica BAJZÍKOVÁ (Univerzita Komenského v Bratislave, Slovakia)	Yrd. Doç. Dr. Kamalbek KARIMŞAKOV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. M. Göksel AKPINAR (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Mikail EROL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mahmut İNAN (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DEMİR (Harran Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZÇALICI (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AKAL (Sakarya Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mehmet Reşit SEVİNÇ (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT (Celal Bayar Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Murat KARAHAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZER (Anadolu Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAYHAN (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Hakkı AYDOĞDU (Harran Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman ÇEVİK (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Ömer LİMANLI (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Prof. Dr. Sadettin PAKSOY (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Sabiha ANNAÇ GÖV (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Seyil NAJIMUDINOVA (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Sıtkı İLKAY (Erciyes Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Sezen BOZYİĞİT (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefer ŞENER (İstanbul Üniversitesi)	Yrd. Doç. Dr. Utku ONGUN (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. Tarik ZAIMOVIC (University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina)	Dr. Ahmad Ismail Al MAANI (Philadelphia University, Jordan)
Prof. Dr. Zhaoyang LI (Shanghai University of International Business and Economics, China)	Dr. Ahcene TIAR (Université 20 août 1955 Skikda, Algeria)
Doç. Dr. Asılcan KEŞİKBAEV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)	Dr. Amar CHALABI (Université 20 août 1955 Skikda, Algeria)
Doç. Dr. Ahmad AL MAANİ (Philadelphia University Jordan)	Dr. Bahadır UYSAL (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayfer GEDİKLİ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	Dr. Dastan ASEİNOV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Doç. Dr. Birol ERKAN (Uşak Üniversitesi)	Dr. Eldin MEHIC (University of Sarajevo, Bosna Hersek)
Doç. Dr. Fariz AAHMADOV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)	Dr. Fatih BUDAK (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil TUNALI (İstanbul Üniversitesi)	Dr. Kazım SARIÇOBAN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Halil EKŞİ (Gaziantep Üniversitesi)	Dr. Layachi ZERZAR (Université 20 août 1955 Skikda, Algeria)
Doç. Dr. Mahmut KARĞIN (Celal Bayar Üniversitesi)	Dr. Lukasz BRYL (Poznan University of Economics and Business, Poland)
Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)	Dr. Muratali ABDILDAEV (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet CİHANGİR (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)	Dr. Mustafa KIRCA (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Müge KANTAR DAVRAN (Çukurova Üniversitesi)	Dr. Nouredine MEZIANI (Université 20 août 1955 Skikda, Algeria)
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ (Dumlupınar Üniversitesi)	Dr. Oqtay QULİYEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramazan AKBULUT (Harran Üniversitesi)	Dr. Ömer Faruk RENÇBER (Çukurova Üniversitesi)

İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi yılda üç kez Şubat, Haziran ve Ekim aylarında yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin web adresinde yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve satılamaz.

Journal of Economics Business and Political Researches is an international peer-reviewed journal which is published three times a year in February, June and October. The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referees and after their approval, they will be sent to edit before being published.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's website.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

Makaleler / Articles

Bankacılık Sektöründe Tükenmişlik Sendromu: Kırgızistan Örneği

Burnout Syndrome in Banking Sector: Sample of Kyrgyzstan

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper

Celaleddin SERİNKAN & İbadathan ARAPOVA

1-11

İş Motivasyonu ile İş Tatmini Üzerine Otel İşletmelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma

A Comparative Research on Job Satisfaction and Job Motivation in Hotel Enterprises

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper

Samet GÖKKAYA & Nuray TÜRKER

12-28

Türkiye İkinci El Otomobil Piyasasında Faktör Analizi Uygulaması

Applying Explanatory Factor Analysis to Turkey's Second-Hand Car Market

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper

Mehmet ÖZÇALICI & Yücel AYRIÇAY

29-36

Vergi Yükünün Ekonomik Büyüme Hızı Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki İller Örneklerinde Ampirik Bir Analiz (2005-2014)

The Effects of Tax Burden on Economic Growth: An Empirical Analysis of Provinces in Turkey (2005-2014)

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper

Ferdi ÇELİKAY

37-55

Vergileme Kapasitesini Belirleyen Faktörler ve Türkiye'de Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi

Factors Determining Taxation Capacity and The Effect of Tax Amnesties on Tax Revenues in Turkey

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper

Abdulkerim EROĞLU

56-69

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TÜKENMİŞLİK SENDROMU: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ*

BURNOUT SYNDROME IN BANKING SECTOR: SAMPLE OF KYRGYZYSTAN

DOI: 10.25204/iktisad.368181

Celaleddin SERİNKAN¹
İbadathan ARAPOVA²

Öz

Günümüzün gerektirdiği yoğun çalışma şartları, özellikle özel sektörde çalışan kişiler üzerinde oldukça negatif anlamda etkilerde bulunmaktadır. Bu etkilerin başında da tükenmişlik gelmektedir. Tükenmişlik kavramı, son zamanlarda akademisyenlerce de hemen hemen her sektörde çalışılmaya başlanmıştır. Bu araştırmanın amacı, Kırgızistan'daki bankacılık sektöründe çalışan kişilerin Tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesidir. Bu çalışma ile daha önce Kırgızistan'da çalışılmamış olan Tükenmişlik konusunun bankacılık sektöründeki mevcut durumu ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve bu açıdan çalışma önem taşımaktadır. Araştırma kapsamında, araştırmayı kabul eden altı banka yer almaktadır. Verilerin analizi için SPSS programı kullanılmıştır. Bulguların değerlendirilmesinde frekans, yüzde ve karşılaştırma analizleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, bankacılık alanında çalışan personelin tükenmişliğin alt boyutlarına göre duygusal tükenmenin yüksek düzeyde olduğu sonucu, duyarsızlaşma boyutunda ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Tükenmişlik kavramının üçüncü boyutu olan kişisel başarı boyutunda ise tükenmişliğin yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu durumda, araştırmaya katılan bankalardaki personelin genel tükenmişlik düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Bankacılık Sektörü, Tükenmişlik Sendromu.

Jel Kodları: M10, M12, N20.

Abstract

The intensive working conditions required today, especially those working in the private sector, have a very negative effect. Burnout is at the beginning of these effects. The concept of burnout has recently begun to be studied in academicians in almost every sector. The aim of this research is to determine the burnout levels of the people working in the banking sector in Kyrgyzstan. This study has tried to reveal the current situation in the banking sector of the issue of Burnout which has not been worked in Kyrgyzstan so far and therefore, this study is important in this respect. Within the concept of the research, there are six banks which accepted to be involved in this research. SPSS program was used for analysis of data. Frequency, percentage and comparison analyzes were used in the evaluation of the findings. As a result, it is determined that emotional exhaustion is at a high level and the level of desensitization is moderate in the banking sector. Burnout is found to be high in the third dimension of the burnout concept, personal success. In this case, it can be said that the general burnout syndrome levels of staff in the banks participating in the survey are high.

Keywords: Kyrgyzstan, Banking Sector, Burn-out Syndrome.

Jel Codes: M10, M12, N20.

* Bu çalışma, 17-20 Nisan 2017 tarihlerinde İspanya'da düzenlenen II. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

¹ Prof. Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, cserinkan@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8056-2596

² Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, ibadat.1302@gmail.com

1. GİRİŞ

Günümüzde bankacılık sektörü günlük hayatın ve ticari hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bankaların değişik türleri olmakla birlikte en yaygın olarak görülen türü ticari bankalardır. Ticari bankacılık kavramı ise genel olarak müşterilerden mevduat toplayan ve bunları değerlendiren kurumlar olarak değerlendirilir.

Ticari banka kavramı tarihte ilk kez 19. Yüzyılda İngiltere’de dile getirilmiştir. Ticari bankaların en önemli özelliklerinden birisi, kısa, orta ve gerektiğinde de uzun vadeli krediler vermeleridir. Bu sebeple vadesiz mevduat toplayan ve kredi işlemleriyle ilgili hizmetler veren bankaları, ticari banka olarak tanımlamak mümkündür (Aydın, 2012: 14; Serinkan, 2017:350).

Tükenmişlik sendromu konusunda öncü teorisyenlerden biri olan Maslach’a göre tükenmişlik şöyle tanımlanmaktadır; işin özelliği sebebiyle sürekli kişilerden taleplerde bulunulan, aynı zamanda devamlı olarak başka insanlarla karşılıklı çalışmak mecburiyetinde kalan insanlarda görülen fiziki ve ruhi bitkinlik, yorgunluk, bıkkınlık ve çaresizlik duyguları içinde olmaktır. Ayrıca bu duygularını çalıştığı yere, özel hayatına ve beraber çalıştığı kişilere karşı menfi tutumlarla yansıtması hâllerini içeren davranışlar göstermesidir. (Yıldırım vd., 2014:35).

Günümüzün yoğun çalışma ortamında, özellikle özel sektörde çalışan personelin tükenmişlik yaşaması mümkündür. Bankacılık sektörü de hizmet sektörleri arasında olan, en rekabetçi ve de yenilikçi bir sektördür. Ayrıca müşterilerle muhatap olmaları ve müşterilerin de bilgili, paralı ve gelişmeleri takip eden kişiler olmaları nedeniyle bankalarda çalışan personellerin işlerine daha da önemiyet vermelerini ve sürekli kendilerini yenilemelerini gerektirmektedir. Bu gibi sebeplerle bankalarda çalışan personellerin tükenmişlik yaşamaları beklenebilir.

Bu çalışmada Kırgızistan’da faaliyette bulunan bankalardaki personelin tükenmişlik düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için araştırmayı kabul eden altı bankadaki personel örnekleme dahil edilmiş ve 72 geçerli anket analize tabi tutulmuştur. Katılımcıların demografik özellikleri açısından tükenmişlik boyutlarında farklılıklar olup olmadığı incelenmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Tükenmişlik, yoğun stres altında çalışılan iş hayatından kaynaklanmaktadır. Tükenmişlik yaşayan bireyler işlerini etkin bir şekilde yerine getiremezler (Barutçu ve Serinkan, 2013:318).

Tükenmişlik kavramını ilk kullanan kişi, 1974 yılında yazdığı bir makalede konu edinen Freudenberg olmuştur. Sonraki yıllarda bu konuda değişik teorik ve uygulamalı araştırmalar yaygınlaşmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra değişik sektörlerde araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Freudenberg’e göre tükenmişlik; iş yerinde çalışan bireyin işinde başarıyı yakalayamaması, kendisine çok fazla yüklenilmesi ve bireyin istek ve arzularının karşılanmaması sebeplerinden dolayı bireyde güç ve enerji kaybı ve de bunların sonucunda oluşan tükenme hali olarak tarif edilmektedir (Freudenberg, 1974:159).

Tükenmişlik kavramının yaygınlaşmasında oldukça önemli rolü olan Maslach ve Jackson’a göre tükenmişlik kavramı ise çalışanlarda ortaya çıkan uzun süreli fiziki yorgunluk, çaresizlik içinde olma, devamlı olarak umutsuz duyguları taşıma ve işte başarısız olma durumlarını içermektedir. Bu durumda kişide memnuniyetsizlik, yaşama ve insanlara karşı sergilenen negatif tutumları içeren fiziki, zihni ve duygusal boyutları kapsayan bir sendrom olarak tanımlamaktadırlar (Maslach ve Jackson, 1981: 99).

Tükenmişlik konusunda çalışmaları bulunan Cherniss’e göre tükenmişlik, yoğun olarak strese maruz kalan kalan kişide iş tatminsizliğinin oluşmasından sonra, kişinin yaptığı işten soğuması ve psikolojik olarak yıpranmasıdır. Aynı zamanda kişinin üzerinde baskının oluşması ve bunun

sonucunda da geçici olarak yorgunluk ve bıkkınlık davranışlarının gösterilmesidir (Avşaroğlu vd., 2005: 116). Tükenmişlik örgüt ve işgören arasında meydana gelen uyumsuzluk sonucunda hasıl olan gerginlik ve işte oluşan kişiler arası stres faktörlerine karşı bir tepki olarak da ifade edilmektedir (Gün Eroğlu, 2014: 150).

Akademik literatürde en çok kullanılan ölçek Maslach'ın geliştirdiği ölçektir. 1982 yılında bu ölçeği geliştiren Maslach, Tükenmişlik envanteri ismini verdiği ölçekte tükenmişliği üç boyut altında incelemektedir. Bunlar; duygusal tükenme (emotional exhaustion), duyarsızlaşma (depersonalization) ve kişisel başarısızlık (personel accomplishment) olarak belirtilmektedir (Budak ve Sürgevil, 2005: 96; Kakırman ve Birsnel, 2015: 3). Maslach' a göre en fazla tükenmişlik yaşayan kişilerin ideali hedefleyen, canlı, heyecanlı ve de fedakârane davranışlar gösteren insanlar olduğunu belirtmektedir. (Serinkan ve Barutçu, 2006: 242).

Emhan ve arkadaşlarının çalışmasında bireylerin yöneticilerle olan irtibatlarına değinilmektedir. Bu çalışmaya göre, tükenmişlik içinde olan kişilerin düşük iş tatminine sahip olmalarının normal bir durum olduğu söylenebilir. Tükenmiş olan bireylerde, ilk amirin personelin stres yaşadığını ve tükenmiş olduğunu farketmesi gerekir. Bu durumu fark eden yönetici, personele maddi ve manevi destek vermesi beklenir. Personelin de bu destekleri pozitif olarak algılaması ve kabul etmesi faydalı olacaktır (Emhan vd., 2014: 81).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Örnekleme

Bu araştırmanın amacı, Kırgızistan'da faaliyet gösteren banka personelinin tükenmişlik düzeylerini belirlemek ve tükenmişlik alt boyutlarının çalışanların demografik özellikleri bakımından farklılıkların olup olmadığını tespit etmektir.

Araştırma tanımlayıcı modelde tasarlanmış olup verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evrenini Bişkek'te faaliyet gösteren banka çalışanları oluşturmaktadır. Bişkek'te 24 özel banka faaliyet göstermektedir. Araştırma örneklemini, araştırmayı kabul eden 6 banka oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Aracı

Kırgızistan'daki bankalarda görev yapan personelin tükenmişlik düzeylerini ölçmede kullanılan veri seti olarak, 1981 yılında Maslach ve Jacson tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması, Ergin tarafından 1992 yılında yapılan Maslach Tükenmişlik Ölçeği temel alınmıştır. Bu ölçek üç boyuttan oluşmakta olup duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıdır. Tükenmişlik ölçeğini oluşturan yirmi iki ifadeden dokuzu duygusal tükenme, beş ifade duyarsızlaşma ve sekiz ifade ise kişisel başarı boyutlarını içermektedir. Veri seti beşli Likert ölçeği şeklinde tasarlanmıştır. Bazı çalışmalarda yedili ölçek de kullanılmıştır. Katılımcılara verilen ifadeler ne kadar sıklıkla karşılaştıkları sorulmuştur. Seçenekler 1: Hiçbir zaman, 2: Yılda birkaç kez, 3: Ayda birkaç kez, 4: Haftada birkaç kez ve 5: Her gün şeklinde oluşturulmuştur (Özgen, 2007: 118; Üngüren vd., 2010: 2927; Barutçu ve Serinkan, 2013: 320).

Maslach Tükenmişlik ölçeğinde, duygusal tükenmenin ve duyarsızlaşmanın yüksek olması ve de kişisel başarımın düşük olması, tükenmişliği gösterir. Maslach tükenmişlik ölçeğinin, duygusal tükenme boyutu; 1,2,3,6, 8, 13, 14, 16 ve 20 numaralı ifadelerden oluşmaktadır. Duyarsızlaşma boyutu; 5,10,11, 15, 22 numaralı ifadelerden oluşurken ölçeğin üçüncü boyutu olan kişisel başarı ise 4, 7, 9, 12, 17, 18, 19 ve 21 numaralı ifadelerden meydana gelmektedir (Barutçu ve Serinkan, 2008: 550).

3.3. Bulgular

Araştırmaya katılan banka personellerinin demografik özelliklerine ilişkin tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Özellikler		Sıklık	%
Cinsiyet	Bay	24	33,3
	Bayan	48	66,7
Yaş	20-30	50	69,4
	31-40	22	30,6
	41-50	-	-
	51 ve üstü	-	-
Medeni Durum	Evli	30	41,7
	Bekar	42	58,3
Çocuk durumu	Var	16	22,2
	Yok	56	77,8
Çalışma yerine girildiğindeki düşünce	Büyük mutluluk duyuyorum	-	-
	Az mutluluk duyuyorum	24	33,3
	Mecbur olduğum için giriyorum	48	66,7
Çalışma arkadaşlarından memnuniyet	Çok memnunum	8	11,1
	Memnunum	64	88,9
	Hiç memnun değilim	-	-
Banka hakkındaki genel kanaat	Memnunum	34	47,2
	Kısmen memnunum	38	52,8
	Hiç memnun değilim	1	2,8

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu bayan olup genelde gençlerden oluşmaktadır. Bankalarda çalışan personelin işyerlerine geldiklerinde, büyük bir oranda mutsuz oldukları anlaşılmaktadır. Cevaplayıcıların büyük oranda çocuk sahibi olmadıkları görülmektedir. Çalışma arkadaşlarından ise genelde memnun oldukları ve banka hakkındaki genel kanaatlerinin ise olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya dahil olan personelin tükenmişlik ölçeğindeki ifadelerle katılım dereceleri ise aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Tükenmişlik İfadelerine Katılımları (1: Hiçbir zaman, 2: Yılda birkaç kez, 3: Ayda birkaç kez, 4: Haftada birkaç kez ve 5: Her gün)

Tükenmişlik İfadeleri	Art. Ort.	Std. Sap.
1- Kendimi işimden duygusal olarak uzaklaşmış hissediyorum	2,1667	,80491
2- İşgününün sonunda kendimi bitkin hissediyorum	3,9444	,91757
3- Sabah kalkıp yeni bir işgünü ile karşılaşmak zorunda olduğumda kendimi yorgun hissediyorum	3,6667	,88811
4- Çalışanların pek çok şey hakkında neler hissettiklerini kolayca anlayabilirim	3,5278	,64942
5- Bazı işgörenlere onlar sanki kişilikten yoksun birer objeymiş gibi davrandığımı hissediyorum	2,0833	,83497
6- Bütün gün insanlarla çalışmak benim için gerçekten gerginliktir	3,4722	1,24439
7- Çalışanlarımın sorunlarını etkili bir şekilde hallederim	3,4722	1,10022
8- İşimin beni tükettiğini hissediyorum	3,5278	,96374
9- İşimle diğer insanların yaşamlarını olumlu yönde etkilediğimi hissediyorum	3,0000	,91928
10- Bu mesleğe başladığımdan beri insanlara karşı katılaştığımı hissediyorum	2,3889	,92775
11- Bu iş beni duygusal olarak katılaştırdığı için sıkıntı duyuyorum	2,3056	,88236
12- Kendimi çok enerjik hissediyorum	3,5833	,72675
13- İşimin beni hayal kırıklığına uğrattığını düşünüyorum	2,1389	,89294
14- İşimde gücümün üstünde çalıştığımı hissediyorum.	2,8333	,87210
15- Bazı insanların başına gelenler gerçekten umurumda değil	2,7500	,89992
16- Doğrudan insanlarla çalışmak bende çok fazla stres oluşturuyor	3,3056	1,35977
17- Çalışanlarıma rahat bir atmosferi kolayca sağlayabilirim	3,0000	,82223
18- Çalışanlarla yakın ilişki içinde çalıştıktan sonra kendimi ferahlamış hissediyorum	3,2500	1,12275
19- Bu meslekte pek çok değerli işler başardım	3,3889	,83169
20- Kendimi çok çaresiz hissediyorum	1,9722	,83872
21- İşimde duygusal sorunları soğukkanlılıkla hallederim	3,9167	,86806
22- Çalışanların bazı problemleri için beni suçladıklarını hissediyorum	1,7222	,65482

Cevaplayıcıların almış oldukları en yüksek ortalamalara bakıldığında; “işgününün sonunda kendini bitkin hissetme, sabah kalkıp yeni bir işgünü ile karşılaşmak zorunda olduğunda kendini yorgun hissetme, çalışanların pek çok şey hakkında neler hissettiklerini kolayca anlayabilme ve işinin kendisini tükettiğini hissetme” ifadelerinden nispeten yüksek puan almışlardır. Araştırmaya cevap veren katılımcılar, bu durumları ayda birkaç kez yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların az puan aldıkları ifadeler ise; “bazı işgörenlere onlar sanki kişilikten yoksun birer objeymiş gibi davrandığımı hissetme, kendini çok çaresiz görme ve çalışanların bazı problemleri için kendisini suçladıklarını düşünme” ifadeleridir. Bu durumlara ise katılımcılar yılda birkaç kez yaşadıklarını ifade etmektedirler.

Cevaplayıcıların tükenmişlik boyutlarına ilişkin almış oldukları aritmetik ortalamalar aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3: Tükenmişlik Boyutlarının Ortalamaları

	N	Min.	Max.	Art. Ort.	Std. Sap.
Duygusal tükenme	72	1,33	4,22	3,0031	,62715
Duyarsızlaşma	72	1,00	3,60	2,2500	,58599
Kişisel başarı	72	2,62	4,75	3,3924	,50713
Tükenmişlik ortalaması	72	2,36	3,32	2,8818	,23220

Araştırmaya katılan banka personelinin genel tükenmişlik ortalamasına bakıldığında (2,88) ayda birkaç kez tükenmişliği yaşadıkları söylenebilir. Boyutlar açısından bakıldığında, kişisel başarı boyutunun en yüksek puan olması sebebiyle çalışanların tükenmişliği yaşadıkları söylenebilir. Duyarsızlaşma boyutunda ise en az ortalamaya sahip olduğu için nispeten tükenmişliğin olmadığı belirtilebilir.

Gruplar Arasındaki Farklılıklar

Katılımcıların demografik özellikleri bakımından tükenmişlik genel ortalaması ve boyutları açısından elde edilen bulgular aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 4: Cinsiyet Açısından Farklılıklar

	Cinsiyet	N	Art. Ort.	Std. Sap.	Anl.
Duygusal tükenme	Bay	24	3,3981	,50004	,000
	Bayan	48	2,8056	,59350	
Duyarsızlaşma	Bay	24	2,2333	,34220	,866
	Bayan	48	2,2583	,67912	
Kişisel başarı	Bay	24	3,2083	,31422	,028
	Bayan	48	3,4844	,56058	
Tükenmişlik ortalaması	Bay	24	2,9466	,22720	,094
	Bayan	48	2,8494	,23016	

Yapılan iki örneklem t testi bulgularına göre gruplar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Duygusal tükenme boyutunda erkekler bayanlara göre daha fazla tükenme yaşamaktadırlar. Duyarsızlaşma boyutunda ise erkeklerle bayanlar arasında anlamlı farklılık çıkmamıştır. Kişisel başarı boyutunda ise bayanlar daha fazla tükenmiş görünmektedirler. Genel tükenmişlik ortalamaları bakımından ise erkeklerin kısmen de olsa daha fazla tükenmişlik yaşadıkları söylenebilir.

Tablo 5: Medeni Durum Farklılıkları

	Medeni durum	N	Art. Ort.	Std. Sap.	Anl.
Duygusal tükenme	Evli	30	2,7778	,53167	,009
	Bekâr	42	3,1640	,64613	
Duyarsızlaşma	Evli	30	2,2800	,62057	,716
	Bekâr	42	2,2286	,56667	
Kişisel başarı	Evli	30	3,5583	,53913	,018
	Bekâr	42	3,2738	,45300	
Tükenmişlik ortalaması	Evli	30	2,8720	,19653	,765
	Bekâr	42	2,8888	,25677	

Grupların medeni durumları açısından yapılan t testi sonuçlarına göre; bekârların daha fazla duygusal tükenme yaşadıkları, evlilerin daha fazla kişisel başarıda tükenmişlik yaşadıkları söylenebilir. Evli ve bekâr grupları arasında duyarsızlaşma boyutunda ve genel tükenmişlik ortalaması açısından anlamlı farklılıklar bulunmamıştır.

Araştırmaya katılan kişilerin sadece iki grup altında olmaları yani 21-30 yaş ve 31-40 yaş grubuna sahip olmaları nedeniyle t testi analizi yapılmıştır. Cevaplayıcılar arasında 40 yaş üzerinde kişiye rastlanılmamıştır. Elde edilen bulgular aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 6: Cevaplayıcıların Yaşları Açısından Farklılıklar

	Yaş	N	Art. Ort.	Std. Sap.	Anl.
Duygusal tükenme	20-30	50	3,0889	,63888	,069
	31-40	22	2,8081	,56571	
Duyarsızlaşma	20-30	50	2,2560	,61151	,897
	31-40	22	2,2364	,53679	
Kişisel başarı	20-30	50	3,3300	,50619	,116
	31-40	22	3,5341	,49127	
Tükenmişlik ortalaması	20-30	50	2,8916	,24687	,592
	31-40	22	2,8595	,19835	

Araştırmaya katılan kişilerin yaş grupları açısından sadece duygusal tükenme boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur. 20-30 yaş grubundaki kişiler daha fazla duygusal tükenme yaşamaktadırlar. Bu durumda gençlerin diğer gruba nazaran daha fazla tükenmiş oldukları söylenebilir. Duyarsızlaşma, kişisel başarı ve genel tükenmişlik ortalaması açısından anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir.

Tablo 7: Cevaplayıcıların Çocuk Durumları Açısından Tükenmişlik Farklılıkları

	Çocuk	N	Art. Ort.	Std. Sap.	Anl.
Duygusal tükenme	Var	16	2,8333	,53210	,295
	Yok	56	3,0516	,64787	
Duyarsızlaşma	Var	16	2,1500	,30551	,021
	Yok	56	2,2786	,64349	
Kişisel başarı	Var	16	3,4375	,50827	,413
	Yok	56	3,3795	,51066	
Tükenmişlik ortalaması	Var	16	2,8069	,10923	,000
	Yok	56	2,9032	,25348	

Araştırmaya katılan personelin çocuklarının olup olmamasına göre yapılan t testi analizine göre; çocuğu olanlarla olmayan kişiler arasında duygusal tükenme ve kişisel başarı boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Ancak duyarsızlaşma boyutunda ve genel tükenmişlik ortalamasında farklılıklar söz konusu olup çocuk sahibi olmayanların puanları daha fazla olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle çocuk sahibi olmayan personelin daha fazla tükenmiş oldukları belirtilebilir.

Tablo 8: Cevaplayıcıların Çalışma Yerine Geldiğindeki Mutluluk Açısından Farklılıklar

	Çalışma yerinde mutluluk	N	Art. Ort.	Std. Sap.	Anl.
Duygusal tükenme	Az mutluluk duyuyorum	24	2,8241	,62418	,087
	Mecbur olduğum için giriyorum	48	3,0926	,61559	
Duyarsızlaşma	Az mutluluk duyuyorum	24	2,0167	,74814	,016
	Mecbur olduğum için giriyorum	48	2,3667	,45069	
Kişisel başarı	Az mutluluk duyuyorum	24	3,4375	,66246	,597
	Mecbur olduğum için giriyorum	48	3,3698	,41495	
Tükenmişlik ortalaması	Az mutluluk duyuyorum	24	2,7594	,23911	,001
	Mecbur olduğum için giriyorum	48	2,9430	,20493	

Araştırmaya katılan banka personelinin işyerine geldikleri zaman hissettikleri mutluluk derecesi açısından anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bankalara mecbur olduğu için geldiğini düşünen personelin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve genel tükenmişlik açısından daha fazla ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Cevaplayıcıların Bankalar Hakkındaki Genel Memnuniyetlerine Göre Farklılıklar

	Banka hakkındaki genel memnuniyet	N	Art. Ort.	Std. Sap.	Anl.
Duygusal tükenme	Bankada bulunmaktan memnun	34	2,6797	,62721	,000
	Kısmen memnun	38	3,2924	,47099	
Duyarsızlaşma	Bankada bulunmaktan memnun	34	2,0824	,68952	,021
	Kısmen memnun	38	2,4000	,43121	
Kişisel başarı	Bankada bulunmaktan memnun	34	3,6103	,61374	,000
	Kısmen memnun	38	3,1974	,27360	
Tükenmişlik ortalaması	Bankada bulunmaktan memnun	34	2,7908	,23404	,001
	Kısmen memnun	38	2,9633	,20047	

Cevaplayıcılar arasında bankada çalışmaktan memnun olan kişilerin her boyuttan aldıkları puan memnun olmayanlara göre daha azdır. Elde edilen verilerde görüldüğü gibi gruplar arasındaki farklılıklar anlamlıdır.

4. SONUÇ

Kırgızistan'daki bankacılık sektöründe çalışan personelin tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışma, bu ülkede yapılan ilk çalışmalardan birisidir. Araştırma kapsamındaki bankalar açısından bu gibi konularda araştırmacılara izin vermeleri oldukça zordur. Buna rağmen örneklem sayısını çok fazla olmasa da nispeten araştırmacılara fikir vermektedir. Tabii ki elde edilen bulgular genelleştirilemez.

Araştırma sonucunda bankacılık sektöründe çalışan personelin nispeten tükenmişlik yaşadıkları, işyerlerine mecbur oldukları için geldikleri, iş arkadaşlarından memnun oldukları ve genel olarak bankalardan memnun kanaate sahip oldukları ancak memnun olmayanların oranının da hemen hemen yarıya yakın olduğu belirtilmelidir. Araştırmanın diğer sonuçları ise; erkeklerin bayanlara göre daha fazla tükenmişlik yaşadıkları, bekârların evlilere göre daha fazla tükenme yaşadıkları ve gençlerin daha fazla tükenmiş oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca çocuk sahibi olan kişilerin daha az tükenmiş oldukları tespit edilmiştir.

Öbür taraftan bankalarda çalışan personelin mecbur olduğu için işyerlerine geldiklerini düşünmeleri ve bu cevaba sahip personelin oranının fazla olması düşündürücüdür. Kırgızistan'da iş imkanlarının kısıtlı olması, bir bakıma çalışanları, mecburiyet düşüncesine yöneltmiş olabilir. Diğer taraftan Kırgızistan geçiş ekonomileri içinde sayılan ve kişi başına milli geliri geri kalmış ülkeler grubunu içinde olan bir ülke olması nedeniyle, bankacılık sektörünün güçlenmesi ve insan kaynaklarına yönelik iyileştirilmelerin sağlanması, biraz zaman alabilecektir.

Bankacılık sektöründeki yöneticilere ise personelin moral ve motivasyonunu artırıcı faaliyetlere daha fazla zaman ve bütçe ayırmaları tavsiye edilebilir. Ayrıca genel olarak çalışanlara düşük ücret verdikleri göz önüne alınırsa, bu konuda daha fazla iyileştirmelerin ve ikramiyelerin hayata geçirilmesi sağlanabilir. Bankaların çalışanlarca mecbur olduğu için gelinen yerler olarak değil, severek ve isteyerek gelinen yerler hâle getirilmesinin yolları araştırılmalıdır. Türkiye'de tükenmişlik konusunda pek çok araştırma yapılmış ve değişik sektörler incelenmiştir. Kırgızistan'da ise daha kapsamlı ve farklı sektörleri de içeren çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, N. (2012). Bankacılık ve Sigortacılığına Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2478, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1449, Eskişehir, s. 14.
- Avşaroğlu, S., Deniz M. E., Kahraman A. (2005). “Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14.
- Barutçu, E., Serinkan C. (2013). Burnout Syndrome of Teachers: An Empirical Study in Denizli in Turkey, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 89, pp. 318 – 322.
- Barutçu, E., Serinkan C. (2008). Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu ve Denizli’de Yapılan Bir Araştırma, *Ege Academic Review*,8(2),541-561.
- Budak, G., Sürgevil O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliğe Etki Eden Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 95–108.
- Emhan A., C. Mengenci, H. Taşdöven, V. Garayev, (2014). Yapısal Eşitlik Modeli Kullanılarak İş Memnuniyeti, Yönetici Desteği ve Tükenmişlik Kavramları Arasındaki İlişkilerin Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Economic Research) ISSN: 1303 – 8370 / Nisan 2014 / Yıl: 14 / Sayı: 27, s.81.
- Ergin C. (1992); “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması”, *Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, Ankara, 143-154.
- Freudenberger, Herbert, J. (1974). Staff Burn-Out. *Journal of Social Issues*, Volume 30, Issue 1, Winter 1974, Pages 159–165.
- Gün Eroğlu, Ş. (2014), Örgütlerde Duygusal Emek Ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 19, 2014, Sayfa 147-160.*
- Kakırman A. ve M. Birsal, (2015). An Study Applied In Banking Sector About The Relationship Between Perfectionism And Burnout, *Research Journal of Politics, Economics and Management*, 2015, Year:3, Volume:3, Issue:3.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). “The Measurement of Experienced Burnout”, *Journal of Occupational Behaviour*, Vol. 2.99-113.
- Örmen, U. (1993). Tükenmişlik Duygusu ve Yöneticiler Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özgen, I. (2007). Yiyecek-İçecek İşletmeleri Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromu: İzmir Adnan Menderes Havalimanı Örneği. I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikleri, 4-5 Mayıs 2007, Antalya.
- Serinkan, C. (2017). Kırgızistan’da Bankacılık Sektörünün Yönetim ve Organizasyon Sorunları, *International Conference On Eurasian Economies*, 5-7 Ekim 2017, Kırgızistan Türkiye manas Üniversitesi, Bildiriler Kitabı, Bişkek, Kırgızistan s. 350.
- Serinkan, C., Barutçu, E. (2006). Şirket Yöneticilerinin Motivasyon Ve Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma, *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 25-27 Mayıs 2006, Erzurum, Bildiriler Kitabı, s.244.
- Yıldırım, M. H., Erul, E. E., Kelebek, P. (2014). Tükenmişlik İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, ISSN: 1309-8039. s. 35.

Üngüren E., Dođan, H., Özmen, M., Tekin Ö. A. (2010). “Otel Çalışanlarının Tükenmişlik ve İř Tatmin Düzeyleri İlişkisi”, Yaşar Üniversitesi Dergisi, 17(5) ss. 2922-2937.

İŞ MOTİVASYONU İLE İŞ TATMİNİ ÜZERİNE OTEL İŞLETMELERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA*

A COMPARATIVE RESEARCH ON JOB SATISFACTION AND JOB MOTIVATION IN HOTEL ENTERPRISES

DOI: 10.25204/iktisad.347203

Samet GÖKKAYA¹

Nuray TÜRKER²

Öz

Bu çalışmada, ‘‘Herzberg’in Çift Faktör Teorisi’’ çerçevesinde, Antalya ve Ankara’daki dört ve beş yıldızlı konaklama işletmesi çalışanlarının, iş motivasyonu ve iş tatmini düzeyleri ölçülerek, işgörenlerin motivasyon düzeyleri ile iş tatminleri temelinde kent ve kıyı oteli çalışanları arasında bir farklılaşma olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla ilgili çalışmada iş motivasyonu ve iş tatmini anketleri kullanılmış olup görgül çalışmadan elde edilen verilerin analizinde istatistiksel analiz programından yararlanılarak ‘frekans analizi’, ‘yüzde dağılımı’, ‘t-testi’, ‘Anova’ ve ‘Tukey’ testleri yapılmıştır. Çalışmada kent otelleri yöneticilerinin kıyı otelleri yöneticilerine kıyasla dışsal motivasyon araçları olarak belirtilen, sigorta ve emeklilik imkânı, çalışma ortamının fiziksel koşulları, iş için gerekli araç-gereç ve ekipman desteği gibi faktörlere daha fazla önem verdikleri saptanmıştır. Ayrıca çalışmaya konu iki ilden Antalya’daki işgörenlerin, Ankara’daki işgörelere kıyasla, iş başarma, işi zamanında bitirme gibi görevlerini yerine getirdiklerinde, üstleri tarafından takdir edilmedikleri ya da ödüllendirilmedikleri bu durumun ise çalışanlarda içsel motivasyonu azalttığı ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra kıyı işletmelerinde, iş ile ilgili kararlar alınırken ilgili işgörenin görüşlerine başvurulmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çift Faktör Kuramı, Herzberg, Dışsal Motivasyon, İçsel Motivasyon, İş Tatmini.

Jel Kodları: Z31, Z32.

Abstract

In this study, in the context of 'Herzberg's Two Factor Theory', job satisfaction and motivation levels of employees, working at four and five-star hotels in Antalya and Ankara, are determined and the difference between motivations and job satisfaction of employees, working for urban hotels, and employees, working for resort hotels, are presented within the scope of work motivation and satisfaction. For this purpose, motivation and job satisfaction questionnaires were used in this study and using the data obtained from empirical study, frequency analysis, percentage distribution, t-tests, Anova and Tukey tests were performed for the statistical analysis program. In this study, it is determined that urban hotel managers give much emphasis to external motivation factors such as insurance and retirement facilities, physical conditions of the working environment, support for the necessary equipment for the job when compared to coastal hotel managers. Besides, when compared to employees working in Ankara, employees working in Antalya have lower internal motivation because of not being appreciated or being rewarded by their superiors when having a good work performance or finishing the work on time. Furthermore, it has been determined that coastal hotels employees have no affect when making decision about relevant job issues.

Keywords: Two Factor Theory, Herzberg, External Motivation, Internal Motivation, Job Satisfaction.

Jel Codes: Z31, Z32.

* Bu çalışma Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne sunulan ‘‘Konaklama İşletmelerinde Çift Faktör Kuramı ile İş Tatmini Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma’’ adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü,
ORCID: 0000-0002-6946-2030, sametgokkaya@hotmail.com

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
ORCID: 0000-0001-5701-5674, tnuray@hotmail.com

1. GİRİŞ

Konaklama işletmelerine rekabette en büyük üstünlüğü sağlayan unsur, sahip oldukları insan kaynağıdır. Çünkü maddi kaynaklar çeşitli finansal kuruluşlar ya da farklı kuruluşlar aracılığıyla bir şekilde temin edilebilir. Ancak insan kaynağı hem bulunması hem de eğitilmesi uzun zaman alan önemli bir unsur olması nedeniyle kolay temin edilemez. Özellikle işgören devir hızının yüksek olduğu günümüz konaklama işletmeleri, işgörenleri işte tutmaya ve daha verimli çalışmalarını sağlayacak yöntemleri bulmaya çalışmaktadırlar (Kaya, 2007:369). Bununla birlikte çalışanları işte tutan çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların en önemlilerinin başında iş motivasyonu ve iş tatmini gelmektedir.

Motivasyon ve iş tatmini kavramı gerek işgören gerekse yönetici ve işletme açısından iş başarımında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm işletmelerde olduğu gibi konaklama işletmelerinde de yöneticinin başarısı, idaresindeki işgörenlerin başarısı ve verimlilikleri ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla yöneticilerin sorumlulukları altında bulunan işgörenlerden maksimum faydayı sağlaması gerekir ki bu da işgörenleri en iyi şekilde motive etmelerine bağlıdır (Garih, 2005:105).

Bu çalışmadaki temel husus, motivasyon ve iş tatmini konuları ile ilgili olarak birçok araştırmanın yapıldığı ancak çalışmalar incelendiğinde konu ile ilgili olarak şehir ve kıyı otelciliği arasında karşılaştırmalı analiz içeren çalışmaların eksikliğinin göze çarpmasıdır. Dolayısıyla bu çalışma ile literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Araştırmada kent (Ankara) ve kıyı (Antalya) otellerinde çalışan işgörenler üzerinde yapılan ampirik çalışmanın bulgularına yer verilmiş ve işgörenlerin motivasyonları ve iş tatminleri, F. Herzberg'in çift faktör kuramı ve iş tatmini çerçevesinde karşılaştırmalı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR

Motivasyon, davranışı açıklamaya yarayan psikolojik süreçlerden biri olan (Tınaz, 2009:5), aynı zamanda kişilerin beklenti ve ihtiyaçları, amaçları, davranışları kendi performansları hakkında bilgi verilmesi (Koç ve Topaloğlu, 2010:201) konularını içeren bunların yanı sıra istek, amaç, eğilim, davranış, çıkar, seçme, tercih, irade, beklenti, arzu, tatmin, moral gibi kavramları da çağrıştıran (Deniz, 2005:127) bir kavramdır. Motivasyon, insanın istek ve ihtiyaçlarını doyumak için harekete geçecek düzeyde "isteklenmesidir". Bu yüzden bireyin harekete geçmesi yani motive olması için bazı süreçlerden geçmesi gerekmektedir. Bu noktada motivasyon süreci dört aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla gereksinim, uyarılma, davranış ve doyum noktasından oluşmaktadır (Özkalp ve Kırel, 2011:279). Eğer bir güdü, doyumsuzluğa düştüğünde ya da yeterince doyurulmadığında başka bir ifade ile erişmek istediği hedeften yoksun bırakıldığında ya da hedefine ulaşamadığında insanı gerilime iter. Bu gerilim insanı çeşitli şekillerde güdüsünü doyurmaya zorlar ve güdüsünü doyumak için gerekli olan davranışı ona yaptırır. Güdüsünü doyuran birey gerilimden kurtulur (Başaran, 2000:70).

Literatür incelendiğinde motivasyon kavramı ile ilgili olarak birçok bilim insanı tarafından farklı teorilerin ortaya konulduğu görülmektedir. Bu teoriler kapsam ve süreç teorileri olmak üzere iki temelde kategorize edilmiştir. Kapsam teorilerinin temel noktasını bireysel ihtiyaçlar oluşturmada ve bu ihtiyaçlar psikolojik ve fizyolojik olarak ikiye ayrılmaktadır (Tınaz, 2009:6). Süreç teorilerinin odak noktası ise, çalışan davranışının ortaya çıkışından durdurulmasına kadar geçen süre içerisinde bilişsel süreçleri temel alması ve incelemesidir. Kapsam teorilerin içerisinde yer alan F. Herzberg'in ortaya koymuş olduğu Çift Faktör motivasyon teorileri de motivasyon konusunda literatüre geçmiş en önemli motivasyon teorilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Keser, 2012:107). Çift faktör teorisi ya da motivasyon teorisi Herzberg tarafından 'İnsanlar işinden ne ister?' sorusuna cevap ararken doğmuştur (Güzel, 2010). Herzberg, bu sorudan aldığı cevaplar doğrultusunda oluşturduğu modelin içeriğini motive edici gelişmeye yol açan içsel faktörler ve sağlık (hijyenik) açısından

kaçınma davranışlarını sağlayan dışsal faktörler olarak iki grupta toplamıştır (Torlak, 2008:245). Herzberg, hijyen (dışsal) faktörlerini; işletme yönetimi ve politikasından hoşnutsuzluk, teknik gözetimden hoşnutsuzluk, ücret yetersizliği, kişilerarası ilişkilerden kaynaklanan hoşnutsuzluk, çalışma koşullarından hoşnutsuzluk olarak ifade ederken, motive edici (içsel) faktörleri ise; işin kendisi, başarıma, fark edilme, yükselme, anlamlı ve zevk verici bir işte çalışma, sorumluluk alma ve görevi yerine getirme olarak belirtmiştir (Ağırbaş vd., 2005:330; Tikici, 2005:146-147). Aslında çift faktör kuramının Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramından temel farklılığının, incelediği değişkenlerin niteliğine bağlı olarak ve çift faktör teorisindeki değişkenlerin dorudan iş ile ilgili olduğu ve örgütsel ortamdaki unsurları içerdiği anlaşılmaktadır (Yüksel, 2005). Çift faktör kuramına göre, hijyen faktörleri iş tatminini sağlayan ön koşullardır. Yönetici çalışanları sadece hijyen faktörleri ile motive tatmin edemez (Şimşek vd., 2008:188), fakat tamamlanmamış hijyen koşulları, çalışanların tatmin olmasını önlemektedir. Motivasyon faktörleri ise, hijyen faktörleri tamamlandıktan sonra çalışanları tatmin etmektedir (Stroh vd., 2001). Bu teorinin yönetici açısından anlamı şudur: hijyen faktörleri bulunması gereken asgari faktörlerdir. Bunlar yoksa personeli motive etmek mümkün değildir. Hijyen faktörlerin varlıkları ancak motivasyon için gerekli ortamı yaratır. Motivasyon, motive edici faktörler ile sağlanırsa gerçekleştirilebilir. Hijyen faktörlerini sağlamadan sadece motive edici faktörleri sağlamak, işgörenleri motive etmeye yetmeyecektir (Koç ve Topaloğlu, 2010:205).

Motivasyon çalışmalarında çalışanların motivasyonunu etkileyen farklı etkenler araştırılmıştır. Türkiye'nin öncü sektörlerinden olan turizm sektöründe içsel ve dışsal motivasyon unsurlarının çalışanları hangi yönde motive ettiğinin tespitine yönelik çalışmalar yer almaktadır (Torlak, 2008; Alkış ve Öztürk, 2009; Güzel, 2010; Hotamışlı ve Şenol, 2010; Çetinkaya, 2011; Ertan ve Kaya, 2012; Akgündüz, 2013; Tanrıverdi ve Şahin, 2014; Aslan vd., 2014; Yıldırım ve Arslan, 2015; Gün, 2016;).

Tatmin kavramı, arzu edilen bir amaca ulaşma ve bunun sonucunda gönül doygunluğuna erme anlamı taşımaktadır (Futrel ve Parasuraman, 1984; Henne ve Locke, 1985; Akıncı, 2002; Tengilimoğlu, 2005). Bireylerin ulaştıkları imkânların seviyesi beklenti ve özlem seviyelerine yakın ise tatmin, bu seviyelerin altında ise tatminsizlik söz konusudur (Örücü vd., 2006:40).

Motivasyon ile iş tatmini arasındaki ilişki, gerçekte karşılıklı etkileşim biçimindedir. Tatmin olmuş kişinin motive olabilmesi için ortam hazırlanmış demektir. Çünkü tatmin olan birey, davranışını değiştirmeye ve güdülemeye oldukça uygun bir durumdadır. Aynı şekilde güdülenmiş birey de tüm çaba ve faaliyetlerinin sonucunda iç huzuru bulabilir ve zevki tadabilir (Kaynak, 1973:58). Başka bir deyişle motivasyon, tatmin yaratabilir.

İş tatmini ile motivasyon arasındaki ilişki hakkında, yönetim literatüründe birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda ortak nokta bu iki kavramın farklı oldukları ancak birbirleriyle ilişkileri olduğu yönündedir. Motivasyonun iş tatminine etkisini araştıran Toker (2006)'e göre, iş tatmini, çalışanların yaptıkları işe ve çalıştıkları ortama olumlu duygular beslemeleriyle ilgilidir. Bu bağlamda, çalışanların işlerinden ve işyerlerinden doyum sağlamaları, iş ortamında yeterince motive olmalarıyla yakından ilişkilidir. Çalışanların motivasyonlarını ise en etkin biçimde özendirme araçları ile sağlamanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Başka bir çalışmada Sabuncuoğlu ve Tüz (2001), çalışanların hangi koşullarda, nasıl bir ortamda, ne zaman, hangi ölçüde ve hangi tür özendirme araçları ile motive edilebileceğini öngörebilen bir işletmenin, iş doyumunu, örgütsel bütünlüğü ile çalışma verimini arttırabileceğini ifade etmektedir. Eren (2001) ise, çalışanların motivasyonunu en etkili biçimde, özendirme araçları ile sağlamanın mümkün olduğunu vurgulamakta ve çalışanların ihtiyaçlarını işletme yönetiminin kendilerine sunduğu bu özendirme araçları ile tatmin ederek, iş görme istekleri ve verimliliklerinin arttırılabileceğini söylemektedir. Yazara göre, çalışanların amaçlarına ulaşmasında yardımcı olan özendirme araçları, onların çalıştığı örgütün amaçlarını benimsemelerini ve bu doğrultuda motive olmalarını sağlayacaktır.

Yönetim açısından incelendiğinde, bir iş görenin iş bakımından yüksek bir iş tatminine sahip olabileceği, ancak bunun yanında da düşük seviyede bir motivasyona sahip olacağı anlamına gelir. Bu durumun tersi de doğru olabilir. Bir başka ifade ile düşük iş tatminine sahip ancak üst derecede motive olmuş işgörenler başka işler arayabilirler. Aynı şekilde yaptıkları işi özendirici bulan fakat arzu ettiklerinden ya da hak ettiklerini düşündüklerinden daha az ücret alan işgörenlerin başka bir iş aramaları kuvvetle muhtemeldir (Günbayı, 2000:14).

3. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, kent (Ankara) ve kıyı (Antalya) bölgelerindeki dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin motivasyon düzeylerini tespit etmek ve Frederick Herzberg'in Çift Faktör Kuramı kapsamında içsel ve dışsal motivasyon faktörlerinin, işgörenlerin motivasyonları üzerinde ne derece etkili olduğunu saptamak ve bu farklılığın kent ve kıyı otellerinde farklılaşım farklılaşmadığını belirlemektir. İşgörenlerin motivasyonları konusunda Türkiye'nin birçok ilinde çeşitli araştırmalar yapılmış, ancak ilgili literatürde araştırmanın örneklemini oluşturan kent ve kıyı otellerindeki işgörenlerin motivasyon ve iş tatmin düzeyleri hakkında karşılaştırmalı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada Ankara ve Antalya illerinde faaliyetlerini sürdüren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan işgörenler üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma yapılmıştır. Araştırma, şehir ve kıyı otelciliği organizasyon yapılarının, işgören devir hızının ve müşteri portföyünün farklı olması nedeniyle literatüre katkı sağlayacaktır. Literatür ve yöntemden hareketle çalışmanın işgörenlerin iş tatmin düzeylerinin ve verimliliklerinin belirlenmesi, ilgili literatüre katkı sağlaması ve bunların yanı sıra ortaya çıkacak verilerle işletme yöneticilerine, işgörenlere ve turizm sektörü paydaşlarına, çalışanların tatmin düzeylerini ve verimliliklerini artırma konusunda öneriler sunacağı düşünülmüş ve çalışmanın hipotezleri oluşturulmuştur.

H1: Kent ve kıyı otellerinde çalışan işgörenlerin dışsal motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Kent ve kıyı otellerinde çalışan işgörenlerin içsel motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Kent ve kıyı otellerinde çalışan işgörenlerin iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

3.1. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırma evreni Ankara ve Antalya bölgesinde faaliyet gösteren yerli ve yabancı zincir oteller ile bağımsız nitelikteki dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerden oluşmaktadır. Konaklama işletmeleri sayısının çok fazla olması, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin daha kurumsal olmaları nedeniyle araştırma bu otel sınıfları ile sınırlandırılmıştır. Konaklama işletmelerinin ve işgören sayısının belirlenmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve bakanlığa bağlı Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün verilerine göre yapılmıştır. Ancak araştırma alanının genişliği ve araştırmaya konu olan alanın tamamına ulaşmanın gerek maliyet gerekse de zaman açısından zor olması, evren üzerinden örneklem alınmasını gerektirmiştir. Örneklem olarak Antalya ve Ankara'da toplam 21 otel ile görüşülmüş ancak 6 otelin yöneticileri çeşitli nedenlerle uygulamayı kabul etmemişlerdir. Dolayısıyla toplamda 15 otel işletmesi uygulama alanı olarak değerlendirilmiştir. Anketler, otellerin bir kısmına araştırmacı tarafından, kalan kısmına ise posta yoluyla ulaştırılmıştır. Araştırmanın amacı ve sağlayacağı faydalar ilgili yöneticilere aktarılmış ve işgörenlerin objektif olarak soruları yanıtlamalarına yardımcı olmaları istenmiştir. Anketler 15 konaklama işletmesinde çalışan 800 işgörene ilgili departman yöneticileri tarafından dağıtılmış ve değişen zamanlarda tamamlanan anketler geri toplanmıştır. Geri dönüşü

sağlanan ölçeklerden 63 tanesinin yanlış ya da eksik doldurulmuş olması nedeniyle değerlendirilmeye alınmamıştır. Dolayısıyla var olan ölçekler 737 tanesi değerlendirme kapsamındadır. Araştırma kapsamında yer alan 15 otelin sınıfları ise Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Araştırmanın Yapıldığı Otellerin Yıldız Sayılarına Göre Dağılımları

Yıldız Durumu	f	%
5 Yıldızlı Otel	8	53
4 Yıldızlı Otel	7	47
Toplam	15	100

Araştırmanın yapıldığı otel sayılarının toplamı yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu otellerin bölgelerine ve niteliklerine ilişkin sayıları ise şu şekildedir; Ankara'da uygulama yapılan 4 yıldızlı otel sayısı "4", 5 yıldızlı otel sayısı ise yine "4"tür. Antalya'da faaliyet gösteren 4 yıldızlı otel işletmelerinden "3", 5 yıldızlı otel işletmelerinden ise "4" tanesinde uygulama yapılmıştır.

3.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma konusuyla ilgili olarak literatürde, çeşitli zaman ve mekânlarda yapılan pek çok çalışmada (Yavuz, 2008; Pelit, 2008; Alkış, 2008; Günel, 2009; Telbalkan, 2010; Kaş, 2012) geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılarak ölçeklendirilmiş anket formları kullanılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde işgörenlerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, işgörenlerin motivasyon düzeylerini belirlemeye yönelik, Güzel'in (2010), çalışmasında kullanmış olduğu, otuz ifadeden oluşan 'iş motivasyonu' anketi kullanılmıştır. Son bölümde ise, Weiss vd. (1967) tarafından geliştirilen, Pelit'in (2008) de çalışmasında kullanmış olduğu, 20 sorudan oluşan ve işgörenlerin iş tatmin düzeylerini ölçen, iş tatmin ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, ilgili literatürde 'Minnesota Doyum Ölçeği (Minnesota Satisfaction Questionary-MSO)' olarak da bilinmekte olup kapsamlı bir iş doyum ölçeğidir (Ezzedeen, 2003:8). Otel işletmeleri çalışanlarından Likert ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kısmen Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak hazırlanan ifadelere katılıp katılmadıklarını (ya da ne ölçüde katıldıklarını) işaretlemeleri istenmiştir.

3.3. Analiz Sonuçları

Güvenilirlik katsayısı aralıkları, güvenilirlik analizi yaklaşımları aracılığıyla veri toplama araçlarının güvenilirliğini ölçmektedir. Alan araştırmasında kullanılan ölçeğin, Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Alpha (α) Katsayısından hareketle ölçeğin güvenilirliğini Tablo 2'deki gibi yorumlamak mümkündür.

Tablo 2: Cronbach Alpha Güvenilirlik Katsayısı Aralıkları

Güvenilir Değildir.	$0,00 \leq \alpha < 0,40$
Güvenilirlik Düşüktür.	$0,40 \leq \alpha < 0,60$
Oldukça Güvenilirdir.	$0,60 \leq \alpha < 0,80$
Güvenilirlik Yükseklerdir.	$0,80 \leq \alpha < 1,00$

Bu çalışmada iki değişken mevcut olup bu değişkenler iş motivasyonu ve iş tatminidir. Ayrıca iş motivasyonu boyutunun iki alt boyutu mevcuttur. Bu boyutlar dışsal ve içsel motivasyon olarak açıklanmaktadır. Hem işe yönelik motivasyona hem de bu alt boyutlarına ilişkin ölçeğin güvenilirlik analizleri Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: İçsel ve Dışsal Motivasyon Alt Boyutları ile Motivasyon Sorularına İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Motivasyon	Anketteki soru sayısı	Anketteki soru numarası	Güvenilirlik katsayısı alfa	α
Dışsal Motivasyon	15	1–15	0,892	0,958
İçsel Motivasyon	15	16–30	0,911	

Tablo 3’ten de anlaşılacağı üzere işgörenlerin dışsal motivasyon ile ilgili sorulara verdikleri cevapların yüksek güvenilirlikte ($\alpha = 0,892$) olduğu belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda iş motivasyonunun diğer alt boyutu olan içsel motivasyon boyutuna verilen cevapların da yüksek güvenilirlikte ($\alpha = 0,911$) olduğu tespit edilmiştir. İş motivasyonunun alt boyutları haricinde genel güvenilirlik boyutuna bakıldığında genel güvenilirlik seviyesinin ($\alpha = 0,958$) yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Yapılan analiz ve sonuçlar ışığında iş motivasyonu ölçeğinin yüksek güvenilirlikte olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda bahsedilen iki değişkenden bir diğerini oluşturan iş tatminine ilişkin güvenilirlik testi sonuçları ise Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: İş Tatmini Alt Boyutları ile İş Tatmini Sorularına İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İş Tatmini	Anketteki soru sayısı	Anketteki soru numarası	Güvenilirlik katsayısı alfa	α
	20	1–20	0,930	0,958

Araştırmanın örneklemini oluşturan işgörenlerin, iş tatmini ile ilgili kullanılan ölçekteki yirmi ifadeye verdikleri cevapların genel güvenilirliğinin ($\alpha = 0,958$) yüksek olduğu görülmektedir.

3.3.1. İşgörenlerin Demografik Özellikleri ile İlgili Frekans Dağılımları

Araştırmaya katılan işgörenlerin demografik özellikleri ve işletmeden aldıkları ücret, işletmede çalıştıkları süre, turizm sektöründe çalıştıkları süre, unvan ve işletmede çalışmakta oldukları departman gibi özelliklerini tespit etmek amacıyla yapılan frekans analizi ve sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: İşgörenlerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

	n = 737	f	%
Cinsiyet	Erkek	453	61,5
	Kadın	284	38,5
Yaş	18-23	166	22,5
	24-29	257	34,9
	30-35	170	23,1
	36-41	96	13
	42-47	48	6,5
Medeni Durum	Bekar	394	53,5
	Evli	343	46,5
Eğitim	İlköğretim	87	11,8
	Ortaöğretim	359	48,7
	Önlisans	168	22,8
	Lisans	123	16,7
Gelir	600-900	238	32,3
	901-1200	293	39,8
	1201-1500	142	19,3
	1501 ve üzeri	64	8,7
Otelde Çalışma Süresi	1 veya daha az	298	40,4
	2-5 yıl	272	36,9
	6-10 yıl	119	16,1
	11 ve üstü	48	6,5
Turizmde Çalışma Süresi	1 veya daha az	114	15,5
	2-5 yıl	222	30,1
	6-10 yıl	212	28,8
	11-16 yıl	132	17,9
17 ve üstü	57	7,7	
Kadro Durumu	Sürekli	653	88,6
	Mevsimlik	84	11,4
Ünvan	İşgören	538	73
	Alt kademe yön	81	11
	Orta kademe yön	95	12,9
	Üst kademe yön	23	3,1
Departman	Önbüro	156	21,2
	Muhasebe	78	10,6
	Servis-bar	208	28,2
	Mutfak	117	15,9
	Kat hizmetleri	110	14,9
	Diğer	68	9,2

Tablo 5'e göre otel işletmeleri çalışanlarının %61,5'i erkek (f=453), %38,5'i (f=284) ise kadındır. Bu sonuç Yazıcıoğlu (2009)'un çalışmasıyla aynı sonucu ifade etmektedir. İşgörenlerin yaşa göre dağılımları incelendiğinde cevaplayıcıların %80'inin 18-35 yaş aralığında olduğu görülmekte olup, bu durum cevaplayıcıların genç işgörenlerden oluştuğunu göstermekte ve otel işletmeleri çalışanlarının genelde gençlerden oluştuğu gerçeği ile örtüşmektedir. Araştırmaya katılanların diğer demografik durumları incelendiğinde %48,7'sinin (f=359) lise mezunu, %53,5'inin (f=394) bekar, %39,8'i (f=293) 901 – 1200 TL ücret almakta olup, %32,3'ü ise (f=64) aylık olarak 600-900 TL kazanmaktadırlar. Bu durum işgörenlerin düşük ücret (asgari ücretin altında ya da çok az üzerinde)

aldıklarını göstermektedir. İşgörenlerin %40,4'ünün (f=298) 1 yıl ve daha az süreyle aynı işletmede çalıştıkları görülmektedir.

3.3.2. İşgörenlerin İçsel ve Dışsal Motivasyonları Alt Boyutları ile İlgili Frekans Dağılımları

Tablo 6'da işgörenlerin, dışsal motivasyon düzeylerine ilişkin frekans dağılımları yer almaktadır.

Tablo 6: Dışsal Motivasyon Araçlarına İlişkin Frekans Dağılımı

Dışsal Motivasyon	f/%	1	2	3	4	5	Ort.	s.s.
1.Oteldeki ücret seviyesinden memnunum.	f %	193 26,2	213 28,9	200 27,1	55 7,5	76 10,3	2,46	1,24
2.İşimdeki bahşiş, yüzdelik ücret gibi ek gelirlerden memnunum.	f %	238 32,3	185 25,1	160 21,7	69 9,4	85 11,5	2,42	1,33
3.Oteldeki yöneticilerin davranışları, çalışanları motive eder.	f %	108 14,7	151 20,5	248 33,6	101 13,7	129 17,5	2,98	1,27
4.Bu otelde, yöneticilerle işgörenler arasındaki iletişim yeterli düzeydedir.	f %	236 32,0	176 23,9	164 22,3	117 16,1	42 5,7	2,39	1,24
5.Otelde, çalışanlara yeterli önem ve saygının gösterildiğini düşünüyorum.	f %	246 33,4	151 20,5	179 24,3	117 15,9	44 6,0	2,40	1,25
6.Otel yönetimi, çalışanların özel hayatına saygılıdır	f %	118 16,0	159 21,6	235 31,9	94 12,8	131 17,8	2,95	1,30
7.Otelde, çalışanlar arasındaki iletişim iyidir.	f %	90 12,2	173 23,5	255 34,6	115 15,6	104 14,1	2,95	1,20
8.Çalışanlar iş konusunda birbirlerine yardımcı olurlar.	f %	69 9,4	156 21,2	267 36,2	126 17,1	119 16,1	3,09	1,18
9.Çalıştığım işletmede, sigorta ve emeklilik imkânı vardır.	f %	72 9,8	127 17,2	210 28,5	105 14,2	223 30,3	3,37	1,33
10.İşletmenin, çalışanlara sağladığı sağlık imkânları yeterli düzeydedir.	f %	65 8,8	156 21,2	253 34,3	119 16,1	144 19,5	3,16	1,21
11.Oteldeki çalışma ortamının fiziksel şartları (ısı, havalandırma, konfor vb.) yeterli düzeydedir.	f %	87 11,8	183 24,8	230 31,2	106 14,4	131 17,8	3,01	1,25
12.İşletmenin çalışma saatleri uygundur.	f %	217 29,4	188 25,5	160 21,7	116 15,7	56 7,6	2,46	1,26
13.İşletme, iş için gerekli araç-gereç ve ekipmanları sağlamaktadır.	f %	73 9,9	132 17,9	219 29,7	110 14,9	203 27,5	3,32	1,31
14.İşletmenin, çalışanlara sağladığı lojman imkânları vardır.	f %	80 10,9	85 11,5	204 27,7	116 15,7	252 34,2	3,50	1,34
15.Otel yönetimi tarafından, çalışanların servis-ulaşım ihtiyaçları karşılanmaktadır.	f %	92 12,5	120 16,3	175 23,7	99 13,4	251 34,1	3,40	1,41

Tablo 6'ya bakıldığında söz konusu ifadeye ilişkin ortaya çıkan analiz sonuçlarında, ifadelerin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=2,39$) alt düzey olarak ortaya çıkmıştır. İşgörenlerin yarısından fazlası, organizasyon içerisindeki yönetici-işgören ilişkilerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca işgörenlerin büyük bir kısmı "çalıştığım işletmede, işgörelere yeterli önem ve saygının gösterildiğini düşünüyorum" ifadesine olumsuz yanıt vermiş ve bu konuda memnuniyetsiz olduklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir yüksek düzeyde memnuniyetin sağlandığı dışsal motivasyon aracı ise; "emeklilik ve sigorta" olanakları ile ilgili ifadedir ($\bar{x}=3,37$). Katılımcıların %44,5'inin, kendilerine sağlanan "emeklilik ve sigorta" imkânlarından memnun oldukları görülmektedir.

Tablo 7’de, araştırmaya katılan işgörenlerin çalışmakta oldukları işletmedeki içsel motivasyon araçları ile ilgili motivasyon düzeylerini belirlemeye yönelik ifadelerle katılım düzeylerinin aritmetik ortalaması yer almaktadır.

Tablo 7: İçsel Motivasyon Dağılımlarına İlişkin Frekans Dağılımı

İçsel Motivasyon	f/%	1	2	3	4	5	Ort.	s.s.
16.Üstlendiğim işi yerine getirebilmem için işletme tarafından yeterli imkân ve destek sağlanır.	f %	67 9,1	378 51,3	121 16,4	117 15,9	54 7,3	2,61	1,08
17.Yaptığım işte yeterli deneyime sahip olduğumu düşünüyorum.	f %	8 1,1	70 9,5	198 26,9	374 50,7	87 11,8	3,62	0,85
18.Çalıştığım işletmede, bağımsız hareket edebilme olanağım var.	f %	101 13,7	359 48,7	135 18,3	107 14,5	35 4,7	2,47	1,04
19.Yaptığım işi benimsiyor ve gurur duyuyorum.	f %	10 1,4	60 8,1	228 30,9	361 49,0	78 10,6	3,59	0,83
20.Turizmin karakterime ve değer yargılarıma uygun olduğumu düşünüyorum.	f %	10 1,4	100 13,6	456 61,9	110 14,9	61 8,3	3,15	0,80
21.Çalışma başarımla etkileyecek yeterli yetki ve sorumluluk bana sağlanmaktadır.	f %	10 1,4	113 15,3	274 37,2	284 38,5	56 7,6	3,35	0,87
22.Çalıştığım işletme, işgörenlerin kendilerini geliştirmesi için gerekli imkânları sağlamaktadır.	f %	90 12,2	374 50,7	112 15,2	118 16,0	43 5,8	2,52	1,07
23.Bu işletmede, kariyer geliştirme imkânım vardır.	f %	20 2,7	149 20,2	201 27,3	326 44,2	41 5,6	3,29	0,94
24.Çalışanlara terfi imkânları sunulmaktadır.	f %	20 2,7	120 16,3	212 28,8	335 45,5	50 6,8	3,37	0,92
25.Bu işletmede çalışanlar, işi başarma, zamanında bitirme vb. nedenlerle sözlü ya da yazılı şekilde yöneticiler tarafından takdir edilirler.	f %	134 18,2	352 47,8	114 15,5	94 12,8	43 5,8	2,40	1,10
26.Çalışanlar başarılı oldukları takdirde ödüllendirilirler.	f %	169 22,9	335 45,5	93 12,6	106 14,4	34 4,6	2,32	1,11
27.Bu işletmede, adaletli bir ödüllendirme sistemi vardır.	f %	53 7,2	316 42,9	244 33,1	92 12,5	32 4,3	2,63	0,94
28.Çalıştığım işletmede, çalışmalarımın dolaylı tanındığımı düşünüyorum.	f %	20 2,7	97 13,2	231 31,3	330 44,8	59 8,0	3,42	0,91
29.Bu işletmede, yapılan iş ile alakalı kararlar alınırken ilgili işgörenin görüşlerine de başvurulmaktadır.	f %	123 16,7	354 48,0	111 15,1	108 14,7	41 5,6	2,44	1,09
30.İşgörenlerin iş ile ilgili fikirlerine, yöneticiler tarafından gerekli önem verilmektedir.	f %	29 3,9	273 37,0	287 38,9	111 15,1	37 5,0	2,80	0,91

Tablo 7’deki iş görenlerin içsel motivasyon dağılımlarına ilişkin frekans tablosu incelendiğinde, en yüksek katılımın ‘yaptığım işte yeterli deneyime sahip olduğumu düşünüyorum’ ($\bar{x}=3,62$) ifadesine olduğu görülmektedir. Bu durum; işgörenlerin mesleki anlamda kendilerini yeterince tecrübeli olarak gördüklerini göstermektedir. Diğer bir deyişle iş görenlerin yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları, onların işle ilgili içsel motivasyonlarını arttırmaktadır. En yüksek katılımın gerçekleştiği ikinci durum ($\bar{x}=3,59$) ise; ‘yaptığım işi benimsiyor ve gurur duyuyorum’ ifadesidir. Katılım oranının yüksek olması, iş görenlerin icra etmekte oldukları işi benimsedikleri, görevlerini severek yerine getirdikleri, dolayısıyla yaptıkları işlerde içsel motivasyon düzeylerinin yeterli seviyede olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde yüksek katılım oranının olduğu bir diğer ifade ise ‘çalıştığım işletmede, çalışmalarımın dolaylı tanındığımı düşünüyorum’ ($\bar{x}=3,42$) ifadesidir. Bu durumda, çalışanların yaptıkları işlerde ve yerine getirdikleri görevlerde, kendilerini beklenen tanınma seviyesinde buldukları ve içsel motivasyon düzeylerinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla iş görenler görevlerini başarıyla yerine getirdikleri sürece, motive olmaktadır. Bu sonuçlar ışığında, genel anlamda kent ve kıyı bölgesinde dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan işgörenlerin, yaptıkları

işlerde kendilerini yeterli bilgi ve deneyime sahip olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra çalışanların, yaptıkları işleri benimsedikleri ve sahip oldukları işleri başarıyla yerine getirdikleri dolayısıyla iş kaynaklı herhangi bir çatışma ortamının olmadığı ve işgörenlerin iş ile ilgili motivasyon durumlarının olumlu düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu olumlu sonuçların yanı sıra, işgörenlerin içsel motivasyon düzeylerinin yeterli düzeyde olmadığı durumlarında var olduğu görülmektedir. Katılımcıların içsel motivasyon düzeyleri dağılımları incelendiğinde en düşük ($\bar{x}=2,32$) katılımın ‘çalışanlar başarılı oldukları takdirde ödüllendirilirler’ ifadesine olduğu görülmektedir. Diğer ifadeler de incelendiğinde katılımcıların, çalıştıkları işletmelerdeki ödüllendirme ve takdir edilme sisteminden, iş ile alakalı işgörenlerin düşüncelerine başvurma politikalarından ve işletme içindeki hareket kabiliyetlerinden yeterince hoşnut olmadıkları anlaşılmaktadır.

3.3.3. İşgörenlerin İş Tatmini ile İlgili Frekans Dağılımları

Tablo 8’de araştırmaya katılan işgörenlerin çalıştıkları iş ve işletmedeki iş tatmin düzeylerini belirlemeye yönelik ifadelerle katılma düzeyleri ile ilgili analizden elde edilen ortalamalar ve standart sapmaları yer almaktadır.

Tablo 8: İş Tatminine İlişkin Frekans Dağılımı

İş Tatmini	f/%	1	2	3	4	5	Ort.	s.s.
1.Otelde kendi kararlarımı (yargılarımı) uygulayabilme-kullanabilme özgürlüğüm yönünden.	f	30	88	210	226	183	3,60	1,10
	%	4,1	11,9	28,5	30,7	24,8		
2.İşletmede üstlendiğim işleri başarıyla tamamlamış olma yönünden.	f	14	18	209	122	374	4,11	1,02
	%	1,9	2,4	28,4	16,6	50,7		
3.Vicdanıma aykırı olan şeyleri yapmama tercihimin olması yönünden.	f	16	59	174	249	239	3,86	1,02
	%	2,2	8,0	23,6	33,8	32,4		
4.Yaptığım işin beni her zaman meşgul etmesi yönünden.	f	34	106	260	214	123	3,38	1,06
	%	4,6	14,4	35,3	29,0	16,7		
5.Yaptığım işte kalıcı olma yönünden.	f	29	121	125	244	218	3,67	1,17
	%	3,9	16,4	17,0	33,1	29,6		
6.Birlikte çalıştığımız kişilere ne yapmaları gerektiğini söyleme şansı olması yönünden.	f	84	196	257	162	38	2,82	1,05
	%	11,4	26,6	34,9	22,0	5,2		
7.Tek başına çalışma şansının olması yönünden.	f	86	170	145	171	165	3,21	1,08
	%	11,7	23,1	19,7	23,2	22,4		
8.Yetenekleri kullanabilme imkânını bulduğum şeyleri, yapabileme şansının verilmesi yönünden.	f	56	69	180	331	101	3,47	1,18
	%	7,6	9,4	24,4	44,9	13,7		
9.Bir işi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme imkanlarımın olması yönünden.	f	45	140	193	202	157	3,38	1,18
	%	6,1	19,0	26,2	27,4	21,3		
10.Başkaları için bir şeyler yapabileme şansı olması yönünden.	f	37	108	194	230	168	3,52	1,14
	%	5,0	14,7	26,3	31,2	22,8		
11.Toplumda ‘saygın’ bir kişi olma şansını bana sağlaması yönünden.	f	91	162	254	166	64	2,93	1,13
	%	12,3	22,0	34,5	22,5	8,7		
12.Farklı işler yapabileme şansı olması yönünden.	f	95	147	216	180	99	3,05	1,22
	%	12,9	19,9	29,3	24,4	13,4		
13.İşimde yükselebileme olanakları yönünden.	f	149	111	187	157	133	3,01	1,37
	%	20,2	15,1	25,4	21,3	18,0		
14.Şirket politikaları ve onların uygulanışı yönünden.	f	135	135	170	158	139	3,04	1,37
	%	18,3	18,3	23,1	21,4	18,9		
15.Aldığım ücret karşılığında yaptığım iş miktarı yönünden.	f	147	142	175	154	119	2,94	1,35
	%	19,9	19,3	23,7	20,9	16,1		
16.Başarılarımda övgü almak yönünden.	f	48	88	167	234	200	3,61	1,18
	%	6,5	11,9	22,7	31,8	27,1		
17.Üstümün karar vermedeki becerisi-yeteneği yönünden.	f	24	83	240	95	295	3,75	1,18
	%	3,3	11,3	32,6	12,9	40,0		
18.Yönetimin, çalışanları kontrol etme yöntemi yönünden.	f	28	47	197	121	344	3,95	1,15
	%	3,8	6,4	26,7	16,4	46,7		
19.Çalışma koşulları (ısıtma, aydınlatma, havalandırma vb.) yönünden.	f	15	35	250	130	307	3,92	1,06
	%	2,0	4,7	33,9	17,6	41,7		
20.İş ortamındaki kişilerin birbirleriyle anlaşması (iyi geçinmesi) yönünden.	F	27	39	227	105	339	3,93	1,14
	%	3,7	5,3	30,8	14,2	46,0		

Elde edilen frekans analizi sonuçlarına göre, en yüksek cevaplanma ortalamasına ($\bar{x}=4,11$) sahip olan “üstlendiğim işleri başarıyla tamamlamış olma yönünden” ifadesi ilk sırada yer almaktadır. Bu durum, çalışanların yaptıkları işlerde başarılı oldukları ve bu başarılarını somut olarak görebildikleri durumlarda yaptıkları işten tatmin oldukları şeklinde yorumlanabilir. Yine frekans analizi sonuçları ışığında en düşük katılımın olduğu ilk ifade “başkalarına (birlikte çalıştığınız) ne yapmaları gerektiğini söyleme şansı olması yönünden” ($\bar{x}=2,82$), bunu takip eden en düşük ikinci ifade ise “toplumda ‘saygın’ bir kişi olma şansını sağlaması yönünden” ($\bar{x}=2,93$) olarak öne çıkmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar dikkate alındığında üst yönetimin, organizasyon içindeki mevcut hiyerarşik

düzeni sağlamak adına işgörelere, kendileri haricindeki başka bir işgörelere yapılması gerekenler konusunda herhangi bir sözlü bildirimde bulunmalarını engellemeye çalışıldığı söylenebilir. Bu varsayım organizasyonun yönetim sisteminin düzenli bir şekilde işleyişi açısından gereklidir.

Tablo 9 ve 10'da Antalya ve Ankara'daki 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan işgörelerin, Herzberg'in çift faktör kuramında yer alan dışsal ve içsel motivasyon faktörlerine ilişkin ifadelerle katılma derecelerine verdikleri cevaplardan elde edilen dağılımlar yer almaktadır.

Tablo 9: Antalya ve Ankara'daki İşgörelerin Dışsal Motivasyon Boyutlarının Dağılımı

	Şehir	n	Ort	s.s.	t	p
Dışsal Motivasyon	Antalya	398	2,59	0,71	-15,814	0,000
	Ankara	339	3,39	0,65		

Frekans analizi sonuçlarına göre Antalya'daki otel işletmelerinde çalışan işgörelerin ($\bar{x}=2,59$) Ankara'daki otel işletmelerinde çalışan meslektaşlarına ($\bar{x}=3,39$) göre daha düşük seviyede dışsal motivasyona sahip oldukları görülmektedir. Dışsal motivasyon düzeylerindeki farklılık $p<0,05$ düzeyinde anlamlı olduğu sonucu ortaya çıkmış olup H1 hipotezi kabul edilmiştir. Böyle bir sonucun en büyük nedenlerinden birisi olarak Antalya'da faaliyetlerini sürdüren otel işletmelerinin uyguladığı ücret sisteminin Ankara'ya kıyasla daha düşük olması gösterilebilir. Antalya'daki yöneticilerin uyguladıkları işgörelere istihdam yönetimi, çalışma sistemlerinin mevsimlik olması ve buna bağlı olarak işgücü devir hızının yüksek olması da yine en önemli etkenler olarak yorumlanabilir.

Tablo 10: Antalya ve Ankara'daki İşgörelerin İçsel Motivasyon Boyutlarının Dağılımı

	Şehir	n	Ort	s.s.	t	p
İçsel Motivasyon	Antalya	398	2,58	0,33	-19,657	0,000
	Ankara	339	3,35	0,68		

Yukarıdaki frekans analizinin bir diğer sonucu olan içsel motivasyon düzeyleri ortalamaları incelendiğinde ise yine Ankara'da çalışan işgörelerin ($\bar{x}=3,35$) içsel motivasyon düzeylerinin Antalya'da çalışan meslektaşlarına ($\bar{x}=2,58$) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışanların içsel motivasyon düzeylerindeki farklılık $p<0,05$ düzeyinde anlamlı olduğu sonucu ortaya çıkmış olup H2 hipotezi kabul edilmiştir. Bu farklılığa neden olan en büyük etken, dışsal motivasyon düzeylerindeki farklılıkta da bahsi geçen mevsimlik çalışma şartları ve işgücü devir hızı olarak düşünülebilir. İçsel motivasyon faktörlerinden birisi olan "başarma ihtiyacı" faktörü sürekli çalışma sistemine sahip kent otellerinde daha sistematik bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü kent otellerinde 12 aylık bir çalışma imkânına sahip olan işgörelere, aynı zamanda terfi olanaklarına da daha fazla sahip olmaktadır. Diğer bir deyişle sürekli kariyer olanaklarına sahip kent otelleri çalışanlarının içsel motivasyon faktörleri daha yüksektir.

Tablo 11'de Antalya ve Ankara'daki 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan işgörelere iş tatmin düzeylerindeki farklılıklara ait frekans analizleri yer almaktadır.

Tablo 11: Antalya ve Ankara'daki İşgörelere İş Tatmini Boyutlarının Dağılımı

	Şehir	n	Ort	s.s.	t	p
İş Tatmini	Antalya	398	3,13	0,70	-14,440	0,000
	Ankara	339	3,85	0,63		

Tablo 11 incelendiğinde Ankara ve Antalya’da faaliyetlerini sürdüren otellerde çalışan işgörenlerin iş tatminleri arasında önemli bir fark göze çarpmaktadır. Antalya’da bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin iş tatmini düzeyleri ($\bar{x}=3,13$) dür. Ankara’da faaliyetlerini sürdüren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin iş tatmini düzeyleri ise ($\bar{x}=3,85$) olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, kent ve kıyı otellerinde çalışan işgörenlerin iş tatmin düzeylerindeki farklılık $p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Bu noktada söz konusu farklılığa ait araştırma hipotezi olan H3 kabul edilmiştir.

4. SONUÇ

Konaklama işletmelerinde çalışan işgörenlerin işletme içerisindeki tüm tutum ve davranışlarının oluşmasında pek çok farklı sosyal ve psikolojik etken rol oynarken, bunlardan ikisi bu çalışmaya da konu olan motivasyon ve iş tatmini konularıdır. Örgütün çalışanlarına sunduğu imkânlar, çalışanların yaptıkları işe motive olmalarında ve işten duyulan tatminin artmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. İşgörenlerin, örgütün sunduğu olanaklara karşılık olarak olumlu bir şekilde işletme hedeflerine doğru yöneleceği ve daha verimli çalışabilecekleri düşünülmektedir. Ayrıca işe motive olmuş bir işgörenin, iş tatmini ve işe devam arzularının da artacağı öngörülmektedir.

Günümüzde her işletmede olduğu gibi konaklama işletmelerinde çalışan işgörenlerin de çalışma isteklerinin başında ekonomik etkenler yer almaktadır. Bu ekonomik boyutlarla birlikte işletmenin sağlamış olduğu çeşitli araçlar sayesinde işe yönelik motivasyon düzeyleri de artmaktadır. İşgörenlerin birincil çalışma nedenlerini oluşturan ekonomik amaçlar karşılandığında işgörenlerin çeşitli sosyal nedenlerle farklı beklentiler içerisine girdikleri görülmektedir. F. Herzberg vd.’nin (1959) çift faktör teorisinde bu durum ‘içsel ve dışsal motivasyon faktörleri’ olarak ifade edilmiştir. Herzberg’in teorisinde içsel etmenler, işin kendisi, başarıma, fark edilme, yükselme, anlamlı ve zevk verici bir işte çalışma, sorumluluk alma ve görevi yerine getirmeden oluşurken; dışsal etmenler, işletme yönetimi ve politikaları, teknik gözetim, ücret, kişilerarası ilişkiler ve çalışma koşullarından meydana gelmektedir. Teorideki bu iki başlık altında yer alan etmenlerle yeterli motivasyon düzeyine ulaşan işgörenlerin, kendilerinden beklenen performans ve verimi ortaya koyacakları ifade edilmektedir.

Araştırmaya katılan otel çalışanlarının içsel motivasyon araçlarından memnuniyet düzeylerinin, dışsal motivasyon araçlarından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar literatürdeki bazı çalışmalarla farklılık göstermektedir. Örneğin, Ertan (2008)’ın yaptığı çalışmada işgörenlerin dışsal motivasyon araçlarından memnuniyet düzeylerinin içsel motivasyon araçlarından daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada işgörenlerin dışsal motivasyon araçları içerisinde değerlendirilen servis ve ulaşım ihtiyaçları, lojman imkanları, sigorta ve emeklilik imkanları, işyerindeki arkadaşlık ortamı ve iş için gerekli araç-gereç ve ekipman ihtiyaçlarının karşılanması gibi etkenlerden memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra işgörenlerin, çalıştıkları otellerdeki yöneticilerle işgörenler arasındaki iletişimden, kendilerine yeterli önem ve saygının gösterilmemesinden, bahşiş/ücret gibi ek gelirlerden ve son olarak çalışma saatlerinden memnun olmadıkları saptanmıştır. Çalışmada ayrıca Ankara’da faaliyet gösteren otellerde, işgörenlerin dışsal motivasyon düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Bu durum şehir otelleri yöneticilerinin dışsal motivasyon araçlarına daha fazla önem verdiklerini ve işgörenlerin motive olması için gerekli şartları sağladıklarını göstermektedir. Hotamışlı ve Şenol (2010)’un araştırmasında da belirttiği gibi; kıyı otelciliğinde bu imkânlar, işletmelerin genellikle mevsimlik faaliyet göstermeleri ve işgören devir hızının yüksek olması nedeniyle sağlanamamaktadır. Bununla birlikte işgörenlerin, ücret ve bahşiş gibi ek gelirlerden memnun olmamaları, motivasyon düzeylerini düşürmekte ve onların işlerine olan sadakatini azaltmaktadır.

Antalya’da çalışan işgörenlerin içsel motivasyon düzeylerinin, Ankara’da görev yapan işgörenlerden daha düşük olduğu saptanmıştır. Kent ve kıyı otelciliği açısından değerlendirildiğinde işgörenlerin, içsel motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu durum, Antalya’daki otel işletmelerinin, işgörenlerin içsel motivasyonunu sağlamada yetersiz kaldıklarını ya da içsel motivasyon araçlarına gereken önemi vermediklerini göstermektedir. İçsel motivasyon ve alt boyutlarını oluşturan; ‘işgörenlerin, işi başarma, zamanında bitirme vb. nedenlerle sözlü ya da yazılı olarak takdir edilmesi’, ‘çalışanların başarıları ölçüsünde ödüllendirilmesi’ ve ‘işletmede, yapılan iş ile alakalı kararlar alınırken ilgili işgörenin görüşlerine başvurulması’ konularında işgören motivasyonuna önem verilmemektedir. Antalya’da bulunan otel işletmeleri yönetimlerinin, içsel motivasyon unsurlarına daha fazla önem vermeleri, özellikle işgöreni en büyük motive edici faktörlerden birisi olan ödüllendirme sistemlerinde düzenlemeler yapıp uygulamaya geçmeleri, işgörenlerin iş tatmini, işi bırakma davranışının azalması ve işletme amaçlarının gerçekleştirilmesi ve iş başarımı açılarından önemlidir.

İş tatmini ve alt boyutları incelendiğinde; işgörenlerin, işlerinden üstlenilen işi başarıyla yerine getirme, yönetimin çalışanları kontrol etme yöntemi, çalışma koşulları ve arkadaşlık ortamı açılarından memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, “aldığı ücret karşılığında yaptığı işin eşit olmaması”, “toplumda ‘saygın’ bir kişi olma şansının olmaması” ve “birlikte çalıştığı kişilere ne yapmaları gerektiğini söyleyememesi” açılarından işgörenlerin memnuniyet düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Antalya’daki işgören devir hızı, iş yükünün ağırlığı ve mevsimlik olan çalışma şekli, işgörenlerin çalıştıkları işletmeye duydukları sadakati azaltmakta ve işlerine karşı sinik bir tutum yaratmaktadır. Dolayısıyla kıyı bölgesinde bulunan konaklama işletmelerinde çalışan işgörenler şehir otellerine kıyasla daha düşük iş tatmini seviyesine sahip olmaktadır.

Çalışma sonuçları incelendiğinde; Ankara’daki otel işletmelerinde çalışanlar ile Antalya’daki otel işletmelerinde çalışanlar arasında iş tatmini açısından anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Şehir otellerinde çalışan işgörenlerin iş tatmininin kıyı otellerinde çalışan meslektaşlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. İşgörenlerin, iş tatminini olumsuz etkileyen faktörler şunlardır; ‘diğer çalışanlara ne yapmaları gerektiğini söyleme şansının olmaması’, ‘yapılan işin, toplumda saygın bir iş olarak algılanmaması’ ve ‘alınan ücretin yapılan işin karşılığı olmaması’. Başka bir ifade ile işgörenler, aldıkları ücretten; yaptıkları işin niteliği ve onlara yüklediği sorumluluktan memnun değildirler. Tarlan ve Tütüncü (2001)’nün araştırmasında da iş tatminine etki eden faktörler, işin kendisi, amirler, ücret ve terfi olanakları olarak ifade edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, Tarlan ve Tütüncü’nün bulgularını desteklemektedir.

Bu sonuçlar çerçevesinde otel işletmeleri yöneticileri motivasyon faktörlerini kullanarak işgörenlerin iş tatminini arttırmaya çalışmalıdır. Çünkü tatmin olmayan bir bireyin işten ayrılma davranışında artış olmaktadır. Nitekim Türker (1995)’in yaptığı çalışmada kent ve kıyı otellerinde çalışan işgörenlerin işten ayrılma davranışını etkileyen en önemli iki faktörün yetersiz ücret ve ilerleme imkanının olmaması olduğu belirlenmiştir. İşgörenler işletmede ne kadar uzun süre çalışırlarsa, işletmenin amaçlarına ulaşması da o derece kolaylaşır. Otel yönetimlerinin, işgören motivasyonu ve tatmininde önemli olan, terfi edebilme ve başarı ödüllendirme sistemlerinde gerekli düzenlemeleri yaparak, işgörenlerin hem motivasyonlarını hem de iş tatminlerini arttırabildikleri oranda işgörenlerin işletmede kalma eğilimi daha fazla olacaktır. Bu bağlamda hem kıyı hem de şehir otelleri ödüllendirme sistemlerini cazip hale getirmelidir. Bu ödüllendirmeler, ayın personeli, ikramiyeler, terfi, ek ödeme ve yan gelirler, ücretsiz tatil vb. şeklinde uygulanabilir. Tüm bu gelişme ve iyileştirmeler hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan işletmeye katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, İ. ve Çelik, Y. ve Büyükkayıkçı, H. (2005) Motivasyon Araçları ve İş Tatmini: Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı Hastane Başhekim Yardımcıları Üzerinde Bir Araştırma, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 8(3), 326-350.
- Akgündüz, Y. (2013). Çalışanların Yaratıcılığına Motivasyon Araçlarının Etkisi: Kuşadası'ndaki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(20), 131-148.
- Akıncı Z. (2002) Turizm Sektöründe İşgören Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 2, Sayı 4.
- Alkış, H. (2008) Frederick Herzberg'in Çift Etmen (Hijyen-Motivasyon) Kuramının İşgörenin İş Tatminine Etkisi ve Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi E.B.E., Ankara
- Alkış, H. ve Öztürk, Y. (2009) Otel İşletmelerinde Motivasyon Faktörleri Üzerine Bir Araştırma. Electronic Journal of Social Sciences, 8(28).
- Aslan, Z., Çoban, G., & Çokal, Z. (2014) Turizm Öğrencilerinin Staj Deneyiminde Algıladıkları Motivasyonun Herzberg Kuramına Göre Değerlendirilmesi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Örneği. Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi, (33), 164-188.
- Başaran, İ. E. (2000) Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü, (Üçüncü Baskı), Ankara: Feryal Matbaası.
- Çetinkaya, A. Ş. (2011). The Impact of Employee Motivation on Emotional Commitment: Research Undertaken in A Five-Star Hotel. Journal of Transnational Management, 16(3), 149-156.
- Deniz, M. (2005) İşletme Yönetiminde Motivasyon, Tikici, M. (Ed.), Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler, (Birinci Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık, ss. 126-172.
- Eren, E. (2001) Yönetim ve Organizasyon- Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ertan, H. (2008) Örgütsel Bağlılık, İş Motivasyonu ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Antalya'da Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir İnceleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocatepe Üniversitesi, S.B.E., Afyonkarahisar.
- Ertan, H. ve Kaya, İ. (2012) Edremit Körfezi'ndeki Konaklama İşletmeleri Çalışanlarının İş Motivasyon Düzeylerinin Demografik ve Meslekî Özelliklere Göre İncelenmesi. Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 14(1).
- Ezzedeen, S. R. (2003) Research Note on Job Satisfaction, The Pennsylvania State University, Pennsylvania.
- Futrell, C. M. ve Parasuraman, A. (1984) The Relationship of Satisfaction and Performanceto Sales force Turnover, The Journal of Marketing, 33-40.
- Garih, Ü. (2005) İş Hayatında Motivasyon, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Gün, G. (2016) Bitlis İli Otel İşletmelerindeki Personelin Motivasyon Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1).
- Günbayı, İ. (2000) Örgütlerde İş Doyumu ve Güdüleme, Ankara: Özen Yayıncılık.

- Günel, Ö. D. (2009) Turizm Sektöründe Mevsimsellik Sorunu ve Mevsimlik İstihdamın Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., İzmir.
- Güzel, F. Ö. (2010) Turizm Öğrencilerinin Staj Döneminde Edindikleri Motivasyonun Herzberg Teorisine Göre Değerlendirmesine Yönelik Bir Araştırma. Journal of Yaşar University, 5(20), 3415-342.
- Henne, D. ve Locke, E. A. (1985) Job Dissatisfaction: What Are The onsequences?, International Journal of Psychology, 20(2), 221-240.
- Herzberg, F., Mausner, B., and SNYDERMAN, B. (1959). The Motivation to Work. New York, NY: Mc Graw-Hill.
- Hotamışlı, M. ve Şenol, F. (2010) Turizm Sektöründe İş Güvencesi Algısı: Dört ve Beş Yıldızlı Otelde Bir Araştırma. Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 12(1).
- Kaş, L. (2012) Herzberg'in İçsel ve Dışsal Motivasyon Etmenleri ile İşgörenlerin Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki: Belek'teki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, E.B.E., Ankara
- Kaya, İ. (2007) Otel İşletmeleri İşgörenlerinin İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Geliştirilen Bir İş Tatmin Ölçeği, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 355-372.
- Kaynak, T. (1973) Beşerî İlişkiler Açısından Motivasyon, İstanbul, s.58.
- Keser, A. (2012) Çalışma Psikolojisi, Bursa: Ekin Yayınları.
- Koç, H. ve Topaloğlu, M. (2010) Yönetim Bilimi, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Örücü, E. ve Yumuşak, S., ve Bozkır, Y. (2006) "Kalite Yönetimi Çerçevesinde Bankalarda Çalışan Personelin İş Tatmini ve İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma." Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13(1), 39-51.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2011) Örgütsel Davranış, Bursa: Ekin Yayınları.
- Pelit, E. (2008) İşletmelerde İşgören Güçlendirmenin İşgörenlerin İş Doyumuna Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, E.B.E., Ankara
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2001) Örgütsel Psikoloji, (Dördüncü Baskı), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Stroh, L. K., Northcraft, G. B., ve Neale, M. A. (2001) Organizational Behavior: A Management Challenge. Psychology Press..
- Şimşek, M. Ş. ve Akgeçici, T. ve Çelik, A. (2008) Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, (Altıncı Baskı), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tanrıverdi, H. ve Şahin, M. A. (2014) Konaklama İşletmelerinde Kat Hizmetleri Çalışanlarının Hizmet İçi Eğitim Kalite Algısı ile Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: İstanbul Bölgesinde Bir Araştırma. Journal of Management & Economics, 21(2).
- Tarlan, D. ve Tütüncü, Ö. (2001) Konaklama İşletmelerinde Başarım Değerlemesi ve İş doyumunu Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (2), 141-163.
- Telbakan, M. (2010) Dış Kaynaklardan Yararlanan Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, E.B.E, Ankara.
- Tengilimoğlu, D. (2005) Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 1, 23-45.

- Tınaz, P. (2009) Çalışma Yaşamından Örnek Olaylar, (İkinci Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.
- Tikici, M. (Ed.), (2005) Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler, (ss.127), Ankara: Nobel Yayınları.
- Toker, B. (2006) Konaklama İşletmelerinde İşgören Motivasyonu ve Motivasyonun İş Doyumuna Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Ugulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E, İzmir.
- Torlak, N. G. (2008) Organizasyon Teorileri, İstanbul: Beta Yayınları.
- Türker, N. (1995) Konaklama İşletmelerinde İşgücü Devri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E., Ankara.
- Weiss, D. J., Dawis, R. V. ve England, G. W. (1967). Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire. Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation.
- Yavuz, E. (2008) Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Davranışının Örgütsel Bağlılığa Etkisinin Analizi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, E.B.E., Ankara.
- Yazıcıoğlu, İ. (2009) Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerin Örgütsel Güven Duyguları ile İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Bir Alan Araştırması, Electronic Journal of Social Sciences, 8(30).
- Yıldırım, M. ve ARSLAN, Ö. E. (2015) İşgörenlerin İş Motivasyonunun Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Ankara'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Turizm Akademik Dergisi, 2(1).
- Yüksel, İ. (2005) "İletişimin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir İşletmede Yapılan Görgül Çalışma." Doğu Üniversitesi Dergisi, 6(2), 291-306.

TÜRKİYE İKİNCİ EL OTOMOBİL PİYASASINDA FAKTÖR ANALİZİ UYGULAMASI*

APPLYING EXPLANATORY FACTOR ANALYSIS TO TURKEY'S SECOND-HAND CAR MARKET

DOI: 10.25204/iktisad.309241

Mehmet ÖZÇALICI¹

Yücel AYRIÇAY²

Öz

İkinci el otomobil piyasasında gerçekleştirilen devir işlemlerinin artması, piyasanın incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte gelişen bilgisayar teknolojisi yardımıyla yüksek hacimli veri setlerini toplamak mümkün hale gelmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye ikinci el otomobil piyasasından elde edilen bir veri setine açıklayıcı faktör analizini uygulamak suretiyle değişken sayısını azaltmaktır. Çalışmada ikinci el piyasadan elde edilen 15527 adet araca ilişkin veri seti web kazıma tekniği ile bir araya getirilmiştir. Her bir aracın motor gücü, azami hızı ve araçlarda mp3 çalar, kasetçalar, cd çalar olup olmaması ile birlikte altı adet parçanın orijinal, boyalı veya değişen olma durumunu içeren toplam 11 adet değişken bir araya getirilmiştir. Çalışmada faktör analizi kullanmak suretiyle, 11 adet değişken 4 adet faktöre indirgenebilmiştir ve bu faktörler veri setindeki toplam değişkenliğin %62,423'ünü açıklamaktadır. Faktörlere ilişkin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır ve en düşük güvenilirlik katsayısı 0,571 olarak hesaplanmıştır. Faktör analizi sonunda birbirine benzeyen bileşenlerin aynı faktör altında toplandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açıklayıcı faktör analizi, ikinci el otomobil, web kazıma.

Jel Kodları: C38, C80, M10.

Abstract

Increasing hand overs in second hand car market makes it necessary to investigate the market dynamics. Moreover, increased computer technology enables collecting huge datasets. The purpose of this study is to decrease the number of features by applying explanatory factor analysis to a large dataset gathered with web scraping technique from Turkey's second-hand car market. In the study, the data set of 1,5277 vehicles obtained from the second-hand market were combined with the web scraping technique. For each car, the following variables are available: motor power, maximum speed and whether there is an mp3 player, cassette player or cd player as well as the information whether the car has original, painted or changed parts. The 11 features transformed to 4 new features after applying factor analysis and these factors explains the variation at 62,423% degree. Cronbach Alpha reliability values are computed, and the lowest coefficient is calculated as 0,571. As a result, it is understood that, the similar features are combined in the same factor.

Keywords: Explanatory factor analysis, second-hand car market, web scraping.

Jel Codes: C38, C80, M10.

* Bu çalışma, 24-27 Nisan 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi'nde (UMTEB-I), "Faktör Analizi Yardımıyla Türkiye İkinci El Otomobil Piyasasının İncelenmesi" başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, mozcatici@kilis.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0384-6872

² Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, yucelayricay@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5148-391X

1. GİRİŞ

Veri setinden işe yarar, yeni ve geçerli bilgilerin keşfedilmesi süreci oldukça zahmetlidir. Özellikle yüksek hacimli veri setlerinin toplanabildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu hacimdeki veri setlerini el yordamıyla analiz etmek pratik olmamaktadır.

Özellik seçimi görevi, veri setindeki değişken sayısının azaltılması olarak ifade edilebilir. Bu işlem sonunda seçilen (veya dönüştürülen) değişkenlerin orijinal veri setindeki açıklama gücüne sahip olması gerekmektedir. İyi bir özellik seçim yöntemi yanıltıcı veya işe yaramayan nitelikteki değişkenleri eleyebilmelidir (Jensen ve Shen, 2008:3).

Özellik seçimi dönüşüm bazlı ve seçim bazlı olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir. Dönüşüm bazlı hacim küçültme işlemi, veri seti tamamen yeni ve az sayıda değişkenden oluşan bir veri setine dönüştürülmektedir. Seçim bazlı hacim azaltma işlemi ise orijinal veri setinde değişikliğe gidilmemekte sadece az sayıda değişken seçimi gerçekleştirilmektedir. Faktör analizi doğrusal bir dönüşüm bazlı hacim azaltma işlemidir (Jensen ve Shen, 2008:63).

Çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Bu giriş bölümünden sonra ikinci bölümde literatürde ikinci el otomobil piyasası ile ilgili yayımlanan çalışmalar incelenmektedir. Üçüncü bölümde faktör analizi kısaca tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde veri seti tanıtılmakta ve analize yer verilmektedir. Beşinci bölüm ise sonuç ve tartışmadan oluşmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde ikinci el araç piyasasının farklı açılardan incelendiği anlaşılmaktadır. Örneğin Akçi (2016) tüketicilerin bakış açısıyla ikinci el otomobil piyasasını incelemiştir. Bu amaçla 271 kişiye uygulanan anket verileri kullanılmıştır. Sonuç olarak, ikinci el otomobil tercihinde ekonomik nedenlerin öne çıktığı ve tanıdıklara daha fazla güven duyulduğu belirlenmiştir. Ayrıca alternatifler kıyaslanırken, aracın hasar durumu, yakıt tüketimi, fiyat ve performansının; kasa tipi, kredi imkânı ve aracın rengine göre daha yüksek öneme sahip oldukları belirtilmiştir.

Bunun yanı sıra ikinci el araç piyasasında araçların satış fiyatının belirleyicilerini tespit etmeye yönelik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. İşeri ve Karlık (2009) çalışmalarında, The Laboratory of Artificial Intelligence and Computer Science Website isimli siteden elde ettikleri, 159 adet araca ilişkin fiyat da dahil olmak üzere 16 adet değişkenin bulunduğu bir veri setini kullanmışlardır. Araç fiyatını tahmin etmek için yapay sinir ağları yöntemini kullanmışlardır ve bu yönteminin araçların fiyatlarını tahmin etmekte başarılı bir şekilde kullanılabileceğini ifade etmektedirler. Erdem ve Şentürk (2009) ise Türkiye’de satışa sunulan araçların fiyatlarını etkileyen faktörleri belirlemek için hedonik regresyon tekniğini kullanmışlardır. Kullandıkları veri setinde 1074 adet araca ilişkin 17 adet değişken bilgisi yer almaktadır. Toplanan veri seti regresyon analizi yardımıyla analiz edilmiştir. Üretim yılı aracın fiyatını etkileyen en önemli faktör olarak belirlenmiştir. Asilkan ve Irmak (2009) çalışmalarında Avrupa ülkelerinde yer alan satış ilanlarından derledikleri veri setini kullanmışlardır. En popüler 3 otomobil markasının 1 yaşındaki ve 20000 km’deki ilanlarının Ocak 2005 ve Aralık 2007 tarihleri arasındaki 3 yıllık günlük fiyat verilerinin aylık ortalamalarından oluşan zaman serilerini kullanmışlardır. Tahmin yöntemi olarak Yapay sinir ağları (YSA) ve AutoRegressive Integrated Moving Average (ARIMA) yöntemini kullanmışlardır ve YSA’nın daha başarılı sonuçlar ürettiğini belirtmişlerdir.

Ayrıca çok kriterli karar verme teknikleri ile ikinci el otomobil piyasası hakkında incelemeler gerçekleştirilmiştir. Kundakçı (2016) çalışmasında Macbeth (Measuring Attractiveness by a Categorical Based Evaluation Technique) ve Multi-Moora (Multi Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis) yöntemleri ile araç seçimi gerçekleştirmiştir. Kriter ağırlıkları Macbeth yöntemi ile belirlenirken, son sıralama ise Multi-Moora yöntemi ile gerçekleştirilmektedir. Yazar

çalışmasında önerdiği yöntemi, mermer işletmesinin otomobil seçimi için uygulamıştır. Güngör ve İşler (2005) 8 adet alternatif arasından araç seçimini belirlenen dokuz adet kriter üzerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemi yardımıyla gerçekleştirmişlerdir. Yıldız ve Ergül (2014) çalışmalarında 7 tane ana kriter ve üç adet otomobil üzerinden seçim işlemini bulanık TOPSIS yöntemi ile gerçekleştirmişlerdir. Üç tane uzmandan oluşan bir ekip ve otomobil satın almak isteyen bir müşteri ile birlikte analizi uygulamışlardır.

3. FAKTÖR ANALİZİ

Faktör analizi üç amaç için kullanılmaktadır. Bu amaçlar Thompson (2004:4-5)'de detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Burada özetlemek gerekirse, faktör analizi geçerlilik için kullanılmaktadır. Yeni araçlar geliştirildiğinde bu araçların geçerliliğini (araç gerçekten ölçmek istenen boyutu mu ölçmektedir?) ölçmekte faktör analizinden yararlanılmaktadır. İkinci olarak gözlemlere dayalı olarak teori geliştirmekte kullanılmaktadır. Üçüncü olarak, yapılacak daha farklı analizler için veri setindeki boyutu azaltmak için faktör analizi kullanılmaktadır.

Temelde iki çeşit faktör analizi mevcuttur. Bunlar keşifsel faktör analizi (exploratory factor analysis) ve doğrulayıcı faktör analizidir (confirmatory factor analysis). Keşifsel faktör analizinde araştırmacı, veri setinde yer alan faktörlerin veya yapıların doğası veya sayısı hakkında bilgi sahibi olmak zorunda değildir (Thompson, 2004:5).

Doğrulayıcı faktör analizi ise gözlenen değerler ile faktör olarak adlandırılan gözlenmeyen (latent) değerler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çeşit yapısal eşitlik modeli çeşididir. Doğrulayıcı faktör analizi hipotez tabanlıdır. Başka bir ifade ile keşifsel faktör analizinin aksine, bu analiz türünde araştırmacı modelin bütün boyutlarını önceden belirlemelidir (Brown, 2015:1-3).

Faktör analizi hakkında temel matematiksel form şu şekilde ifade edilebilir (Cureton ve D'Agostino, 1983). (X_1, X_2, \dots, X_n) ile n değişkene ait değerler temsil edilsin. A, B, \dots, M ile m adet faktördeki değerler temsil edilsin ($m < n$). a_i, b_i, \dots, m_i ($i = 1, 2, \dots, n$) ile n adet değişkenin m adet faktördeki faktör ağırlıkları temsil edilsin. U_1, U_2, \dots, U_n ile n faktör üzerindeki standart değerler temsil edilsin. u_1, u_2, \dots, u_n ile n adet değişkenin n faktör üzerindeki faktör yükleri temsil edilsin. Bu durumda doğrusal model şu şekilde olacaktır:

$$X_1 = a_1A + b_1B + \dots + m_1M + u_1U_1 \quad (1)$$

$$X_2 = a_2A + b_2B + \dots + m_2M + u_2U_2 \quad (2)$$

...

$$X_n = a_nA + b_nB + \dots + m_nM + u_nU_n$$

Veri setinde her bir örnek için farklı $(X_1, X_2, \dots, X_n; U_1, U_2, \dots, U_n)$ değerler yer almalıdır. Bununla birlikte $(a_1, \dots, a_n; b_1, \dots, b_n; m_1, \dots, m_n; u_1, \dots, u_n)$ faktör yükleri aynı olabilir. Eğer X_i, A, B, \dots, M ve U_i çok değişkenli normal bir sistem oluşturuyorsa veya böyle bir sisteme iyi bir yaklaşım sergiliyorsa, doğrusal modelin yeterli olduğu söylenebilir. Fakat değişkenler çarpık bir dağılım sergiliyorsa, bu durumda daha karmaşık bir sistemin ilk yaklaşımı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Faktör analizinde, n adet faktörün mutlaka birbirleriyle ilişkisiz (uncorrelated) olması gerekir. Başka bir ifade ile korelasyon katsayılarının düşük çıkması beklenmektedir.

Faktör analizinde döndürme işlemi uygulanmadan elde edilen sonuçların yorumlanması zordur. Erişilen faktör analizi sonuçlarını daha kolay yorumlanabilir hale getirmek için faktör analizinde döndürme (rotation) işlemi uygulanmaktadır. Farklı döndürme algoritmaları mevcuttur ve bu algoritmalar birbirleriyle bir ölçüde benzeşmektedir. Bu algoritmalar sonuçta birbirleriyle ilişkisi olmayan faktörler üreten algoritmalar (orthogonal) ve birbirleriyle ilişkili faktörler üreten

algoritmalar (oblique) olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Bu algoritmalar hakkında detaylı bilgi (Osborne ve Banjanovic, 2016:61-82) kitabında yer almaktadır. Burada sadece korelasyonsuz faktörler üreten (orthogonal sınıfında yer alan) varimax döndürme işlemi uygulanmıştır.

4. ANALİZ

4.1. Veri Seti

Çalışmada ikinci el otomobil piyasasında satışa çıkan araçlara ilişkin özelliklerin kullanılması amaçlanmaktadır. Ancak ihtiyaç duyulan veri seti piyasada hazır bir şekilde bulunmamaktadır. Bu nedenle 07 Ağustos 2016 ile 23 Kasım 2016 tarihleri arasında sahibinden.com adresinde yayınlanan ilanlar taranmıştır. Taranan ilan sayısı 500 000'den fazladır. Ancak bazı ilanlarda eksik bilgilerin yer aldığı bazıları ise hatalı veri girişlerinin yapıldığı anlaşılmıştır. Örneğin bir aracın model yılı 2111 olarak girilmiştir. Bu nedenle veri setine temizleme işlemi uygulanmıştır. Sayısal nitelikteki değişkenlere göre veri seti büyükten küçüğe sıralanmış ve en yüksek ve en düşük yüzde beş seviyesinde yer alan değerler uç değer olarak nitelendirilmiş ve veri setinden çıkarılmıştır. Veri temizleme işlemi sonunda 82.418 adet araca ilişkin ilan veri setinde kalmıştır.

Bu veri setinde bazı faktör analizi denemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu denemelerde modelin veri setine uyumunun düşük düzeylerde olduğu belirlenmiştir. Çok geniş bir veri setinin kullanılmış olmasından dolayı bu derecede zayıf uyuma sahip modellerin geliştirildiği varsayılmış ve kullanılan veri setinde sadece 2012 model araçların yer alması sağlanmıştır. Böylelikle analize dahil edilen toplam araç sayısı 15.527 olmuştur.

Çalışmada iki farklı türde değişken kullanılmıştır. Bunlar sayısal nitelikli değişkenler ve kategorik değişkenlerdir. Sayısal değişkenler olarak motor gücü ve azami hız kullanılmıştır ve bu değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Sayısal Nitelikli Değişkenler

	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
					Değer	Standart Hata	Değer	Standart Hata
Motor Gücü	70	180	97,87	14,946	0,411	0,080	-0,111	0,039
Azami Hız	150	229	177,78	9,457	0,080	0,020	-0,196	0,039

Veri setinde ayrıca bazı kategorik değişkenler de yer almaktadır. Bu kategorik değişkenler araçların bazı parçalarının orijinal, boyalı veya değişen parça olmasıdır. İncelenen parçalar ise ön sağ çamurluk, ön sağ kapı, arka sağ çamurluk, arka sol çamurluk, ön sol kapı ve ön sol çamurluk olmak üzere altı tanedir. Bununla birlikte araçta kaset çalar, MP3 çalar ve CD çalar donanımının olup olmaması da incelenmiştir. Bu değişkenlere ilişkin frekans dağılımları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Kategorik Değişkenlerin Frekans Dağılımları

		Frekans	Yüzde
Ön Sağ Çamurluk	Orijinal	14006	90,2
	Boyalı	1110	7,1
	Değişen	411	2,6
Ön Sağ Kapı	Orijinal	14550	93,7
	Boyalı	814	5,2
	Değişen	163	1,0
Arka Sağ Çamurluk	Orijinal	14291	92,0
	Boyalı	1185	7,6

	Değişen	51	0,3
Arka Sol Çamurluk	Orijinal	14380	92,6
	Boyalı	1093	7,0
	Değişen	54	0,3
Ön Sol Kapı	Orijinal	14583	93,9
	Boyalı	745	4,8
	Değişen	199	1,3
Ön Sol Çamurluk	Orijinal	14046	90,5
	Boyalı	1063	6,8
	Değişen	418	2,7
		Frekans	Yüzde
Kasetçalar	Yok	2631	16,9
	Var	12896	83,1
CD Çalar	Yok	1556	10,0
	Var	13971	90,0
MP3 Çalar	Yok	1073	6,9
	Var	14454	93,1

Tablo 3'te veri setinde yer alan araçların markalarına göre dağılımlarına yer verilmiştir. Veri setinde 23 farklı markaya ait araç bilgisi yer almaktadır. Bununla birlikte veri setinde en fazla yer alan ilk üç araç sırasıyla Renault (%24,2), Fiat (%20,7) ve Opel (%14,3)'dir.

Tablo 3: Kullanılan Araçların Markalara Göre Dağılımı

Model	Frekans	Yüzde	Model	Frekans	Yüzde
Alfa Romeo	21	0,1	Mitsubishi	22	0,1
Audi	6	0	Nissan	12	0,1
Chevrolet	818	5,3	Opel	2227	14,3
Citroën	830	5,3	Peugeot	378	2,4
Dacia	370	2,4	Renault	3764	24,2
Fiat	3218	20,7	Seat	225	1,4
Ford	57	0,4	Skoda	75	0,5
Honda	43	0,3	Suzuki	28	0,2
Hyundai	1656	10,7	Toyota	579	3,7
Kia	191	1,2	Volkswagen	948	6,1
Mazda	48	0,3	Volvo	10	0,1
Mini	1	0	Total	15527	100

4.2. Faktör Analizi Sonuçları

4.2.1. Faktör Analizi KMO ve Bartlett Testi

Çalışmada faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizinin yeterliliği ile ilgili KMO ve Bartlett testi gerçekleştirilmiştir. Bu testlerin sonuçları tabloda yer almaktadır. KMO ölçüsü örneklem yeterlilik ölçüsü (measure of sampling adequacy) olarak da adlandırılmaktadır. 0 ile 1 arasında değerler almaktadır ve bu değer 1'e ne kadar yakınsa veri setinin faktör analizi için o kadar yeterli olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra bu değer en az 0,50 olması gerektiği belirtilmektedir (Mooi ve Sarstedt, 2011:207). Bartlett Küresellik testi ise bütün değişkenlerin birbirleri ile 0 düzeyde ilişkili olduğu hipotezini test etmektedir. Faktör analizinde bazı değişkenlerin birbirleri ile ilişkili olması gerektiği için bu hipotezin reddedilmesi gerekmektedir (Mooi ve Sarstedt, 2011:207). Tabloda KMO değerinin yaklaşık 0,60 çıkması ve Bartlett testi için (p=0,00) çıkması veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

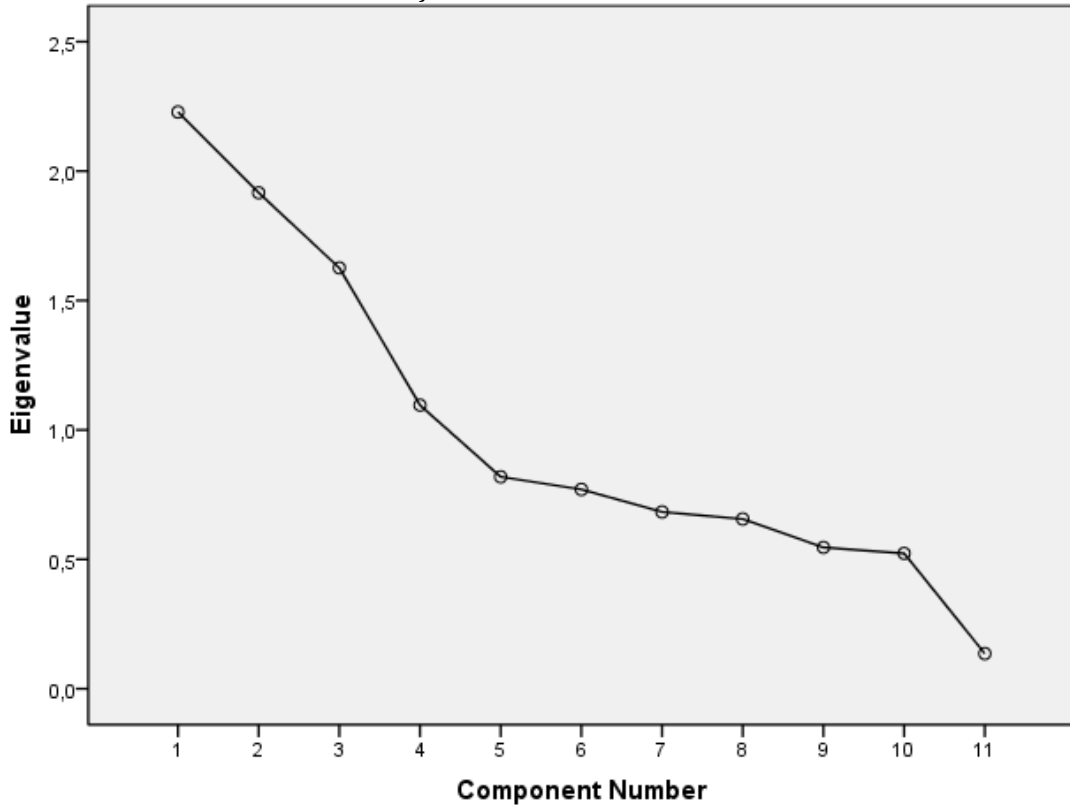
Tablo 4: KMO ve Bartlett Küresellik Testi

		Değer
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Yeterlilik Testi		0,590
Bartlett Küresellik Testi	χ^2 değeri	38519,601
	sd	55
	p	0,000

Tablo 5: Özdeğerler

	Başlangıç Özdeğerleri			Yüklerin Karelerinin Toplamı			Döndürme Sonrasında Yüklerin Karelerinin Toplamı		
	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)	Toplam	Varyans (%)	Kümülatif (%)
1	2,228	20,257	20,257	2,228	20,257	20,257	1,857	16,878	16,878
2	1,916	17,422	37,679	1,916	17,422	37,679	1,695	15,406	32,284
3	1,626	14,783	52,461	1,626	14,783	52,461	1,68	15,27	47,554
4	1,096	9,962	62,423	1,096	9,962	62,423	1,636	14,87	62,423
5	0,819	7,444	69,867						
6	0,77	7,001	76,868						
7	0,683	6,212	83,079						
8	0,656	5,962	89,041						
9	0,546	4,964	94,006						
10	0,523	4,757	98,763						
11	0,136	1,237	100						

Şekil 1: Scree Plot

Şekilde scree (yamaç-birikinti) grafiği görülmektedir. Bu grafikte eğimin azaldığı ve nerdeyse x eksenine paralel olduğu nokta 5 adet faktörü içermektedir. Bu değerden bir alt sayıda faktör yeterli olarak görülmektedir (Mooi ve Sarstedt, 2011: 228). Grafikselsel olarak da 4 adet faktörün yer aldığı anlaşılmıştır.

Tablo 6: Faktör Yükleri

	Faktörler				Cronbach Alpha
	1 (Motor)	2 (Medya)	3 (Sağ Taraf)	4 (Sol Taraf)	
Motor Gücü	0,963				0,872
Azami Surat	0,961				
MP3 Çalar		0,812			0,589
Kaset Çalar		0,767			
CD Çalar		0,663			
Ön Sağ Kapı			0,794		0,571
Ön Sağ Çamurluk			0,706		
Arka Sağ Çamurluk			0,668		
Ön Sol Kapı				0,818	0,576
Ön Sol Çamurluk				0,763	
Arka Sol Çamurluk				0,572	

Tablo 6’da faktörler ve faktör yükleri yer almaktadır. Bu durumda faktörler şu bileşenlerden oluşmaktadır. Birinci faktör (motor) motor gücü ve azami sürat (Cronbach $\alpha = 0,872$), ikinci faktör (medya) mp3 çalar, kaset çalar ve cd çalar (Cronbach $\alpha = 0,589$), üçüncü faktör (sağ taraf) ön sağ kapı, ön sağ çamurluk ve arka sağ çamurluk (Cronbach $\alpha = 0,571$) ve son olarak dördüncü faktör (sol taraf) ön sol kapı, ön sol çamurluk ve arka sol çamurluk (Cronbach $\alpha = 0,576$). Birbirleriyle ilişkili bileşenlerin aynı faktör altında toplandığı anlaşılmaktadır. Tabloya göre en düşük faktör yükü 0,572 ile arka sol çamurluk bileşenine aittir. En yüksek faktör ise motor gücü değişkenine aittir ve 0,963’tür.

Tablo 6’nın en sağ sütununda faktörlerin güvenilirlikleri yer almaktadır. Bu güvenilirlik katsayılarından en düşük olanı 0,571’dir ve sağ taraf faktörüne aittir. En yüksek güvenilirlik katsayısı ise 0,872’dir ve motor isimli faktöre aittir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada ikinci el araç piyasasında yer alan araçlara ilişkin değişkenler faktör analizine tabi tutulmak suretiyle incelenmiştir. Temel bileşen analizi ile faktör çıkarımı gerçekleştirilmiş ve varimax yöntemi ile rotasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. İncelenen 11 adet değişken dört adet faktörde toplanabilmektedir. Bu dört adet faktörün varyansa yaptığı katkı %62,423 olarak belirlenmiştir.

İkinci el otomobil piyasasında araçlara ilişkin çok fazla sayıda değişken hesaplamak mümkündür. Bu durum ikinci el araç piyasasını analiz etmek isteyen analistler için karmaşık bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu karmaşıklığın, bilgi kaybetmeden azaltılması analistler için bir kolaylık olabilir. Çalışmada faktör analizi ile birlikte veri setindeki karmaşıklık azaltılmıştır. Çalışma sonunda birbiriyle ilişkili olan özelliklerin aynı faktör altında toplandığı belirlenmiştir. Örneğin dördüncü faktörde ön sol kapı, ön sol çamurluk ve arka sol çamurluk değişkenleri yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçi, Y. (2016). İkinci El Otomobil: Tüketici bakışıyla. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 8(22):329-362.
- Asilkan, Ö. ve Irmak, S. (2009). Forecasting The Future Prices Of The Second-hand Automobiles Using Artificial Neural Networks. Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 14(2):375–391.
- Brown, T. A. (2015). Confirmatory Factor Analysis for Applied Research. The Guilford Press. New York.
- Cureton, E. E. & D'agostion, R. B. (1983). Factor Analysis: An Applied Approach. Psychology Press.
- Erdem, C. & Şentürk, İ. (2009). A Hedonic Analysis of Used Car Prices in Turkey. International Journal of Economic Perspectives, 3(2):141–149.
- Güngör, İ. ve İşler, D. B. (2005). Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı ile Otomobil Seçimi. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2):21-33.
- İşeri, A. & Karlık, B. (2009). An artificial neural networks approach on automobile pricing. Expert Systems with Applications, 36(2):2155–2160. <http://doi.org/10.1016/j.eswa.2007.12.059>.
- Jensen, R. & Shen, Q. (2008). Computational Intelligence and Feature Selection. Wiley & Sons. New Jersey.
- Kundakçı, N. (2016). Combined Multi-Criteria Decision Making Approach Based on Macbeth and Multi-Moora Methods. Alphanumeric Journal. 4(1):17-26.
- Mooi, E. and Sarstedt, M. (2011). A concise guide to market research: The process, data and methods using IBM SPSS Statistics. Springer-Verlag. Berlin.
- Osborn, J.W. & Banjanovic, E. S. (2016). Exploratory Factor Analysis with SAS. NC: SAS Institute Inc.
- Thompson, B. (2004). Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Understanding Concepts and Applications. American Psychology Association. Washington.
- Yıldız, A. ve Ergül, E.U. (2014). Usage of Fuzzy Multi-criteria decision making method to solve the automobile selection problem. Journal of Engineering and Fundamentals. 1(1):1-10.

VERGİ YÜKÜNÜN EKONOMİK BÜYÜME HIZI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE'DEKİ İLLER ÖRNEKLEMİNDE AMPİRİK BİR ANALİZ (2005-2014)

THE EFFECTS OF TAX BURDEN ON ECONOMIC GROWTH: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF PROVINCES IN TURKEY (2005-2014)

DOI: 10.25204/iktisad.329276

Ferdi ÇELİKAY*

Öz

Bu çalışmada vergi yükü ile ekonomik büyüme hızı arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler Türkiye'de iller örnekleminde incelenmektedir. Bu bağlamda 2005 ile 2014 yılları arasındaki dönem kısıtında 81 ile ilişkin vergi yükü (tahakkuk-tahsil) ve kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla verileri kullanılmıştır. Yapılan analizler, illere göre vergi yükü ile illerin ekonomik büyüme hızları arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Kurgulanan hata düzeltme modelleri ise illerin yapısal olarak uzun dönemde birbirlerine yakınsadığını, vergi yükünde meydana gelecek %1'lik artışın ekonomik büyüme hızını kısa dönemde %0,6 azaltacağını, uzun dönemde ise %0,9 artıracığını ortaya koymaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular hem kısa hem de uzun dönem itibarıyla vergi yükünün illerin büyüme hızları üzerindeki etkilerini yansıtması açısından literatüre katkı sağlar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Politikası, Vergi Yükü, Ekonomik Büyüme, Bölgesel Kalkınma, Gelir ve İkame Etkileri.

Jel Kodları: E62, H20, O47.

Abstract

In this study, the existence of the short and long-term relationships between tax burden and economic growth is examined in the sample of provinces in Turkey. In this context, tax burden (accrual-collection) and gross domestic product per capita data are used for 81 provinces covering the period 2005-2014. According to the analyses, there is a long-run cointegrated relationship between tax burden and economic growth. Error correction models show that provinces are structurally convergence to each other in the long run. It also reveals that while 1 percent increase in the tax burden will decrease the rate of economic growth by 0.6 percent in the short term, it increases by 0.9 percent in the long term. Findings obtained in the study contribute to the literature by examining the effects of tax burden on growth rate both short and long term.

Keywords: Tax Policy, Tax Burden, Economic Growth, Regional Development, Income and Substitution Effects.

Jel Codes: E62, H20, O47.

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ferdicelikay@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1922-4034

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir ve kapsamlı bir ekonomik büyümenin sağlanması hiç şüphesiz ki iktisadi kalkınma sürecinin önemli ön koşullarındandır. Bu sürecin ivme kazanması ve tüm ekonomik birimler itibariyle hissedilmesi ise büyüme hamlesinin yatay düzlemde dengeli şekilde gerçekleştirilmesine bağlıdır (Pearce ve Atkinson, 1993:103-105; Stern vd., 1996:1158-1159; Beckerman, 2002). Ne var ki yatay birimlerin (bölgeler, şehirler, sektörler vb.) içsel bileşenleri, söz konusu büyüme sürecinin alt birimler itibariyle farklılaşabilmesine neden olmaktadır. Ayrıca bölgelere göre değişiklik sergileyen beşerî, coğrafi ya da iktisadi karakteristikteki bu bileşenler, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma amacıyla izlenen kamu politikalarının farklı yansımalar göstermesini de beraberinde getirmektedir (Solow, 1956:92-94; Kaldor, 1957:592-594; Roe, 2003:1087).

Gelişmişlik seviyeleri itibariyle iktisadi birimler arasındaki (ülkeler, bölgeler, iller vb) söz konusu farklılıkların kısa dönemde olmasa da uzun dönemde piyasa mekanizması aracılığıyla giderilmesi beklenmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 1990; Mankiw vd., 1992; Sala-i-Martin, 1996a). Tabii ki burada, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için beşerî ve fiziki sermaye dağılımının denkleştirilmesi yönünde sosyal harcamalara, altyapı, ar-ge ve teknoloji yatırımlarına ağırlık verilmesi, özellikle mali teşvikler ile özel yatırımların cezbedilmesi gibi tedbirlerin de ayrıcalıklı rolü vardır. Nitekim bölgesel gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılarak illerin ve bölgelerin dengeli bir büyüme hızı yakalaması günümüz bölgesel kalkınma politikasının öncül amaçlarındandır. Kamu harcamaları, bölgesel kalkınma politikasının en önemli enstrümanı mahiyetinde iken, harcamaların finansmanı sürecinde toplanacak vergiler gelirin yeniden dağılımını temin ederek ele alınan birimlerin dengeli ekonomik büyüme ivmesi kazanmalarını sağlayacak bir diğer sacayağıdır. Bu kapsamda bir maliye politikası aracı olarak vergilerin ekonomik büyüme hızı üzerindeki etkilerinin irdelenmesi ekonomik kalkınma hamlelerinin yönlendirilmesi açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, bölgesel ya da yerel iktisadi unsurların kalkınma süreçleri bağlamında vergilerin rolünü Türkiye’de iller örnekleminde irdeleyerek, vergi yükünün illerin büyüme hızı üzerinde kısa ve uzun dönemde nasıl ve hangi yönde etkileri olduğunu belirleyebilmektir. Bu doğrultuda 2005 ile 2014 yıllarını kapsayan döneme ilişkin vergi yükü ve kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla verileri kullanılmış, dinamik panel veri analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Analiz sürecinde ele alınan veri setinin 10 yıllık bir periyodla sınırlandırılması çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca vergi yükü hesaplamalarında yerel yönetimler göz ardı edilmiş ve sadece merkezi yönetimce toplanan vergiler esas alınmıştır.

Çalışmanın izleyen bölümünde öncelikle ekonomik büyüme açısından vergilerin etkileri teorik olarak ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde değişkenler arasındaki ilişkiyi irdeleyen öncül mahiyetteki çalışmalara özet olarak değinilmektedir. Dördüncü bölümde çalışmanın amacı doğrultusunda yararlanılan ampirik yöntemlerin metodolojik çerçevesi çizilmektedir. Beşinci bölümde teori, ilgili literatür ve metodolojik arka plan perspektifinde yapılan analiz ve elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Son bölümde ise bir bütün olarak çalışmanın vardığı sonuç değerlendirilmektedir.

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: EKONOMİK BÜYÜME VE VERGİLERİN ETKİLERİ

Nüfus artışı, teknolojik yenilikler, tasarruf düzeyi, sermaye birikimi ve/veya istihdam hacmi gibi temel sosyoekonomik bileşenlerin ekonomik büyüme ve kalkınma süreci üzerinde doğrudan ve dolaylı pek çok etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, maliye politikası aracı olarak vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri irdelenirken, ekonomik büyümenin bağımlı değişken olarak belirlendiği bir modelde bağımsız değişken karakteristiğine bürünecek olan emek, sermaye birikimi, teknoloji gibi kalemlerinin vergi yükünden nasıl ve ne derece etkileneceğinin ele alınması yararlı olacaktır. Genel olarak vergi yükünde meydana gelecek artışın, emeğin getirisi olan ücreti de

doğrudan etkilediği varsayımı altında, emek arzı üzerinde çeşitli yansımalarından söz edilebilmektedir. Kişinin çalışma ve boş durma arasındaki tercihini belirleyen en önemli etmenin reel geliri olduğu dikkate alınır, reel geliri doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyecek vergiler de mikro ölçekte bireyin çalışma arzusu, makro ölçekte ise emek arzı üzerinde belirleyici olacaktır. Çalışmanın alternatif maliyeti niteliğindeki boş durmayı daha cazip hale getirecek bir vergi sistemi işgücü arzının azalmasına neden olmaktadır (Burtless ve Hausman, 1978: 1105-1108; Hausman, 1985: 215-220; Turhan, 1998: 329-331; Şener, 2006: 243-244). Tam aksine kişilerin ödedikleri vergiler nedeniyle katlandıkları mali külfeti çalışarak telafi edebilmeleri halinde ise işgücü arzı artabilecektir. Yine mali anlamda işgücü bağlamında vergilemede psikolojik sınıra ulaşılmaması ya da işgücünün doğrudan hissedeceği dolaysız vergiler yerine dolaylı vergilere ağırlık verilerek kamu harcamalarının finanse edilmesi durumunda da benzer sonuçlarla karşı karşıya kalınabilecektir (Musgrave ve Musgrave, 1973: 467-468; Bulutoğlu, 1971: 303-305; Blomquist ve Hansson-Brusewitz, 1990: 318-319; MaCurdy vd., 1990: 416-418). Nihayetinde vasıtalı vergiler nedeniyle artan hayat pahalılığı ve satın alma gücünün dolaylı şekilde azalması, bireyleri söz konusu maliyet kalemini telafi edebilmek amacıyla daha fazla çalışmaya yönlendirebilecektir.

Teorik olarak, yüksek ücret düzeyinin çalışmayı boş zaman karşısında görece bir şekilde daha cazip hale getirdiği söylenebilir. Bunun yanında ücretlerin artmasına istinaden refah düzeylerinin iyileşmesi, aynı zamanda boş zaman taleplerinde de pozitif yönlü değişime neden olacaktır. Ücretteki artış sonrasında çalışmanın boş durmaya tercih edilmesi “ikame etkisi” başlığında değerlendirilirken, ücret artışının boş zaman talebini artırması ise “gelir etkisi” olarak ifade edilmektedir (Lucas, 1988: 16-18; Hausman, 1985: 217-219; Blomquist ve Hansson-Brusewitz, 1990: 341-343). Ne var ki iki etki de vergilerdeki artışa bu kez ters yönlü tepki verecektir. Vergilendirme sonrasında ücretlerdeki azalmaya bağlı olarak boş zaman, çalışma karşısında daha cazip hale gelecek iken (ikame etkisi), bireylerin düşen gelirlerini telafi etme bağlamında çalışma isteklerinde ise artış (gelir etkisi) gözlemlenecektir. Bu kapsamda bireylerin karar vermeleri sürecinde vergi oranlarındaki artış sonrasında, şayet gelir etkisi ikame etkisinden büyük ise emek arzı artacak, tersi durumda azalacaktır (Musgrave ve Musgrave, 1973: 469-470; Turhan, 1998: 330-331; MaCurdy vd., 1990: 419 – 421; Salanie, 2003: 38-43; Şener, 2006: 244; Edizdoğan ve Çelikkaya, 2010: 23-28).

Teoride artan vergi yüküne tepki mahiyetinde kişilerin daha fazla çalışma ya da boş durma seçeneklerinin varlığı benimsenmiş olsa da genel itibarıyla söz konusu etkileşimin gelir düzeyindeki farklılıklara, vergi sistemine ve nihayet işgücü piyasasının regülatif yapısına göre değişebileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin toplumda orta ya da düşük gelir seviyesine sahip bireyler için vergi yükündeki artış karşısında gelir etkisinin ikame etkisinden daha yüksek olacağı beklenmektedir. Bunun yanında gelir ve servet üzerinden alınan vergilerden ziyade harcamalardan alınan vergilerin daha baskın olduğu bir mali yapıda, hayat pahalılığı ve üretim maliyetleri göz önünde bulundurularak gelir etkisinin ikame etkisinden daha fazla ön plana çıktığı ortadadır. Yine özellikle esnek çalışma koşullarından uzak bir işgücü piyasasında, bireylerin çalışma ile boş durma arasında tercih yapma olasılıklarının olmaması gelir etkisini ön plana çıkaran bir diğer yapısal özelliktir (Burtless ve Hausman, 1978: 1106-1107; Turhan, 1998: 332-334; Şener, 2006: 245-247; Sağbaş, 2013: 119-120).

Marjinal vergi oranının ortalama vergi oranı ile ilişkisi de kişilerin çalışma ya da boş durma kararları üzerinde vergilerin nasıl ve hangi yönde etki edeceği hususunda öncül bir gösterge niteliğindedir. Marjinal vergi oranının ortalama vergi oranına eşit olduğu bir örnekte, vergiler kişilerin çalışmaya ilişkin kararları üzerinde herhangi bir etki oluşturmayacak, vergilerin tarafsızlığından söz edilebilecektir. Aksine marjinal vergi oranının ortalama vergi oranından daha yüksek olması durumunda ise vergiler, bireylerin çalışma ya da yatırım yapma gibi kararları üzerinde olumsuz bir yansıma meydana getirecektir (ikame etkisi). Tam tersi durumda da kişilerin marjinal gelirleri ödenen marjinal vergiden daha yüksek olacağından, ödenen verginin çalışarak ya da yeni yatırımlar ile telafisi söz konusu olabilecektir (gelir etkisi) (Turhan, 1998: 331-333; Şener, 2006: 245; Edizdoğan ve Çelikkaya, 2010: 28-30).

Vergiler işgücü arzı yanında sermaye birikimi üzerinde de doğrudan ya da dolaylı etkiler meydana getirebilmektedir. Özellikle gelir üzerinden alınan vergilerin artan oranlı karakteristiğe sahip olması, marjinal tüketim eğilimi görece olarak düşük olan bireyler üzerindeki vergi yükünü artırabilmekte, tasarruf ile tüketim arasında gelirini paylaşan bireylerin tasarruftan vazgeçmesine neden olabilmektedir. Tasarruflardaki azalma ise genel olarak sermaye birikimi üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir. Ayrıca ekonomik birimlerin gerçekleştirecekleri yatırım sonrasında elde edecekleri kazançtan ödeyecekleri verginin yüksekliği, yapılması planlanan yatırımlar üzerinde caydırıcı etki oluşturacaktır. Bu bağlamda Kaldor (1955, 1957, 1963, 1965)'a göre gelir üzerinden alınan artan oranlı vergilerden ziyade harcamalar üzerinden alınacak genel bir verginin ekonomik hayat üzerindeki yıpratıcı etkisi daha düşük düzeyde olacaktır. Benzer şekilde Hicks (1956), dolaysız vergilerin tasarruflar üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle bu karakteristikteki vergilerin yerine dolaylı vergilerin kullanılabilirliğini ileri sürmüştür.

Tüm bunların yanı sıra iktisadi hayattaki bireysel tasarrufların yanında kamu kesimince oluşturulabilecek tasarrufların da sermaye birikimi üzerinde belirleyici olacağı rahatlıkla söylenebilir. Özellikle kamusal tasarrufların en önemli kalemini oluşturan vergilerin kamu kesimi tarafından verimli, etkin ve stratejik alanlarda kullanılması ya da özel kesim sermaye birikiminin sağlanması noktasında doğrudan ya da dolaylı sübvansiyonlar sağlanması ile ekonomik büyüme süreci kamu kesimi koordinasyonunda ivme kazanabilecektir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan tasarruf açığı problemi, kalkınma sürecine ivme kazandıracak yatırımların yapılmasını engelleyebilmektedir. Sermaye birikimi sağlayacak alanlara yatırım yapılabilmesi noktasında ise vergisel enstrümanlar ön plana çıkmaktadır. Vergiler ile sağlanan kaynakların verimli ve etkin alanlarda kullanılması halinde ekonomik büyüme ve kalkınma süreci de olumlu yönde etkilenebilecektir.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ülke, ülke grubu, bölge ya da şehir gibi farklı düzeylerdeki sosyoekonomik birimlerin ekonomik büyüme süreçlerini teknolojik ilerlemeler, beşerî sermaye birikimi ve kamu politikaları gibi faktörler ile açıklayan içsel büyüme teorilerine göre vergi sistemindeki değişiklikler ekonomik büyüme sürecinin temel bileşenleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiler meydana getirebilecektir (Romer, 1986; Barro, 1991; Rebelo, 1991; Jones vd., 1993). Bu perspektifte vergi sisteminin, verimliliği ve yatırımları engellemeyecek şekilde düzenlendiği, mali kaynakların beşerî ve fiziki sermaye birikimini finanse ettiği takdirde, vergi yükünde yaşanacak bir artışın ekonomik büyüme hızına ivme kazandıracaklarını ileri süren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Helms, 1985; Engen ve Skinner, 1996; Leibfritz vd., 1997; Miller ve Russek, 1997; Kneller vd., 1999; Bassanini ve Scarpetta, 2001; Brown vd., 2003; Bania vd., 2007).

Nitekim Burgess ve Stern (1993)'e göre gelişmiş ülkeler ile geliştirmekte olan ülkelerin vergi sistemlerindeki farklılıklar ekonomik büyüme süreçleri üzerinde de bir takım etkiler meydana getirebilmektedir. Özellikle toplam vergi yükü içerisinde dolaylı vergilerin dolaysız vergilere göre daha fazla bir paya sahip olduğu geliştirmekte olan ülkelerde, harcamalar üzerinden alınan vergilere dayalı bir mali yapı, ekonomik büyüme hızının da nispeten daha yüksek olmasını beraberinde getirmektedir (Burgess ve Stern, 1993). Bu durum bir bütün olarak uzun vadede gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin birbirlerine yakınsamasının en önemli nedenlerindedir.

Ayrıca Uhlig ve Yanagawa (1996), sermaye kazancı üzerinden alınan yüksek vergilerin hızlı bir büyüme potansiyelini beraberinde getirebileceğini içsel büyüme modelleri çerçevesinde ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Tanzi ve Zee (1997)'ye göre bir ekonomideki veri bir vergi yükü seviyesinde vergi sistemi içerisindeki dolaylı vergilerin ağırlığında artış yaşanması, söz konusu ekonomik birimde tasarruf düzeyi ile sermaye birikimini olumlu doğrultuda etkileyecektir. Bu

yönüyle vergi sistemi “gelir etkisi”ne daha meyilli hale gelecek iken, vergi yükünde meydana gelecek artış ekonomik büyüme hızına ivme kazandırıcı bir faktör haline dönüşecektir.

Arnold vd. (2011) ise 21 OECD ülkesinin 1971-2004 dönemi verilerinden yararlanarak gerçekleştirdikleri çalışmada, gelir üzerinden alınan vergilerden ziyade harcamalar üzerinden alınan vergilere daha fazla ağırlık verilmesi durumunda, gerek kısa ve gerekse uzun dönemde ekonomik büyüme hızının artacağı bulgusuna ulaşmışlardır. Ancak kişisel gelir vergisi ile kurumlar vergisinin yatırımlar, verimlilik, üretim ve ekonomik büyüme süreci üzerinde olumsuz etkileri vardır (Arnold vd., 2011).

Bunun yanında Jaimovich ve Rebelo (2017), vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini doğrusal olmayan bir şekilde tanımlamaktadır. Şayet vergi oranları çok düşük ise vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkileri de son derece düşük olurken, vergi oranları arttığında ise vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de doğru orantılı bir şekilde yükselmektedir (Jaimovich ve Rebelo, 2017).

Literatürde vergilerin ekonomik büyüme üzerinde negatif doğrultuda etkileri olabileceğini, bu bağlamda artan vergi yükünün ikame etkisi oluşturarak ekonomik büyüme hızını frenleyebileceğini ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır (Wanniski, 1978; Alesina ve Perotti, 1995; Alesina ve Perotti, 1997; McDermott ve Wescott, 1996; Folster ve Henrekson, 2001; Alesina ve Ardagna, 2009; Afonso ve Furceri, 2010; Ferde ve Dahlby, 2012; Fedeli ve Forte, 2016). Örneğin, 1970 yılına ait 63 ülkenin verilerini derleyerek gerçekleştirdikleri çalışmada Koester ve Kormendi (1989), ortalama ve marjinal vergi oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini irdelemişler, ülkelerin çoğunda marjinal vergi oranının ortalama vergi oranından daha yüksek olduğunu, dolayısıyla artan oranlı vergi sistemlerinde gerek marjinal gerekse ortalama vergi oranının ekonomik büyümeyi negatif doğrultuda etkileyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yüksek marjinal vergi oranı beklendiği gibi düşük bir işgücü artışına neden olmakta, ancak sermaye birikimini artırmaktadır (Koester ve Kormendi, 1989). Bunun yanında Leibfritz vd., (1997), OECD ülkeleri örnekleminde gerçekleştirdikleri çalışmada 1965-1995 dönemini esas almışlar ve vergi yükü ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özellikle bütçe dengesizliklerinin giderilmesi bağlamında vergilerde yaşanacak artışların da ekonomik büyümeyi olumsuz şekilde etkilemesi beklenmektedir. Gerçekten Fedeli ve Forte (2014), OECD ülkelerinin 1980-2009 dönemini esas alarak gerçekleştirdikleri çalışmada bütçe açığında ve vergi yükünde meydana gelecek marjinal bir artışın uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde negatif doğrultuda etkileri olacağını ileri sürmüşlerdir. Optimal sınırın üzerinde konumlanacak yüksek vergi yükü, istihdam, sermaye ve yatırımlar üzerinde caydırıcı etkiler meydana getirmektedir (Fedeli ve Forte, 2014).

Romer ve Romer (2010)'in bulguları da vergi yükünde meydana gelecek bir artışın üretim kapasitesi ve verimlilik üzerinde olumsuz yönde etkiler oluşturacağını göstermektedir. Bunun yanında Alesina ve Ardagna (2009), OECD ülkelerinin 1970-2006 dönemini kapsayacak şekilde veri seti ile yaptıkları çalışmada, vergilerde yapılacak indirimlerin kamu harcamalarında yaşanacak artışa kıyasla ekonomik büyüme sürecini daha hızlı ve şiddetli bir şekilde etkileyeceğini belirtmektedirler.

Farklı ülkeler örnekleminde gerçekleştirilen araştırmaların yanında yerel ya da bölgesel mahiyette gerçekleştirilen araştırmalar da vergi yükünün ekonomik büyüme hızını olumsuz doğrultuda etkilediğini ileri sürmektedir. Örneğin Reed (2008), ABD’deki eyaletlerin 1970-1999 yılları arasındaki dönemde beşer yıllık periyodlar itibarıyla incelediği çalışmasında, vergi yükünün gerek ekonomik büyüme ve gerekse gelir artışı üzerine ters yönlü bir etki meydana getirdiğini ortaya koymuştur. Bunun yanında Miller ve Clarke (2014), ABD’nin 49 eyaleti için gerçekleştirdikleri çalışmada 1977 ile 2010 yıllarını kapsayan dönemi esas almışlar, gerek yerel gerekse merkezi

idarelerce toplanan vergilerin aşırı bir mali yük oluşturduğu, bu nedenle de harcamaları finanse edebilmek amacıyla gelir kalemlerinin artırılması durumunda ekonomik büyüme hızının yavaşlayacağı bulgusuna ulaşmışlardır.

Yine Adkisson ve Mohammed (2014), ABD eyaletlerine ilişkin 2004-2010 dönemi verileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada, çeşitli vergi başlıklarının ekonomik büyüme hızını önemsiz derecede de olsa ters yönde etkilediğini, vergi yükünün ise bir bütün olarak ekonomik büyüme hızını artırabilecek potansiyele sahip olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Poulson ve Kaplan (2008), içsel büyüme modeli çerçevesinde marjinal vergi oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini irdeledikleri çalışmada, 1964-2004 dönemine ilişkin ABD eyalet verilerini esas almışlardır. Bu çalışmada da marjinal vergi oranında yaşanacak bir artışın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Poulson ve Kaplan, 2008).

Türkiye’de vergiler ile ekonomik büyüme oranı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların ise genel itibariyle zaman serisi analizi şeklinde ve Türkiye geneli için düzenlenen veri setleriyle gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Örneğin Durkaya ve Ceylan (2006), Türkiye’de 1980-2004 dönemi için vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi ile incelemişler ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunun yanında dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır (Durkaya ve Ceylan, 2006). Temiz (2008)’de 1960-2006 dönemi itibariyle gerçekleştirdiği çalışmada Durkaya ve Ceylan (2006)’ın elde ettiği bulgular ile benzer sonuçlara ulaşmıştır. Yine Mucuk ve Alptekin (2008) çalışmalarında, 1975-2006 dönemi için Türkiye ekonomisi açısından temel vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu, kısa dönemde ise yalnızca dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru bir bağlantının olduğunu elde etmişlerdir.

Bunun yanında Göçer vd. (2010), 1924-2009 dönemi için gerçekleştirdikleri çalışmada, uzun dönemde dolaylı ve dolaysız vergilerden her ikisinin de büyümeyi artırıcı yönde ve istatistiki olarak anlamlı düzeyde etkilediği, kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde ortadan kalktığı bulgusuna ulaşmışlardır. Umutlu vd. (2011) ise maliye politikası araçlarından vergiler ile borçlanmanın ekonomik büyüme ile olan ilişkisini 1990 ile 2008 döneminde Türkiye ekonomisi için inceledikleri çalışmalarında, ekonomik büyüme üzerinde dış borçların pozitif, iç borçların negatif yönlü etkileri var iken vergilerin ise herhangi bir etkisi olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Ayrıca Ünlükaplan ve Arısoy (2011)’a göre Türkiye’de 1968-2006 dönemi kısıtında vergi karmasındaki dışsal şok iktisadi büyüme üzerinde artışa neden olmaktadır, vergi yükündeki dışsal şok ise durağan bir etki yaratmaktadır.

Mangır ve Ertuğrul (2012) ise, 1988-2011 dönemi için kısa ve uzun dönemde vergi yükü ile GSYİH arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Organ ve Ergen (2017), 1980-2015 dönemi için Türkiye’de vergi yükü ile ekonomik büyümenin uzun dönemde ters yönlü bir etkileşime sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Hiç şüphesiz ki az gelişmiş ya da düşük gelirli bir ekonomik birim ile gelişmiş ya da yüksek gelirli bir ekonomik birim arasındaki mevcut dengesizliklerin giderilmesi bağlamında izlenecek idari, mali ve sosyal politikalar da ekonomik büyüme sürecini doğrudan etkileyecektir. Nitekim Demircan (2003)’a göre dolaysız vergilerdeki indirimler, vergisel teşvik mekanizmaları ve vergi denetim mekanizmaları desteğiyle ekonomik büyümeyi olumlu doğrultuda etkilerken, dolaylı vergiler ise benzer etkiyi tüketimin azaltılması, tasarrufların teşviki ve yurtiçi sanayiinin gelişimine katkı sağlaması aracılığıyla oluşturmaktadır. Yine Yıldırım (2005), yatırım sübvansiyonları ve kamu yatırım harcamalarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, kamu mali politikalarının etkisiyle bölgelerin uzun dönemde birbirlerine yakın bir büyüme hızına kavuştuğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında Selim vd. (2014), Türkiye’de 2001-2012 yılları arasında 81 il örneğinde gerçekleştirdikleri çalışmada, yatırım teşvikleri ile sabit sermaye yatırımlarının

istihdam üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Çelik (2017) ise Türkiye’de 2003-2011 döneminde İstatistikî Bölge Sınıflandırması 2’nci düzey örnekleminde gerçekleştirdiği çalışmada, belirli bir bölgeye yönelik düzenlenen teşviklerin ilgili bölgedeki yatırım kararlarını olumlu doğrultuda etkilediği, komşu bölgelerdeki yatırım kararlarında ise sapıtırıcı etkiler oluşturduğu bulgusuna ulaşmıştır.

4. METODOLOJİK ÇERÇEVE

Çalışmada, Türkiye’de iller itibariyle vergi yükünün illerin ekonomik büyüme hızları üzerindeki etkilerini belirleyebilmek için Panel Ortalama Grup Tahmincilerinden yararlanılmıştır. Mevcut veri setinde söz konusu tahmincilerle çalışılabilmesi için serilerin aynı düzeyde durağan hale gelmeleri ve uzun dönemde aralarında eşbütünleşik bir ilişki bulunması gerekmektedir.

Verilerin durağanlığının test edilmesi ve değişkenler arasındaki eşbütünleşik ilişkinin belirlenmesi sürecinde öncelikle homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı sınamaları yapılmıştır. Panel veri analizinde elde edilen β eğim katsayısının yatay kesit birimleri itibariyle farklı olup olmadığı homojenlik testi ile belirlenebilmektedir. Burada;

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i x_{i,t} + e_{it} \quad (1)$$

şeklinde kurgulanacak bir modelde, i birimleri, t ise zamanı göstermekte olup, $H_0: \beta_i = \beta$ (tüm yatay kesit birimleri için homojen bir eğim katsayısı vardır) boş hipotezi test edilmekte, şayet söz konusu hipotez reddedilirse eğim katsayılarının en az bir birim için farklılaştığı yani heterojen olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada veri setlerinin homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Testi ile irdelenmiştir.

Veri setlerine belirli bir şok geldiğinde yatay kesit bileşenlerinin söz konusu şoktan aynı ölçüde etkilenip etkilenmediğinin irdelenmesinde ise genel olarak Lagrange çarpanı çerçevesinde geliştirilen Yatay Kesit Bağımlılık Testleri kullanılmaktadır. Bu testler panel veri setlerinin zaman (T) ve birim (N) boyutlarına göre farklılaşabilmektedir. Nitekim Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılık testi N sabit ve T sonsuza giderken kullanıldığında etkin sonuç verirken, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen test ise $T > N$ ya da $T < N$ durumlarında da elde edilen test istatistiğinin asimptotik standart normal dağılıma sahip olacağını ortaya koymuştur. Yine Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008)’ın geliştirdiği düzeltilmiş Lagrange çarpanı yöntemi $N > T$ iken uygulanabilmektedir (Hoyos ve Sarafidis, 2006: 482-485; Sarafidis, Yamagata ve Robertson, 2009: 150). Yatay kesit bağımlılık testlerinin boş hipotezi “Yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde olup, testin reddedilmesi durumunda veri setlerinin belirli bir şoktan aynı ölçüde etkilenebilecek derecede birbirlerine bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Yapılan ön testler sonucunda veri setlerinin birim kök incelemeleri için birinci nesil dinamik panel birim kök testlerinin kullanılmasının daha uygun olacağı kanısına ulaşılmıştır. Bu çerçevede veri setlerinin durağanlığı yatay kesit bağımlılığının göz ardı edildiği durumlarda etkin sonuçlar verebilen Levin & Lin & Chu (LLC), Fisher-düzeltilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Fisher-Phillips-Perron (PP) birim kök testleriyle sınanmıştır. Genel olarak birim kök testlerinin boş hipotezi “Ele alınan veri setinde birim kök vardır” şeklinde olup, söz konusu hipotezin reddedilememesi durumunda, serinin farkı alınarak birim kök sınaması yinelenmektedir (Hsiao, 2003: 296-304). Panel birim kök sınamalarında veri setine ilişkin birinci düzey otoregresif bileşen;

$$y_{it} = p_i y_{i,t-1} + z'_{it} q_i + \epsilon_{it} \quad (2)$$

şeklinde. Burada “i” birimleri, “t” zamanı, “p” otokorelasyon parametresini, “e” ise hata terimini göstermektedir. LLC testinde panel birimlerinin ortak bir otokorelasyon parametresine (p) sahip olduğu varsayılmaktayken (Levin vd., 2002), Maddala ve Wu (1999) ile Choi (2001) tarafından geliştirilen Fisher-ADF ve Fisher-PP testlerinde ise her bir birim için ayrı ayrı durağanlık sınaması gerçekleştirilmektedir. Nitekim Fisher ADF ve PP testlerinde;

$$\bar{\Pi} = -2 \sum_{i=1}^N \log(\Pi_i) \quad (3)$$

olup, formülde yer alan “ Π_i ” her bir birim için hesaplanan birim kök değerini ifade etmektedir (Maddala ve Wu, 1999: 636).

Düzeyde durağan olmayan, ancak I[1] düzeyinde durağan hale gelen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin varlığı eşbütünleşme testleri ile belirlenmektedir. Analiz sürecinde veriler arasındaki eşbütünleşik ilişkilerin belirlenebilmesi için veri setlerinin heterojen olduğu ve yatay kesit bağımlılığının olmadığı koşullarda etkin sonuçlar verebilen Engle ve Granger (1987) ile Johansen (1991) tarafından geliştirilen testlerin teorik çerçevesinde şekillenen Pedroni (1999) ve Kao (1999) Panel Eşbütünleşme Testlerinden yararlanılmıştır. Pedroni Eşbütünleşme Testi grup içi ve gruplar arası toplam yedi alt testten oluşmaktadır. Tüm alt testlerin boş hipotezi “Ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur” olup, temel model;

$$y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{mi} x_{mi,t} + e_{it} \quad (4)$$

şeklinde. Formülde α_i birim etkileri, δ_i zaman etkileri; “y” ile “x” ise I[1] düzeyinde eşbütünleşik olduğu düşünülen değişkenleri göstermektedir (Pedroni, 1999: 656). Buradan;

$$e_{it} = p_i e_{it-1} + u_{it} \quad (5)$$

formülüne dayanarak “ $p_i = 1$ ” şeklinde kurgulanan boş hipotez alt testler aracılığıyla incelenmektedir. Alternatif hipotez, grup içi dört alt test için “tüm birimlerde (i) ($p_i = p$) < 1”, gruplararası üç alt test için ise “tüm birimlerde (i) $p_i < 1$ ” şeklindedir. Bu bağlamda, grup içi testler ile panel geneli için ortak bir otoregresif değer tahmini aranırken, gruplar arası boyutta ise birim bazındaki parametreler değerlendirilmektedir.

Çalışmada Pedroni Eşbütünleşme Testinin sonuçlarını teyit ederek güçlendirebilmek için güçlü dışsallık ve içsel bağıntı varsayımlarında sonuç türetebilen Kao Eşbütünleşme Testinden de yararlanılmıştır. Kao Eşbütünleşme Testi genel olarak, I(1) düzeyinde durağan hale gelen seriler arasındaki ilişkiyi “Ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur” boş hipotezi ile Dickey Fuller -DF- (4 Adet) ve düzeltilmiş Dickey Fuller -ADF- (1 Adet) testleri ile sınavan bir yöntemdir.

Eşbütünleşik olan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti, kısa ve uzun dönemdeki karakteristiği ise Hata Düzeltme Modelleri (HDM) ile belirlenebilmektedir. Gecikmesi Dağıtılmış Modellerden (ARDL) türetilen HDM’ler, kısa dönemde birim bazındaki tahminlerin heterojenliğine izin vermezken, uzun dönemde ise tahminlerin birbirine yakınsamasını engellemektedir. Standart ARDL (p,q) modeli;

$$y_{it} = \sum_{j=1}^p \lambda_{ij} y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \delta'_{ij} x_{i,t-j} + \gamma'_i d_t + \epsilon_{it} \quad (6)$$

olup, bu model;

$$\Delta y_{it} = \phi_i y_{i,t-1} + \beta'_i x_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij}^* \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij}^{*'} \Delta x_{i,t-j} + \gamma'_i d_t + \epsilon_{it} \quad (7)$$

şeklinde hata düzeltme eşitliğine dönüştürülebilir. Burada “ ϕ ” hata düzeltme terimini, “ β ” uzun dönem katsayısını, “ δ ” kısa dönem katsayısını göstermektedir.

İller, bölgeler ya da ülkeleri esas alan panel veri setlerinde ise gerek kısa gerekse uzun dönemde tahminlerin (β ve δ) birimlere göre farklılaşabilmesine izin veren ve HDM’ler çerçevesinde geliştirilen Ortalama Grup Tahmincisi Yöntemleri (OGT) kullanılmaktadır. Pesaran ve Smith (1995)’in geliştirdiği Ortalama Grup Tahmincisi, hem kısa (β_i) hem de uzun (δ_i) dönemde tahminlerin birimlere göre yapılabilmesini sağlamaktadır. Ortalama Grup Tahmincisi eşitlik (7)’deki süreci tüm panel birimlerine ayrı ayrı uygulamakta ve elde edilen katsayıların ortalamalarını almaktadır. Böylelikle birimlere göre tam heterojenlik sağlanabilmektedir (Pesaran ve Smith, 1995: 82-83).

Uzun dönemde panel birimlerinin birbirine yakınsamasından dolayı tahmin parametrelerinin homojen olduğu (ortak bir δ parametresi) varsayımında ise Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisinden (HOGT) yararlanılabilmektedir. Bu yöntem sadece kısa dönem için birimler bazında parametre tahmini yapmakta, uzun dönemde ise birimlerin birbirine yakınsadığını varsayarak ortak bir parametre türetmektedir (Pesaran, Shin ve Smith, 1999: 630). Ortalama Grup Tahmincisi ile Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisinden hangisinin mevcut veri seti için daha tutarlı ve etkin sonuç verdiğini tespit edebilmek için Hausman Testinden yararlanılmaktadır. Bu test, iki tahminci ile elde edilen parametreler arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını irdelemekte olup, heterojenlik koşullarının kısa ve uzun dönem geçerliliğini tespit edebilmektedir (Ahn ve Moon, 2001). Aşağıda değişkenler arasındaki ilişkilerin sınanması sürecinde yapılan analiz ve elde edilen ampirik bulgulara ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

5. AMPİRİK ANALİZ: VERİ SETİ VE BULGULAR

Analiz sürecinde, Türkiye’nin 81 iline ilişkin 2005 ile 2014 yılları arasındaki 10 yıllık dönemi kapsayacak şekilde TÜİK, Muhasebat Genel Müdürlüğü, BUMKO ve Gelir İdaresi Başkanlığı’nın paylaştığı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, tahakkuk eden vergi gelirleri toplamı, tahsil edilen vergi gelirleri toplamı ve nüfus istatistikleri kullanılmıştır. Tablo 1’de özet bir şekilde açıklanan verilerden kişi başına düşen GSYİH’nin ekonomik büyümeyi yansıtması ve vergi yükü değişkenlerinin ise normallik koşulunu sağlayabilmesi için doğal logaritmaları alınmıştır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenin	Türü	Kodu	Açıklaması
Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla		LnGDPpc	2005-2014 döneminde yıllık illere göre reel kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsılının (Dolar) doğal logaritmasıdır.
Vergi Yüğü (Tahakkuk)		LnVY(Tahakkuk)	2005-2014 döneminde yıllık illere göre tahakkuk eden toplam vergi gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (Dolar) içerisindeki payı (Vergi Yüğü) nın doğal logaritmasıdır.
Vergi Yüğü (Tahsil)		LnVY(Tahsil)	2005-2014 döneminde yıllık illere göre tahsil eden toplam vergi gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (Dolar) içerisindeki payı (Vergi Yüğü) nın doğal logaritmasıdır.

Çalışmada öncelikle mevcut veri seti itibariyle kurgulanacak modellerde eğim katsayısının yatay kesit birimleri açısından homojen olup olmadığı Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Testi ile sınanmıştır. Tablo 2’de yer alan test sonuçlarına göre dört eşitlik için de hesaplanan olasılık değerinin %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olması, boş hipotezin reddedildiğini ve modellerde yer alan β eğim katsayılarının heterojen olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Delta Homojenlik Testi Sonuçları

	Delta_tilde		Düzeltilmiş Delta_tilde	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
$lnGDPpc_{it} = f(lnVYTaahakkuk_{i,t})$	4.224*	0.000	5.317*	0.000
$lnVYTaahakkuk_{i,t} = f(lnGDPpc_{it})$	4.196*	0.000	5.429*	0.000
$lnGDPpc_{it} = f(lnVYTaahsil_{i,t})$	5.112*	0.000	4.228*	0.000
$lnVYTaahsil_{i,t} = f(lnGDPpc_{it})$	5.173*	0.000	4.911*	0.000

* % 1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Belirli bir dönemde meydana gelecek şokların veri setlerinin yatay kesit bileşenleri üzerinde aynı etkiyi oluşturup oluşturmayacağını belirleyebilmek için yatay kesit bağımlılık testi yapılmıştır. Veri setinin yapısına uygun olması nedeniyle ($N > T$) tercih edilen Pesaran (2004) CD_{LM} ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM_{adj} testi sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır. Her iki test sonucu da ele alınan üç seri itibariyle geliştirilen “Yatay kesit bağımlılığı” yoktur şeklindeki boş hipotezin reddedilemediğini göstermektedir.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

	CD_{LM}		LM_{adj}	
	Pesaran (2004)	Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008)	Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008)	Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008)
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
$lnGDPpc$	0.197	0.551	0.244	0.718
$lnVYTaahakkuk$	0.473	0.312	-0.069	0.390
$lnVYTaahsil$	0.731	0.444	-0.116	0.252

Homojenlik ve yatay kesit bağımlılık testleri sonucunda heterojen bir dokuya sahip serilerin yatay kesit bağımlılığı içermediği kanaatine ulaşılmış ve bu çerçevedeki varsayımlarla etkin sonuçlar türetebilen birinci nesil birim kök testlerinden Levin, Lin & Chu, Fisher-ADF ve Fisher-PP testleriyle durağanlık sınaması yapılmıştır. Tablo 4’te yer alan sonuçlar yapılan testlere göre tüm değişkenlerin

düzye birim kök içerdğini göstermektedir. Nihayetinde değişkenlerin düzye birim kök içerdğine ilişkin boş hipotez üç test sonucunda da reddedilememektedir. Buna karşılık veri setlerinin birinci düzye $-I[1]$ - farkları alınarak birim kök sınaması yapıldığında, üç değişken için de boş hipotezin % 1 anlam düzeyinde reddedildiği, yani değişkenlerin durağan hale geldiği görülmektedir.

Tablo 4: Birim Kök Testi Sonuçları

		LLC		ADF Fisher		PP Fisher	
		İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
I(0)	LnGDPpc	13.7200	1.0000	8.20130	1.0000	0.96795	1.0000
	LnVY(Tahakkuk)	5.19894	1.0000	45.9012	1.0000	50.6994	1.0000
	LnVY(Tahsil)	0.51776	0.6977	91.3596	1.0000	101.924	0.9999
I(1)	LnGDPpc	-25.4698*	0.0000	715.292*	0.0000	713.261*	0.0000
	LnVY(Tahakkuk)	-28.7916*	0.0000	847.003*	0.0000	914.884*	0.0000
	LnVY(Tahsil)	-32.0106*	0.0000	920.067*	0.0000	982.664*	0.0000

* Gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiş ve maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır. % 1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Yatay kesit bağımlılığı içermeyen ve heterojen yapıya sahip değişkenlerin I(1) düzeyinde durağan hale geldikleri belirlendikten sonra illerin vergi yükü ile kişi başına düşen GSYİH arasında uzun dönemde eşbütünleşik bir ilişki olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Testleri yapılmıştır. Tablo 5’te söz konusu testlerin sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 5: Eşbütünleşme Testlerine İlişkin Sonuçlar

		LnGDPpc	LnGDPpc
		LnVY(Tahakkuk)	LnVY(Tahsil)
Panel	V-İstatistiği	4.288082*	2.997409*
	Rho- İstatistiği	-3.336195*	-4.089255*
	PP- İstatistiği	-9.814348*	-11.26825*
	ADF- İstatistiği	-10.93885*	-12.35194*
Grup	Rho- İstatistiği	0.262587	0.135410
	PP- İstatistiği	-14.63025*	-14.49760*
	ADF- İstatistiği	-13.78433*	-14.96055*
Kao Testi	t İstatistiği	-6.385643*	-3.424750*
	Kalıntı Varyansı	0.011408	0.021593
	HAC Varyansı	0.008524	0.011604

* % 1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 5’te gözlemlenen sonuçlar gerek Pedroni ve gerekse Kao Testine göre iki modelde de değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Zira gerek “kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla ile tahakkuk vergi yükü” arasında gerekse “kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla ile tahsil vergi yükü” arasında eşbütünleşik bir ilişki olmadığına yönelik boş hipotez, Pedroni Testine ait yedi alt testin altısında %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak reddedilmektedir. Aynı sonuç Kao Eşbütünleşme Testinde de gözlemlenebilmektedir.

Değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra söz konusu ilişkinin yönünü tayin edebilmek amacıyla Granger Nedensellik Testi yapılmıştır. Tablo 6’da yer alan nedensellik testi sonuçları tahakkuk vergi yükü ile tahsil vergi yükünden kişi başına düşen GSYİH’ya doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim kişi başına GSYİH’dan vergi yükü değişkenlerine doğru nedensellik ilişkisinin olmadığına ilişkin boş hipotez reddedilemez iken, ters yönlü ilişkiyi irdeleyen boş hipotezler ise iki modelde de %1 anlam düzeyinde

reddedilebilmektedir. Bu bulgular ele alınan örneklem özelinde vergi yükünün GSYİH'yı etkilediğini gözler önüne sermektedir.

Tablo 6: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez	F-İstatistiği	Olasılık Değeri
LnGDPpc ==> LnVY(Tahakkuk)	0.90094	0.4067
LnVY(Tahakkuk)==> LnGDPpc	16.3126*	0,0000
LnGDPpc ==> LnVY(Tahsil)	0.27205	0.7619
LnVY(Tahsil)==> LnGDPpc	17.6257*	0,0000

* % 1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Granger Nedensellik Testi sonuçlarından yola çıkılarak analiz sürecinde illerin ekonomik büyüme hızlarının bir göstergesi mahiyetinde bağımlı değişken olarak kişi başına düşen GSYİH kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise tahakkuk eden ve tahsil edilen vergi gelirlerinden hesaplanan tahakkuk ve tahsil vergi yükü kalemleri belirlenmiştir. Daha sonra vergi yükü ile kişi başına düşen GSYİH arasında var olan ilişkinin kısa ve uzun dönemdeki yönünü belirleyebilmek amacıyla panel hata düzeltme modellerinden yararlanılmıştır. Yapılan ön testlere dayanarak iki alt model için de değişkenlerin I(1) düzeyinde eşbütünlük, hata terimlerinin tüm zaman dilimlerinde bağımsız dağıldığı ve durağan bir yapıya sahip, optimal gecikme uzunluğunun ise bir birim olduğu durumunda (6) nolu temel model ARDL (1,1) olarak;

$$\ln GDPpc_{it} = \gamma_i + \lambda_i \ln GDPpc_{i,t-1} + \delta_{0i} \ln VY_{it} + \delta_{1i} \ln VY_{i,t-1} + \epsilon_{it} \quad (8)$$

şeklinde ifade edilip, hata düzeltme modeli ise;

$$\Delta \ln GDPpc_{it} = \phi_i (\ln GDPpc_{i,t-1} - \hat{\theta}_{0i} - \hat{\theta}_{1i} \ln VY_{i,t-1}) + \delta_{1i} \ln VY_{i,t} + \epsilon_{it} \quad (9)$$

olacaktır. Buradan yola çıkarak kişi başına düşen GSYİH (LnGDPpc) bağımlı değişken ve vergi yükü değişkenlerinin ise (Lnvy[tahakkuk], Lnvy[tahsil]) bağımsız değişken şeklinde konumlandırıldığı panel hata düzeltme modelleri sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Analiz aşamasında öncelikle yatay kesit birimlere ait katsayıların homojenliğini belirleyebilmek için Hausman Testi yapılmıştır. Tablo 7'de görüldüğü üzere "Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (HOGT) ile Ortalama Grup Tahmincisine (OGT) elde edilen uzun dönem katsayıları arasında sistematik bir farklılık yoktur" şeklinde kurgulanan boş hipotez iki model için de reddedilememektedir. Bu sonuçlara göre, incelenen dönem itibarıyla illerin uzun dönemde birbirlerine yakınsadıkları ve uzun dönem katsayılarının homojen olduğu değerlendirilebilir. Dolayısıyla veri setleri açısından Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile elde edilen sonuçlar daha anlamlı ve tutarlıdır.

Tablo 7: Panel Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

$\Delta \ln GDPpc_{it} = \phi_i(\ln GDPpc_{i,t-1} - \hat{\theta}_{0i} - \hat{\theta}_{1i} \ln VY Tahakkuk_{i,t-1}) + \delta_{1i} \ln VY Tahakkuk_{i,t} + \epsilon_{it}$	OGT	HOGT
InVY Tahakkuk (Uzun Dönem)	0.76731*	0.81289*
Hata Düzeltme Terimi (ϕ)	-0.60205*	-0.51742*
InVY Tahakkuk ₋₁ (Kısa Dönem)	-0.69086*	-0.63712*
Sabit Terim	4.51727*	3.83769*
Log Likelihood		862.8544
Gözlem Sayısı	729	729
Grup Sayısı	81	81
Hausman Testi:	$\chi^2: 0.09$	$p > \chi^2: .7580$
$\Delta \ln GDPpc_{it} = \phi_i(\ln GDPpc_{i,t-1} - \hat{\theta}_{0i} - \hat{\theta}_{1i} \ln VY Tahsil_{i,t-1}) + \delta_{1i} \ln VY tahsil_{i,t} + \epsilon_{it}$	OGT	HOGT
InVY Tahsil (Uzun Dönem)	0.91700*	1.01861*
Hata Düzeltme Terimi (ϕ)	-0.54688*	-0.41947*
InVY Tahsil ₋₁ (Kısa Dönem)	-0.58907*	-0.54333*
Sabit Terim	4.24708*	3.06710*
Log Likelihood		825.05
Gözlem Sayısı	729	729
Grup Sayısı	81	81
Hausman Testi:	$\chi^2: 0.22$	$p > \chi^2: 0.640$

* % 1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

HOGT sonuçlarına göre, iki modelde de hata düzeltme teriminin negatif ve %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgu, vergi yükü ile kişi başına düşen GSYİH değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu, veri bir dönemde oluşan dengesizliklerin Model 1 için yaklaşık %52'sinin ve Model 2 için %42'sinin bir sonraki dönemde düzeleceğini göstermektedir. Ayrıca gerek Model 1 ve gerekse Model 2'de vergi yükünün kısa dönem katsayısı negatif ve %1 anlam düzeyinde, uzun dönem katsayısı ise pozitif ve %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgulara göre Model 1 için tahakkuk vergi yükünde meydana gelecek %1'lik bir artış, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı kısa dönemde %0,64 azaltmakta, uzun dönemde ise %0,81 artırmaktadır. Model 2'de de benzer bir şekilde tahsil vergi yükünde yaşanacak %1'lik artışın kişi başına düşen GSYİH'yi %0,54 azaltacağı, uzun dönemde ise bu kez %1,02 artıracığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre vergi yükü kısa dönemde illerin ekonomik büyüme ivmelerini frenleyici bir etki oluşturmakta, uzun dönemde ise kısa vadeli daraltıcı etkiyi de telafi ederek ekonomik büyüme sürecini bu kez hızlandırıcı bir rol üstlenmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Literatürde artan vergi yüküne bir tepki olarak kişilerin daha fazla çalışmayı ya da boş durmayı tercih edeceği, yapılacak bu tercihin ise genel itibarıyla ekonomik büyüme hızı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olacağı yaygın olarak kabul görmektedir (Hausman, 1985: 217-219; Blomquist ve Hansson-Brusewitz, 1990: 341-343; Musgrave ve Musgrave, 1973: 469-470; Turhan, 1998: 330-331; MaCurdy vd., 1990: 419-421). Nihayetinde Koester ve Kormendi (1989), Reed (2008), Romer ve Romer (2010), Fedeli ve Forte (2014), Miller ve Clarke (2014) ile Mangır ve Ertuğrul (2012)'a göre vergi yükündeki veri bir artışın ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etki oluşturacağı beklenen bir sonuçtur. Buna karşılık Göçer vd. (2010) uzun dönemde dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceğini, cari dönemde de bu etkileşimin gözlemleneceğini, Burgess ve Stern (1993), Uhlig ve Yanagawa (1996), Tanzi ve Zee (1997) ile Arnold vd. (2011)

özellikle vergi yapısında meydana gelecek değişikliklerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olabileceğini vurgulamışlardır.

Bu çalışmada ise vergi yükünün ekonomik büyüme hızı üzerinde kısa ve uzun dönemde hangi yönde etkileri olduğu, Türkiye’de iller itibariyle 2005-2014 dönemine ait veriler esas alınarak dinamik panel veri analizi yöntemleri ile irdelenmiştir. Sürekli ve dengeli verilerin mevcut olmaması nedeniyle ele alınan dönemin 10 yıllık bir periyodla sınırlandırılması çalışmanın en önemli kısıtı niteliğindedir. Ayrıca ülkemizde masif randımanlı vergilerin merkezi idarece toplanması, toplanan vergi gelirlerinden mahalli idarelere belirli oranlarda kaynak aktarılıyor olması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi ortak ve genel mahiyetteki kamusal bir amacın takibi açısından, analiz sürecinde vergi yükü hesaplamalarında yerel yönetimler göz ardı edilerek sadece merkezi yönetimce toplanan vergiler esas alınmıştır.

Yapılan öncül testlerde veri setini oluşturan iller arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı ve heterojen bir yapıda oldukları görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak geliştirilen varsayımlar altında verilerin durağanlıkları sınanmış, aynı düzeyde durağan hale gelen vergi yükü ile illerin ekonomik büyüme hızları arasında eşbütünlük bir ilişki olduğu saptanmıştır. Eşbütünlük veriler ile yapılan nedensellik analizinde vergi yükünden ekonomik büyüme hızına doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Bunun üzerine vergi yükünün bağımsız değişken, ekonomik büyüme hızının ise bağımlı değişken olduğu hata düzeltme modelleri geliştirilmiştir. Hata düzeltme modelleri ile yapılan analiz sonucunda, illere göre vergi yükünün uzun dönemde her il için ekonomik büyüme hızı üzerindeki etkilerini gösteren ortak bir parametrenin geçerli olduğu, dolayısıyla illerin yapısal olarak uzun dönemde birbirlerine yakınsadığı görülmüştür. Ayrıca vergi yükünde meydana gelecek bir artışın kısa dönemde ekonomik büyüme hızını azalttığı (ikame etkisi), uzun dönemde ise kısa dönemdeki olumsuz etkiyi de telafi edecek şekilde artırdığı (gelir etkisi) bulgusuna ulaşılmıştır. Özellikle Türkiye özelinde yapılan ampirik çalışmaların daha çok zaman serisi analizi şeklinde farklı dönemleri esas alarak şekillenmesi bölgeler ya da iller itibariyle hesaplanacak vergi yükünün alt iktisadi birimlere göre ekonomik büyüme oranı üzerindeki etkilerinin belirlenmesini ilgi çekici kılmaktadır. Bu yönüyle elde edilen sonuçlar hem kısa hem de uzun dönem itibariyle vergi yükünün illerin büyüme hızları üzerindeki etkilerini ortaya koyması açısından literatüre ampirik olarak katkı sağlar niteliktedir.

Uzun dönemde vergi yükünün ekonomik büyüme hızı üzerinde pozitif yönde etkileri olması gelir etkisinin daha baskın olduğunu yansıtmaktadır. Böylesine bir sonucun altında yatan etmenlerin başında ise hiç şüphesiz ki vergi sisteminin genel yapısı gelmektedir. Özellikle dolaylı vergilerin dolaysız vergilere göre daha geniş paya sahip olduğu bir mali yapıda, vergi yükündeki artış tüketim üzerinde kalmakta, yatırımlar üzerinde ise caydırıcı bir etki meydana getirmemektedir (Hicks, 1956; Kaldor, 1965; Tanzi ve Zee, 1997; Arnold vd., 2001). Nihayetinde gelir ve servet üzerinden alınan vergilerden ziyade harcamalar üzerinden alınan vergilere dayalı bir ekonomik sistemde, hayat pahalılığı ve üretim maliyetleri dikkate alınarak gelir etkisi ikame etkisine göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ancak dolaylı vergilere dayanan ve ekonomik büyüme hızını yavaşlatmayan böylesine bir vergi sisteminin de maliye politikasının sosyal mahiyetteki amaçlarından uzaklaşılmasına neden olacağı unutulmamalıdır.

Sonuç olarak çalışmada vergilerin iller bağlamında ekonomik büyüme sürecini hızlandırarak ulusal kalkınmanın bölgesel bazda yaygınlaştırılmasına aracı olduğu görülmektedir. Cari dönemde toplanan vergilerin gelecek dönemlerde kamu yatırımı ve mali destekler şeklinde geri dönmesi söz konusu sürecin en önemli belirleyicisi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında gelecekte mevcut vergi yapısının yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerini irdelleyen araştırmalar yapılması konunun sosyoekonomik boyutları itibariyle ele alınması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca vergisel enstrümanların yanında kamu harcama politikalarının bölgesel kalkınma süreci üzerindeki

etkileri de irdelenebilir. Bu şekilde büyüme teorileri bağlamında kamu mali politikalarının etkinliği detaylı olarak değerlendirilebilecek ve kapsamlı politika önerileri getirilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Adkisson, R.V. ve Mohammed, M. (2014). "Tax Structure and State Economic Growth during the Great Recession", *The Social Science Journal*, 51, 79–89.
- Afonso, A. ve Furceri, D. (2010). "Government Size, Composition, Volatility and Economic Growth", *European Journal of Political Economy*, 26, 517–532.
- Ahn, S.C. ve Moon, H.R. (2001). "Large-N and large-T Properties of Panel Data Estimators and The Hausman Test", USC Center for Law, Economics & Organization, Research Paper No: C01-20.
- Alesina A. ve Ardagna, S. (2009). "Large Changes in Fiscal Policy: Taxes Versus Spending", NBER Working Paper No. 15438.
- Alesina A. ve Perotti, R. (1997). "Fiscal Adjustment in OECD Countries: Composition and Macro Economic Effects", *IMF Staff Papers*, vol. 44
- Alesina A. ve Perotti, R. (1995). "The Political Economy of Budget Deficits", *IMF Staff Papers*, vol. 42.
- Arnold, J., Brys, B., Heady, C., Johansson, A., Schweltnus, C. ve Vartia, L. (2011). "Tax Policy for Economic Recovery and Growth", *Economic Journal*, 121, 59-80.
- Bania, N., Gray, J.A. ve Stone J.A. (2007). "Growth, Taxes, and Government Expenditures: Growth Hills for U.S. States", *National Tax Journal*, 60(2), 193-204.
- Barro, R.J. (1991). "Economic Growth in A Cross Section of Countries", *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443.
- Barro, R.J. ve Sala-I-Martin, X. (1990). "Economic Growth and Convergence across The United States", National Bureau of Economic Research, Working Paper No. w3419.
- Bassanini, A. ve Scarpeta, S. (2001). "The Driving Forces of Economic Growth: Panel Data Evidence for the OECD Countries", *OECD Economic Studies*, 2, 12-19.
- Beckerman, W. (2002). "A Poverty of Reason: Sustainable Development and Economic Growth", The Independent Institute: Oakland, US.
- Blomquist, N.S. ve Hansson-Brusewitz, U. (1990). "The Effect of Taxes on Male and Female Labor Supply in Sweden", *Journal of Human Resources*, 317-357.
- Brown, S.P., Hayes, K.J. ve Taylor, L.L. (2003). "State and Local Policy, Factor Markets, and Regional Growth", *The Review of Regional Studies*, 33(1), 40.
- Breusch, T.S., ve Pagan, A.R. (1980). "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Bulutoğlu, K. (1971). *Kamu Ekonomisine Giriş*, 4. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Bumko (2016), İstatistikler, Ekonomik Göstergeler, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>, Çevrimiçi (11.09.2017).
- Burgess, R. ve Stern, N. (1993). "Taxation and Development", *Journal of Economic Literature*, 31(2), 762-830.

- Burtless, G. ve Hausman, J.A. (1978). "The Effect of Taxation on Labor Supply: Evaluating the Gary Negative Income Tax Experiment", *Journal of Political Economy*, 86(6), 1103-1130.
- Caselli, F., Esquivel, G. ve Lefort, F. (1996). "Reopening the Convergence Debate: A New Look at Cross-Country Growth Empirics", *Journal of Economic Growth*, 1(3), 363-389.
- Choi, I. (2001). "Unit Root Tests for Panel Data", *Journal of International Money and Finance*, 20, 249-272.
- Çelik, N. (2017). "Teşvik Politikalarının Etkinliğinin Mekânsal Perspektiften Değerlendirilmesi", *Ege Akademik Bakış*, 17(1), 1.
- Demircan, E.S. (2003). "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkileri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 97-116.
- Durkaya, M. ve Ceylan, S. (2006). "Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme", *Maliye Dergisi*, 150, 79-89.
- Edizdoğan, N. ve Çelikkaya, A. (2010). *Vergilerin Ekonomik Analizi*, 1. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Engen, E.M. ve Skinner, J. (1996). "Taxation and Economic Growth", *National Bureau of Economic Research*, (No. w5826).
- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing", *Econometrica*, 55 (2), 251-276.
- Fedeli, S. ve Forte, F. (2014). "Deficits, Tax Burden and Unemployment", F. Forte, R. Mudambi, ve P. Navarra (Eds.), *Handbook of Alternative Theories of Public Economics*. UK: Edward Elgar.
- Fedeli, S. ve Forte, F. (2016). "The Long-Term Effects of Government Budget Constraints on GDP Growth: An Empirical Study on OECD Countries (1980-2009)", G.D. Bartolomeo, ve E. Saltari (Eds.), *Theoretical Foundations of Macroeconomic Policy – Growth, Productivity and Public Finance*. NY: Routledge.
- Ferede, E. ve Dahlby, B. (2012). "The Impact of Tax Cuts on Economic Growth: Evidence from the Canadian Provinces", *National Tax Journal*, 65, 563-594.
- Folster, S. ve Henrekson, M. (2001). "Growth Effects of Government Expenditure and Taxation in Rich Countries", *European Economic Review*, 45, 1501-1520.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2016), İstatistikler, Bütçe Gelirleri, Çevrimiçi (11.09.2017), http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm
- Göçer, İ., Mercan, M., Bulut, Ş. ve Dam, M.M. (2010). "Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 97-110.
- Hausman, J.A. (1985). "Taxes and Labor Supply", *Handbook of Public Economics*, 1, 213-263.
- Helms, L.J. (1985). "The Effect of State and Local Taxes on Economic Growth: A Time Series-Cross Section Approach", *The Review of Economics and Statistics*, 574-582.
- Hicks, U.K. (1956). "Direct Taxation and Economic Growth", *Oxford Economic Papers*, 8(3), 302-317.
- Hoyos, R.E. ve SARAFIDIS, V. (2006). "Testing for Cross-Sectional Dependence in Panel Data Models", *The Stata Journal*, 6(4), 482-496.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data* (2. baskı). Cambridge: Cambridge University Press.

- Jaimovich, N. ve Rebelo, S. (2017). "Nonlinear Effects of Taxation on Growth", *Journal of Political Economy*, 125(1), 265-291.
- Johansen, S. (1991). "Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models", *Econometrica*, 59 (6), 1551-1580.
- Jones, L.E., Manuelli, R.E. ve ROSSI, P.E. (1993). "Optimal Taxation in Models of Endogenous Growth", *Journal of Political Economy*, 101(3), 485-517.
- Kaldor, N. (1965). "The Role of Taxation in Economic Development", *Problems in Economic Development (170-195)*. Palgrave Macmillan UK.
- Kaldor, N. (1963). "Taxation for Economic Development", *The Journal of Modern African Studies*, 1(01), 7-23.
- Kaldor, N. (1957). "A Model of Economic Growth", *The Economic Journal*, 67(268), 591-624.
- Kaldor, N. (1955). "Alternative Theories of Distribution", *The Review of Economic Studies*, 23(2), 83-100.
- Kao, C. (1999). "Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data", *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Kneller, R., Bleaney, M.F. ve Gemmell, N. (1999). "Fiscal Policy and Growth: Evidence from OECD Countries", *Journal of Public Economics*, 74(2), 171-190.
- Koester, R.B. ve Kormendi, R.C. (1989). "Taxation, Aggregate Activity and Economic Growth: Cross Country Evidence on Some Supply-Side Hypothesis", *Economic Inquiry*, 27, 367-386.
- Leibfritz, W., Thornton, J. ve BIBBEE, A. (1997). "Taxation and Economic Performance", *OECD Working Papers*, (176).
- Levin, A., Lin, C.F. ve Chu, C.S.J. (2002). "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Lucas, R.E. (1988). "On The Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Macurdy, T., Green, D. ve Paarsch, H. (1990). "Assessing Empirical Approaches for Analyzing Taxes and Labor Supply", *Journal of Human Resources*, 415-490.
- Maddala, G.S. ve Wu, S. (1999). "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, No: 0305-9049, 631-652.
- Mangir, F., ve Ertuğrul, H.M. (2012). "Vergi Yükü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1988-2011 Türkiye Örneği", *Maliye dergisi*, 162, 256-265.
- Mankiw, N.G., Romer, D. ve Weil, D.N. (1992). "A Contribution to The Empirics of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.
- Mcdermott, J. ve Wescott, R. (1996). "An Empirical Analysis of Fiscal Adjustments", *IMF Staff Papers*, 43(4), 723-753.
- Miller, S.M. ve Clarke, C.A. (2014). "Can State and Local Revenue and Expenditure Enhance Economic Growth? A Cross-State Panel Study of Fiscal Activity", Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2390329> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2390329>
- Miller, S.M. ve Russek, F.S. (1997). "Fiscal Structures and Economic Growth at the State and Local Level", *Public Finance Review*, 225(2), 213-237.

- Mucuk, M., ve Alptekin, V. (2008). “Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)”, Maliye Dergisi, 155, 159-174.
- Muhasebat Genel Müdürlüğü (2016), Genel Yönetim Mali İstatistikleri, İller İtibariyle Bütçe İstatistikleri, <https://www.muhasabat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistik-detayi?tabId=2&pageId=1>, Çevrimiçi (11.09.2017).
- Musgrave, R.A. ve Musgrave, P.B. (1973). Public Finance in Theory and Practice, International Student Edition, McGraw-Hill, Tokyo.
- Organ, İ., ve Ergen, E. (2017). “Türkiye’de Vergi Yükünün Ekonomik Büyümeye Etkileri Üzerine Bir Çalışma”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (27). 197-207.
- Pearce, D.W. ve Atkinson, G.D. (1993). “Capital Theory and The Measurement of Sustainable Development: An Indicator of “Weak” Sustainability”, Ecological Economics, 8(2), 103-108.
- Pedroni, P. (1999). “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Special Issue, 653-670.
- Pesaran, M.H. (2004). “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels” (Institute for the Study of Labor (IZA) No. 1240). Retrieved 2013, November 14, from <http://econpapers.repec.org/paper/izaizadps/dp1240.htm>
- Pesaran, M.H. ve Smith, R. P. (1995). “Estimating Long-Run Relationships from Dynamic Heterogeneous Panels”, Journal of Econometrics, 68, 79-113.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R.P. (1999). “Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels”, Journal of the American Statistical Association, 94 (446), 621-634.
- Pesaran, M.H., Ullah, A., ve Yamagata, T. (2008). “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”. Econometrics Journal, 11(1), 105–127.
- Poulson, B.W. ve Kaplan, J.G. (2008). “State Income Taxes and Economic Growth”, The CATO Journal, 28, 53–71.
- Rebelo, S. (1991). “Long-run Policy Analysis and Long-Run Growth”, Journal of Political Economy, 99(3), 500-521.
- Reed, R. (2008). “The Robust Relationship between Taxes and U.S. State Income Growth”, National Tax Journal, 61, 57-80.
- Roe, T. (2003). “Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study”, American Journal of Agricultural Economics, 85(4), 1087-1088.
- Romer, C. ve Romer, D. H. (2010). “The Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on A New Measure of Fiscal Shocks”, American Economic Review, 100(3), 763-801.
- Romer, P.M. (1986). “Increasing Returns and Long-Run Growth”, Journal of Political Economy, 94(5), 1002-1037.
- Sağbaş, İ. (2013). Vergi Teorisi, Kalkan Matbaacılık, Ankara.
- Sala-I-Martin, X.X. (1996a). “Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence”, European Economic Review, 40(6), 1325-1352.
- Salanie, B. (2003). The Economics of Taxation, The MIT Press, London.
- Selim, S., Koçtürk, O. M. ve Eryigit, P. (2014). “Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi”, Ege Akademik Bakış, 14(4), 661.

- Solow, R.M. (1956). "A Contribution to The Theory of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94.
- Stern, D.I., Common, M.S. ve Barbier, E.B. (1996). "Economic Growth and Environmental Degradation: The Environmental Kuznets Curve and Sustainable Development", World Development, 24(7), 1151-1160.
- Şener, O. (2006). Kamu Ekonomisi: Teori ve Uygulama, 8. Baskı, Beta Yayıncılık, Bursa.
- Tanzi, V. ve Zee, H. H. (1997). "Fiscal Policy and Long-Run Growth", Staff Papers, 44(2), 179-209.
- Temiz, D. (2008). Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi. 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22.
- Turhan, S. (1998). Vergi Teorisi ve Politikası, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- TÜİK (2016), Bölgesel İstatistikler, Ulusal Hesaplar, Kişi Başına Düşen GSYİH, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloyilSutunGetir.do?durum=yillariGetir&menuNo=517&altMenuGoster=0&tabloNo=336>, Çevrimiçi (11.09.2017).
- Uhlig, H. ve Yanagawa, N. (1996). "Increasing the Capital Income Tax May Lead to Faster Growth", European Economic Review, 40(8), 1521-1540.
- Umutlu, G., Alizadeh, N. ve Erkılıç, A.Y. (2011). "Maliye Politikası Araçlarından Borçlanma ve Vergilerin Ekonomik Büyümeye Etkileri", Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, 30(1), 75-93.
- Ünlükaplan, İ., ve Arisoy, I. (2011). "Vergi Yükü ve Yapısı ile İktisadi Büyüme Arasındaki Dinamik Etkileşimler Üzerine Uygulamalı Bir Analiz", METU Studies in Development, 38(1), 71-100.
- Wanniski, J. (1978). "Taxes, Revenues, and The Laffer Curve", The Public Interest, 50(Spring), 3-16.
- Yıldırım, J. (2005). "Regional Policy and Economic Convergence in Turkey: A Spatial Data Analysis", 18th European Advanced Studies Institute in Regional Science, 1-10.

VERGİLEME KAPASİTESİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE TÜRKİYE’DE VERGİ AFLARININ VERGİ GELİRLERİNE ETKİSİ

FACTORS DETERMINING TAXATION CAPACITY AND THE EFFECT OF TAX AMNESTIES ON TAX REVENUES IN TURKEY

DOI: 10.25204/iktisad.320019

Abdulkerim EROĞLU*

Öz

Kamu harcamalarının sosyal devlet anlayışına ve küreselleşmeyle birlikte gelen değişimlere bağlı olarak sürekli artması, bunların finansmanında kullanılan en önemli kalem olan vergi gelirlerinin de artırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle vergileme kapasitesini etkileyen faktörlerin neler olabileceği ele alınmış ve bu faktörlerin birbirlerini nasıl etkileyebilecekleri incelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu faktörler Türk vergi sistemi çerçevesinde değerlendirilerek bazı sonuçlara varılmaya çalışılmış ve bu yönde bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergileme Kapasitesi, Türk Vergi Sistemi, Vergisel Düzenlemeler.

Jel Kodları: H21, H26, H30.

Abstract

The continuous increase in public expenditures due to the social state concept and the changes that come with globalization makes it necessary to increase the tax revenues which is the most important item used in their financing. In this context, firstly the factors that affect the taxation capacity are discussed and it is tried to examine how these factors can affect each other. Then, these factors were evaluated within the framework of the Turkish tax system and some results were tried to be finalised and some suggestions are developed within this direction.

Keywords: Taxable Capacity, Turkish Tax System, Tax Regulations.

JEL Codes: H21, H26, H30.

* Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, abdulkerim.eroglu@deu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2680-8844

1. GİRİŞ

Gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmemiş ülkelerde vergilendirme kapasitesi nispeten daha sınırlıdır. Ekonomik gelişmişlik seviyesinden ekonominin parasallaşmasına, ekonomide tarımın payından demokrasinin toplum tarafından benimsenmesine, ekonominin dışa açıklığından yönetim biçimine, sahip olunan doğal kaynaklardan stratejik ve coğrafi konuma kadar birçok faktör vergileme kapasitesini etkilemektedir. Ancak bunların dışında vergi ahlakı, vergi kültürü, vergi bilinci, vergi sisteminin adillğine olan inanç gibi başka faktörler de söz konusudur.

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak Kararlarından sonra ciddi yapısal değişiklikler yaşandı. Devletin ekonomideki payının azaltılmasından faizlerin serbestleştirilmesine kadar birçok alanda yeni politikalar benimsendi. Şüphesiz liberalleşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilecek bu yıllarda vergisel anlamda önemli değişiklikler de yapıldı. 1984'ten sonra KDV, 2002'den sonra ÖTV kanunlarının yürürlüğe girmesi, ekonomik şartlara ve uygulamada ortaya çıkan ihtiyaçlara ve eksikliklere göre Kurumlar Vergisi'nin 2006'da değiştirilmesi, birçok vergi kanununun ise tebliğ, mukteza, sirküler gibi araçlarla sürekli güncellenmesi bu sürecin vergisel boyutunu göstermektedir.

Vergisel reformların vergi sistemi üzerinde çok önemli yapısal değişikliklere neden olmuştur. Ancak yapılan değişikliklerin mevcut vergisel düzenlemeleri dikkate almadan gerçekleştirmesi vergi sisteminin anlaşılır ve basit olmasına gölge düşürmüştür. Vergi sisteminin karmaşık olmasının yanında vergi cezalarının etkin olmaması, uzlaşma müessesesinin suistimal edilmesi, vergi aflarının dürüst mükellefleri küstürmesi vs. gibi faktörler Türk vergi sisteminin karşı karşıya olduğu sorunlardır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Vergileme kapasitesi vergileme sınırının ne olması gerektiği konusunda ekonomik faktörler yönünden analitik yöntemle ele alınması gereken önemli bir kavramdır. Kavram en basit haliyle; belli bir dönemdeki vergilendirilebilir ekonomik potansiyel olarak tanımlanabilir. Aynı dönemde sağlanan vergi hasılatının GSMH'ye oranı olarak tanımlanabilecek vergi gayreti de vergi kapasitesinin diğer bir yönünü oluşturmaktadır. Vergi kapasitesinin en etkin biçimde kullanılması halinde vergilemenin ekonomik sınırından bahsedilecektir. Başka bir deyişle vergilemenin ekonomik sınırı vergi kapasitesinin en etkin kullanılabilir noktasını ifade etmektedir. Bu noktaya gelmesi demek vergileme sınırının en yüksek noktaya gelmiş olabileceğini ancak ekonomiye herhangi bir zararın olmadığı anlamına gelmektedir. Ancak bu sınırın geçilmesi halinde sosyal tepkilerin ortaya çıkması ihtimali son derece yüksektir.

Vergi kapasitesini tam olarak ölçmenin herhangi bir yolu yoktur. Nitekim bir toplumun en az tüketim seviyesini belirlemenin bir yolu da söz konusu değildir. Özellikle tüketim mallarındaki çeşitliliğin ve ihtiyaçların bu kadar artmış olması matematiksel bir belirlemenin önündeki engeldir. Başka bir gerekçe de kayıt dışı ekonominin varlığıdır. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmenin birtakım yöntemleri¹ olsa da buradan yola çıkılarak vergi kapasitesini tam olarak bilinemez. Ancak tanımlamadan yola çıkılarak vergi kapasitesi "bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasından o ülkedeki en az geçim seviyesinin çıkarılmasıyla kalan miktar"ı temsil ettiği varsayılmaktadır.

Vergi kapasitesinin sosyal tepkilere neden olmayacak şekilde artırılabilmesi hükümetlerin kamu harcamalarının finansmanını borçlanma veya emisyon gibi araçlara başvurmadan gerçekleştirebilmeleri için önem arz etmektedir. Dolayısıyla vergi kapasitesini etkileyen faktörlerin incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

¹ Anket yöntemi gibi doğrudan yöntemler olduğu gibi, GSMH, istihdam, işlem hacmi gibi dolaylı yöntemler de kullanılmaktadır.

3. VERGİ KAPASİTESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi kapasitesini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu kısımda bu faktörler ele alınacak ve başka hangi faktörlerin vergi kapasitesini etkileyebileceği tartışılacaktır. Burada belirtmemiz gereken önemli bir husus her faktörün bütün ülkelerde aynı derece de öneme sahip bulunmadığının gözden kaçırılmaması hususudur. Zira her ülkenin vergi sistemi farklı vergi kaynaklarına ağırlık verdiği gibi ekonomik gelişmişlik seviyesi ve devletin ihtiyaç duyduğu gelir miktarı da (bu özellikle devletlerin piyasa ekonomisine ne kadar önem verdiğiyle yakından ilgilidir) farklılık arz etmektedir.

Bazı ülkeler vergi kapasitesinin gelir vergisi düzenlemeleriyle nasıl artırılabileceğini ele almış, başka ülkeler ise üretimi artıracak vergisel düzenlemelerle kapasiteyi dolaylı yollardan artırmayı hedeflemiştir (Cnossen, 1974:130; Weller ve Zeigler, 2008:5).

3.1. Gelir

Ekonomik olarak bir ülkedeki vergi gelirlerini etkileyen en önemli faktör milli gelir seviyesidir. Gelir dağılımında adaletin bozulmadan gerçekleşeceği bir milli gelir artışı sonucunda vergi ödeme gücünde artış meydana gelecek ve devletin harcamaları finanse edecek vergi geliri de artacaktır (Yaraşlı, 2005:114).

Toplam milli gelirin artmasıyla kişi başına düşen milli gelirdeki olumlu değişme sonucu bireylerin “en az geçim miktarı” üzerinde -daha fazla gelir elde etmesi- mümkün olmaktadır ki buradan vergi kapasitesinin arttığı sonucu çıkarılır. Aynı şekilde milli gelirin azalması doğrultusunda da vergi kapasitesinde azalma meydana gelir.

Gelir artışlarının vergi kapasitesini artırmasından bahsedilebilmesi için reel gelirde bir artışın söz konusu olması gerekmektedir. “En az geçim miktarı”nda bahsedilenin ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan “minimum harcama miktarı” olduğu için, mal demetinin fiyatı enflasyon oranı kadar artış gösterecektir. Dolayısıyla “en az geçim miktarı” için yapılacak harcama tutarı da artacak ve “iktisadi artık” olarak kabul edilen miktarda azalması söz konusu olacaktır.

3.2. Vergi Oranları

Vergi oranlarının vergi kapasitesi ile olan ilişkisini ele alan en önemli argüman Laffer etkisidir. Vergi oranlarının artırılmasının her zaman vergi gelirlerinde de bir artış olmayabileceğini belirten Laffer etkisi Arthur Laffer tarafından geliştirilmiştir.

Keynesyen iktisatçıların talep yönlü iktisadı (her talebin kendi arzını yaratması) popülerliğini kaybetmeye başladığı 1970’li yıllarda arz yönlü iktisat popülerlik kazanmaya başlamıştı. Arz yönlü iktisatçılara göre düşük ekonomik büyümenin temel sebebi yüksek vergi oranlarıydı. Yüksek vergi oranları tasarrufları, yatırımları ve dolayısıyla verimliliği azaltmaktaydı. Daha düşük vergi oranları ise hem enflasyonu kontrol altına alacak hem de büyümeyi sağlayacaktı. Bu iddialar 1970’li yıllarda “Laffer Eğrisi”² ile popülerlik kazanmıştı (Aktan, 1989:191). Buna göre vergi oranlarının artışı toplam vergi gelirlerinde bir artış meydana getirecektir. Ancak vergi oranlarının optimal vergi oranından sonra artırılması vergi gelirlerinde artıştan çok azalışla sonuçlanacaktır.

Optimal vergi oranını tam olarak belirleyebilmek neredeyse imkansızdır. Yapılan birçok çalışmada ülkeler için farklı optimal vergi oranları bulunmuş ancak tek bir ülke için bile aynı dönemde optimal oran üzerinde anlaşılabilmiştir.

² Aslında Laffer’den çok daha önce İbn Haldun düşük vergi oranlarının kültürel girişimleri artırması sonucu bireysel tatminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını iddia etmiştir (Khalidun, 1967:352).

3.3. Vergi Kaynağı

Verginin kaynağı vergi potansiyelini etkileyen başka bir faktördür. Zira verginin harcama, gelir veya servet üzerinden alınmasının farklı sonuçları olacaktır. Bu vergilerin tahsil usullerinin birbirinden farklı olması etkin bir vergi sisteminin nasıl olması gerektiği sorusunu da gündeme getirecektir.

Gelir vergisinin artan oranlı olması dolayısıyla milli gelirden gelecek bir değişimin gelir vergisi hasılatı üzerindeki etkisi daha belirgin olacaktır. Bu durum teorik olarak mükelleflerin daha fazla çalışmasına da yol açacaktır (Aktan, Dileyici ve Vural, 2012:75). Ancak yansımaların olmaması mükelleflerin vergi kaçakçılığına yönelmelerine yol açacaktır. Harcama vergileri ise tasarrufları vergi dışı bıraktığı ve nihai tüketicilere yansıtıldığı için olumlu karşılanmaktadır. Yansıma ve indirim mekanizmalarının olmasından dolayı harcama vergilerinin kanuni mükellefleri için vergi kaçakçılığı riskine katlanmak gelir vergisi mükelleflerine göre daha az caziptir. Servet vergileri herhangi bir üretim sürecine girmeden ele geçirilen ayni ve nakdi unsurlar üzerinden de alınabildiği için vergi kapasitesi için her zaman artırıcı bir faktördür.

3.4. Vergi Sistemine Olan İnanç

Vergi sisteminin adil olduğuna/olmadığına yönelik inanç bireylerin vergilere gönüllü³ uyumunu artıran en önemli faktörlerden biridir. Aslında sadece vergilerin adil toplanması değil; aynı zamanda toplanan vergi gelirlerinin harcanırken de adil olunması/olunmaması gönüllü uyumun önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Toplumun bir kesiminin vergileri tam ve zamanında ödediği başka bir kesimin ise tam ve zamanında ödemediğine yönelik kolektif bir inanç oluşması vergi sisteminin adil olup olmadığı şüphelerini getirecektir. Böyle bir şüphe vergi oranlarından, vergi dilimlerinden vergi denetiminin belli kesimlere yönelik yapılmasından, istisna, indirim ve muafiyet gibi imtiyazların fazla politikleşmesinden gibi birçok durumdan dolayı olabilir.

Bazı araştırmacılara göre vergiden kaçınmak veya vergi kaçırmak isteyen mükellefler vergi sisteminin adaletsiz olduğunu bahane ederler (İlhan, 2007:8). Başka bir deyişle vergi sisteminin adaletsiz olmadığı halde adaletsizmiş gibi baştan hüküm vererek kendilerince vergi kaçırmaya meşruiyet kazandırmaktadırlar.

477 katılımcıdan oluşan bir ankette katılımcıların %59'unun yüksek vergi oranları karşısında vergi kaçıran mükelleflerin pek suçlanamayacağı sonucu çıkmıştır. Bu ifadeye katılmayanların oranı ise sadece %34'te kalmıştır (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004:222). Görüldüğü üzere vergi oranlarının yüksek olmasının vergi kaçırmak için meşru bir sebep olarak görülmesi vergi sisteminin ve bu sistemin milli ekonomi için önemini kavranmadığı göstermektedir. Bununla birlikte vergi oranlarının daha yüksek AB ülkelerine bakıldığında böyle bir anlayışın olmamasının sebebi vergi sistemine olan güvenden kaynaklandığı söylenebilir. Böyle bir güven mükelleflerin kanuni sınırlar içinde hareket etmelerini teşvik etmekte ve vergileme kapasitesine katkı sağlamaktadır.

3.5. Vergi Afları

Vergi afları toplam vergi hasılatı üzerindeki etkisi doğrudan etkili olabildiği gibi vergi sistemine olan inancını zayıflatarak da etkili olabilmektedir. Doğrudan etkileri bakıldığında aslında ilk etapta vergi afları devletin fazla vergi geliri elde etmesine imkân vermektedir. Ancak bu her vergi affı sonrası daha fazla vergi geliri anlamına gelmemektedir. Zira bu afların sıklaşması vergi mükelleflerini böyle bir beklenti içine sokmakta ve mükellefler ödemeleri gereken vergileri sürekli erteleme yoluna

³ Esasında vergiye gönüllü uyum ilk olarak neo-klasik iktisat yaklaşımının toplumların neden vergi ödemeyi kabul ettiklerini anlamak istemesiyle alakalıdır (Torgler ve Schneider, 2007: 10).

gitmeyi tercih edebilmektedir. Bu ise devletin vergi gelirlerinde bir azalma veya zaman uyumsuzluğunun olmasına yol açmaktadır.

Vergi aflarının dolaylı etkisine bakıldığında dürüst mükelleflerin vergi sistemine olan inançlarının azaldığı görülmektedir. Nitekim vergilerini tam ve zamanında ödeyen mükellefler kandırıldıklarını düşünecekler ve vergiye gönüllü uyum konusunda biraz daha geride duracaklardır. Dolaylı ve dolaysız etkileri göz önüne alındığında ortaya şöyle bir sonuç çıkar; vergi aflarının vergileme kapasitesi üzerindeki etkileri önce olumlu olmakta (zira mükellefler vergi aflarından yararlanmak üzere hareket etmeyi kârlı görmektedir), ancak daha sonra olumsuz olmaktadır (af beklentisi ve kandırılmışlık hissi diğer vergilendirme dönemlerinde vergileme kapasitesinde olumsuzlukların ortaya çıkmasında rol alabilir).

3.6. Vergi Denetimi

Rasyonel tercih modeline göre vergiye gönüllü uyumu belirleyen başlıca etkenler yakalanma ve cezalandırma riskinin büyüklüğü, korku gibi etkenlerdir. Bir başka ifade ile, bireyi gönüllü uyuma yönlendirecek faktörler etkin vergi denetimi, cezaların caydırıcı gücü gibi faktörlerdir. Buna göre vergi kaçakçılığı ile yakalanma riski arasında yakın bir ilişki söz konusudur (Aktan, 2006:97).

Vergi denetiminin olmayacağından emin olan mükellefler şüphesiz vergiye gönüllü uyum konusunda tam bir sorumluluk hissetmeyecektir. Vergi denetim unsurlarının sürekli belli bir kesime yönelik olarak gerçekleştirilmesi durumunda da vergi denetimine konu olan mükellefler vergiden kaçınmak için farklı argümanlar geliştirmeye girişeceklerdir. Bu yasadışı olan rüşvet olabileceği gibi vergi sığınaklarını kullanmak gibi yasal faktörlere başvurarak da gerçekleştirilebilir. Denetimle birlikte kayıt dışılığın azaltılması gerçek vergileme kapasitesinin belirlenmesine imkân verecek ve bu da vergisel sınırların genişlemesine yol açacaktır.

3.7. Cezaların Caydırıcılığı

Denetimlerin etkinliği gibi denetimler sonucunda verilecek cezalar da vergiye gönüllü uyumu artıran önemli bir faktördür. Cezalarda sağlanacak herhangi bir indirim veya bu cezaların uzlaşma konusu olması cezaların caydırıcılık özelliğini önemli ölçüde azaltacaktır. Zira vergi cezalarının hafif olması halinde de mükellefler yakalanma riskini göze alarak vergi kaçakçılığına yönelebilecektir ki yakalansalar da katlanacakları fazladan maliyet buna değer olacaktır.

Suç ekonomisi açısından da vergi cezalarının değerlendirilmesi mümkündür. Bu konuda önemli çalışmaları kaleme almış Becker'a göre cezaların büyüklüğü kanunen yasaklanmış fiillerin yapılması riskini belirlemekte ve bireyler bu cezaların büyüklüğüne göre riski göze almaktadırlar. Diğer bir deyişle bireyler cezaları girişecekleri işin bir maliyet unsuru olarak değerlendirmektedirler (Becker, 1974). Sonuç olarak cezalar ne kadar yüksek olursa mükellefler yasal sınırların dışına çıkmak konusunda o kadar fazla isteksiz davranırlar. Bu da denetimde olduğu gibi, gerçek vergileme kapasitesinin belirlenmesine ve artmasına imkân verecektir.

3.8. Vergi Ahlakı

Bazı araştırmacılara göre vergi ahlakı çok gelişmiş olan ülkeler doğrudan demokratik geleneklerle yakından ilgilidir. Örneğin Amerika ve İsviçre'de vergi ahlakı diğer OECD ülkelerinden daha yüksektir ki bu ülkelerde diğer ülkelerde kıyasla daha dikkat çeken demokratik geleneklerin varlığıdır (Alm ve Torgler, 2011:640).

Vergi ahlakı sadece mükellefler tarafından beklenen bir olgu değildir. Tam olarak vergi ahlakından söz edebilmek için vergi otoritelerinin de bu olgunun diğer tarafı olarak dahil edilmesi

gerekmektedir. Vergi mükelleflerine saygılı bir davranış vergiye gönüllü uyumun açısından vergi mükelleflerini teşvik eden en önemli unsurlardan biridir. Vergi otoritesinin mükelleflerin gerçek gelirlerini doğru beyan ettiklerini varsayması ve bu varsayımdan hareketle vergi mükelleflerinin vergi otoritelerinin iyi davranışlarıyla karşılaşmalarını beklemek vergi ahlakının ve dolayısıyla vergiye gönüllü uyumun pozitif bir göstergesi olacaktır (Feld ve Frey, 2002:92). Vergi ahlakının önemi vurgu yapan bazı araştırmacılara göre vergi cezalarının caydırıcılığı birçok ülkede vergiye gönüllü uyumu açıklamaktan oldukça uzaktır. Onlara göre vergiye gönüllü uyumun en önemli göstergesi toplumda vergi ahlakının yerleşmiş olmasıdır (Torgler ve Schneider, 2007:10). Bakıldığında vergi ahlakı ve vergi cezalarının caydırıcılığı birbirinin alternatifi olarak görülmektedir. Ancak sonuç olarak her ikisi de vergileme kapasitesinin artırılmasında bir araç olarak değerlendirilmektedir.

3.9. Politik Karar Alma Sürecine Katılım

Kuralların oluşturulma sürecinde çok sayıda kişinin katılımının sağlanması uzlaşılabilir kuralların uygulanması üzerinde sorumluluk duygusunu pekiştirecektir (Torgler ve Scheider, 2007:8). Tıpkı bunun gibi vergisel konular üzerinde oylama mekanizmasının çalıştırılması vergiye gönüllü uyumu da artıracaktır (Feld ve Tyran, 2002:199).

Toplumun vergisel konuların belirlenmesindeki birçok detay konusunda katılımcı kılmak bu süreçte önemlidir. Ancak bu yasal vergi oranları veya planlanmış kamu harcamalarının belirlenmesinde oy verme hakkı olarak anlaşılmalıdır. Mesela bir vergi cezasının nasıl olması gerektiği konusunda çeşitli seçenekler sunularak bunların arasından birinin tercihi topluma bırakılabilir (Feld ve Tyran, 2002:200).

Vergiye gönüllü uyum konusunda ele alınan faktörler toplumdan topluma değişiklik gösterdiği gibi bunlarda meydana getirilecek herhangi bir değişiklik de farklı sonuçlar doğurabilir. Toplumsal normların farklılığı olarak değerlendirilen bu faktörler üzerinde tahmin edilebilir benzer sonuçlar doğuracak önemli bir argüman oylama mekanizmasıdır. Burada sadece tek yönlü bir etkiden bahsedilemez. Zira oylama mekanizmasının toplumsal normlar üzerindeki etkisinin varlığı kadar toplumsal normların oylama mekanizması ve dolayısıyla vergiye gönüllü uyum üzerinde etkisi bulunmaktadır (Alm, McClelland ve Schulze 1999:143). Böylece bireyler vergi konularında kendi tercihlerini yansıtmış olacak, bu da vergisel düzenlemelere gönüllü uyumu sağlayacaktır. Sonuçta vergileme sınırları genişleyecek ve vergileme kapasitesinde bir artış olacaktır.

3.10. Vergi Bilinci

Vergi bilinci vergi algılamasıyla yakından ilişkili bir kavramdır. Mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıklarına bağlı olarak vergi bilinci biçimlenmektedir. Vergi algılamasını şekillendiren faktörler ise bu çalışmada ele alınanlar olarak sayılabilir. Başka bir deyişle vergi sistemine olan inanç, vergi aflarının sıklığı, denetim ve cezalar, vergi ahlakı, vergisel konularda oylama mekanizması vs. gibi faktörler vergi bilincinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Vergi bilinci vergiye gönüllü uyum veya mükelleflerin vergisel konulara karşı takındığı diğer tutumların ortak paydası şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla vergi bilinci vergi gelirlerinin miktarının belirlenmesinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

3.11. Vergi Kültürü

Vergi kültürü kavramı ilk defa Schumpeter tarafından kullanılmış ve şöyle tanımlanmıştır: “herhangi bir kurum gibi alınan her vergi, kendisinin ekonomik ve psikolojik açıdan uygunluğunu ve geçerliliğini yansıtmaktadır, ancak diğer sosyal kurumların aksine vergi ve vergi sistemi sonsuz yaşamaz” (Gencel ve Kuru, 2012:31).

Vergi kültürü kavramı daha çok Latin Amerika'da “cultura tributaria” şeklinde ifade edilmekte ve akademik tartışmalara konu olmaktadır. Tartışmalar vergi kültürünün vergiye gönüllü uyum üzerindeki etkisi ekseninde gelişmiştir. Vergi kültürü sadece vergi sistemiyle ilgili bir durum değil aynı zamanda vergi otoriteleri ile mükellefler arasındaki ilişkiyi de içermektedir. Kültürden kasıt ise milli kültürdür. Bu perspektiften yola çıkan Nerre vergi kültürünü şöyle tanımlamaktadır: ulusal vergi sistemiyle alakalı olan formel ve informal kurumlar ve bunların ülkenin kültürüne yerleşmiş pratikteki uygulaması ile devam eden bağlar ve ağlarının etkileşiminin dahil olduğu süreçtir (Nerre, 2008: 154-155). Vergi idaresi ile mükellefler arasındaki ilişki olumlu veya olumsuz sonuçlar içerecek şekilde “milli kültür” paydasında birleşmektedir. Milli kültür içinde vergi uyumunu teşvik edecek faktörlerin olması, örneğin fedakârlık gibi, vergileme kapasitesini olumlu yönde etkileyecektir.

3.12. Vergi Rekabeti

Vergi rekabeti dar anlamda vergi gelirlerinin hükümet hazineleri arasında tahsisi şeklinde tanımlanabilir (Wilson ve Wildasin, 2004:1067). Geniş anlamda ise vergi rekabeti “yatay vergi rekabeti” ve “dikey vergi rekabeti” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Aynı düzeydeki idari birimler (devletlerin, belediyelerin, federe devletlerin kendi aralarında giriştikleri rekabet buna örnek olarak verilebilir) arasında gerçekleşen vergi rekabeti yatay vergi rekabeti, farklı düzeylerdeki idari birimler (federe devlet ile federal devlet arasında yaşanan rekabet buna örnek olarak verilebilir) arasında gerçekleşen rekabet ise dikey vergi rekabeti olarak tanımlanır.

Vergi otoritelerinin vergi gelirlerini artırmak için girişecekleri mücadele için kullanacakları araçların öncelikli hedefleri arasında vergi kapasitesini artırmak olacaktır. Bunun için de vergiye gönüllü uyumu artıracak araçların kullanılmasına gayret edilmelidir. Kullanılacak bu araçların rakip vergi otoritelerden daha fazla vergi geliri getirecek şekilde düzenlenmeleri vergi kapasitesini doğrudan artıracaktır.

3.13. Dış Ticaret

Dış ticaret sektörü vergilendirilebilir artışı temsil eden önemli bir değişkendir. Mesela ihracat düzeyi iyi bir seviyede olan bir ülke aynı zamanda parasallaşma ve sanayileşme aşamasına da girmiş kabul edilmektedir. İthalatı yüksek olan bir ülke de en az idari gayretle önemli ölçüde vergilendirilebilir bir artışa sahip olur (Berksoy, 1984:51).

Dış ticaretin canlı olduğu ülkelerde ticaretin büyüklüğüne ve dış ticaretin vergilendirilmesi rejimine bağlı olarak vergi kapasitesini artırabilir. Ancak bunun da en önemli önkoşulu vergi ahlakının ve vergi bilincinin gelişmiş olmasına bağlıdır. Zira vergi ahlakının ve vergi bilincinin gelişmemiş olması halinde mükelleflerin vergi kaçırma potansiyeli yüksek olur ve dolayısıyla dış ticaretin gelişmesinin vergi gelirleri üzerindeki etkisi sınırlı kalır.

3.14. Tarım ve Madencilik Sektörünün Ekonomideki Toplam Payı

Tarım ve madencilik sektörünün vergi kapasitesi açısından değerlendirilmesi ekonominin parasallaşmasıyla ilgili bir süreçtir. Verginin para olarak alındığı ülkelerde tarım kesiminin büyüklüğü parasal olarak ifade edilebilse dahi gerçek anlamda paraya çeviremediği durumda herhangi bir vergi söz konusu olamayacaktır. Nitekim böyle ülkelerde ele geçen zirai ürünler trampa ekonomisi şeklinde alım-satıma konu olacak ve vergi dışında bırakılabilecektir. Şüphesiz “aşar vergisi” gibi bir verginin varlığı halinde tarım sektörünün büyüklüğü vergi kapasitesi üzerinde herhangi bir etkide bulunamayacaktır.

Gelişmemiş ülkelere bakıldığında iki durumun birlikte var olduğu görülmektedir: ekonomideki tarım kesiminin büyüklüğü ve düşük kişi başına düşen milli gelir. Bu ülkelerde görülen bu tip bir

yapısal sorun aynı değerler üzerinden alınan (mesela aşar vergisi gibi ürün miktarı üzerinden alınan) vergi, ilk etapta vergileme kapasitesini artıracak ancak orta ve uzun vadede zaten yoksul olan bireylerin vergiye karşı gönüllü uyumu noktasında sıkıntıların ortaya çıkmasıyla bu kapasiteyi azaltacaktır.

Madencilik sektöründe büyük sabit yatırımların olması ve piyasanın az sayıdaki firmanın tekelinde olması dolayısıyla vergi toplamanın idari kolaylığı vergi kapasitesini artıracaktır. Vergi rasyosunun yüksek olan ülkelerde bakıldığında bunların büyük bir kısmında mineral, fosfat, petrol ve doğal üretiminde ön sıralarda olduğu görülmektedir (Berksoy, 1984:52).

4. TÜRKİYE’DE VERGİ AFLARININ VERGİ GELİRLERİ VE VERGİLEME KAPASİTESİNE ETKİSİ

Türkiye’de vergileme kapasitesini artırıcı birçok araç kullanılmıştır. Bunların başında Cumhuriyet tarihinden bu yana çıkarılan toplam 32 tane vergi affıdır. İlk olarak 1924 yılında getirilen ve 1930, 1960 ve 1972 yıllarında bazı kanun maddeleri değiştirilen Umuru Belediyeye Müteallik Ahkamı Cezaiye Hakkında Kanundur⁴. Bundan başka 1980’li yıllara kadar on beş tane daha vergi affı yapılmıştır. 1980 ve sonrası dönemlerde ise farklı yıllarda toplam on altı vergi affı kanunu yürürlüğe girmiştir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de liberalleşme hareketlerinin hız kazandığı 1980 ve sonrası dönem ele alınacaktır.

Her yeni vergi affıyla birlikte vergiye gönüllü uyum azalmaktadır. Vergi afları mükelleflerin mükellef olmaktan kaynaklanan sorumlulukları yerine getirmelerine yönelik isteklerini azaltmakta, vergiden kaçınmayı artırmakta, sonuç itibarıyla mükelleflerin iyi ve dürüst niyetlerine zarar vermektedir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013:115).

Tablo 1: Türkiye’de 1980 Sonrası Vergi Afları

Düzenlenme	Tarih
20.03.1981	2431 Sayılı Tahsilatın Hızlandırılması ve Beyan Dışı Kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Kanun
02.03.1982	2431 Sayılı Kanun’a Ek
22.02.1983	2801 Sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle Tahsil Hakkında Kanun
04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında 3239 Sayılı Kanun’un Geçici 4. Maddesi
03.12.1988	3505 Sayılı Kanun (Geçici Birinci Madde)
23.12.1988	3512 Sayılı Kanun
15.12.1990	3689 Sayılı Kanun (Geçici Birinci Madde)
21.02.1992	3787 Sayılı Kanun
05.09.1997	400 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği
22.07.1998	4369 Sayılı Kanun
06.02.2001	414 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği

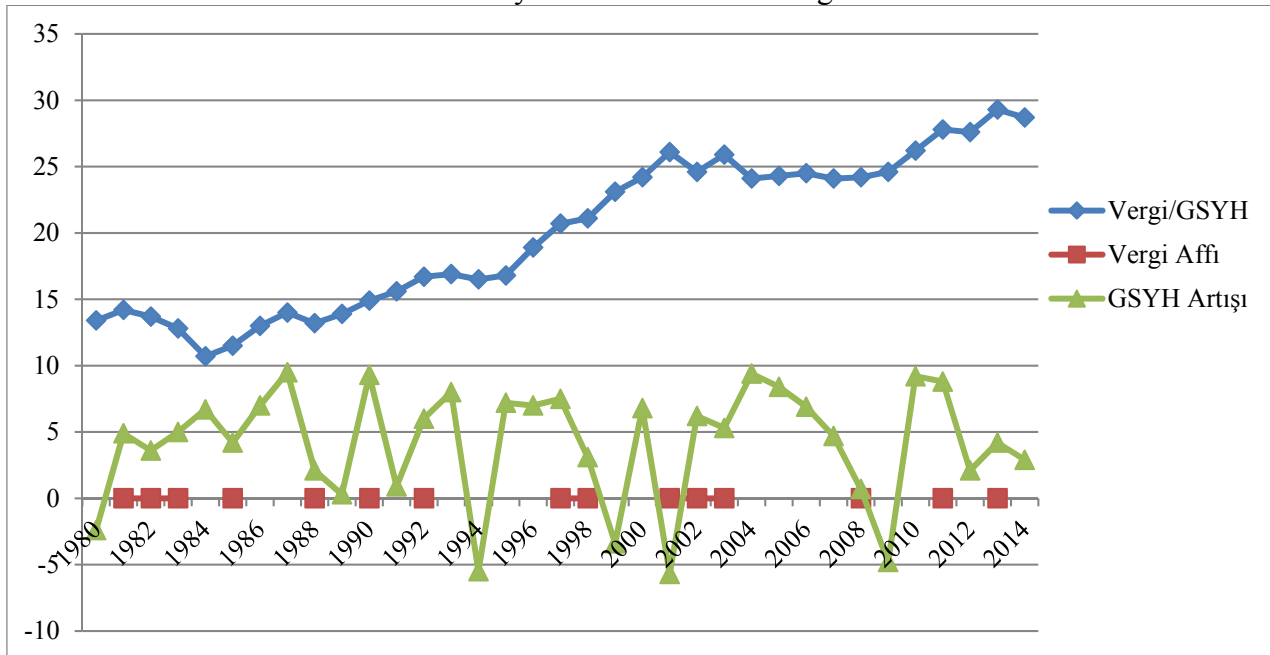
⁴ Vergi affı olarak kabul edilse de daha çok o dönem Kabahatler Kanununun 32 maddesine göre verilen idari para cezalarıyla alakalı bir kanundur.

07.03.2002	4746 (4748) Sayılı Kanun İle Emlak Vergisi İle İlgili Af Düzenlenmesi (Emlak Vergisi Kanunu Geçici Madde 21)
27.02.2003	4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu
22.11.2008	5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun
25.02.2011	6111 Sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılması İle Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Ve Diğer Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
29.05.2013	6486 Sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2. Varlık Barışı)

Kaynak: Yurdakul, 2013:79.

Tabloya bakıldığında vergi aflarına sık sık başvurulduğu görülmektedir. Vergi afları sadece devletin vergi gelirlerini artırmak amacıyla yapılmamış aynı zamanda ekonomik kriz dönemlerinde, dış açılmanın vermiş olduğu etkiyle birlikte, rekabet güçlerinin korunması da amaçlanmıştır. Vergi aflarının siyasal boyutu ise tartışmalıdır. Nitekim genel seçim dönemlerine bakıldığında (1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007, 2011, 2015) arada doğrudan bir ilişki bulmak güçtür. Ancak bazı yıllarda genel seçimleri takip eden yıldan sonra (1988, 1992 ve 2003 yıllarında) veya aynı yılda (2011 yılında) vergi aflarının yapıldığı görülmektedir. Vergi aflarının politik karar almada oy verenleri etkilemek amacıyla yapıp yapılmadığına karar verebilmek için ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşulların anlaşılması gerekmektedir. Örneğin 1987 yılı genel seçimlerinde siyasi yasaklı olan bazı siyasetçilerin referandum sonucu tekrar siyasete dönmeleri ve Anavatan Partisi'nin seçim çalışmalarında popülist politikalara yönelmesi (Pamuk, 2014:275), aynı dönemlerde kamu borçlanma çeşitliliğinin artırılması, 1990'lı yılların ortalarında meydana gelen enflasyonist baskılar, terör ve yüksek borçlanma sorunu vergisel düzenlemeler üzerinde etkili olmuştur. Aşağıdaki grafikte vergi aflarının, vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı ve GSYH'nin sabit fiyatlarla artışı yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Grafik 1: Türkiye'de 1980 Sonrası Vergi Aflarının Etkisi

Kaynak: data.oecd.org ve tuik.gov.tr'den alınan verilerle düzenlenmiştir (07.05.2016).

Grafik 1 incelendiğinde vergi aflarının büyümenin yavaşladığı veya küçülmelerin yaşandığı dönemlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Liberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980’li yıllar ile 2001 ekonomik krizi ve sonrasında ise vergi aflarının çok olduğu yıllar olarak dikkat çekmektedir. Ancak Nisan 1994 Krizi sırasında herhangi bir vergi affı yapılmamıştır. Bunun da en önemli nedeni hükümetin gelirinden çok daha fazlasını harcaması (faiz dışı harcama) ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelince de ülkede hiper-enflasyonun yaşanmış olmasıdır. Dolayısıyla vergi affı türü bir uygulama enflasyonu daha da artırmaktan başka bir işe yaramayacaktı. 2001 yılında ülke ekonomisi %5,7 küçülmüş, vergi gelirleri buna rağmen artış göstermiş (yaklaşık 26 milyar TL’den 39 milyara TL’ye) ve sonuç olarak toplam vergilerin GSYH içindeki payı %1,9’luk artışla %26,1’e yükselmiştir. 2002 yılında yakalanan 20 milyar TL’lik vergi artışına rağmen büyümedeki %6,2’lik büyüme vergi gelirlerinin GSYH içindeki nispi miktarını düşürmüştür.

Türkiye’de toplam gelirden en çok pay alan kesim %49,1 ile maaş-ücret geliri elde edenlerdir. İkinci sırada %20,1 ile sosyal transferler, üçüncü sırada ise %18,5 ile müteşebbis gelirleri yer almaktadır. Sosyal transferlerin bu kadar yüksek olması bir kesimden alınan vergilerin başka bir kesime aktarımı şeklinde değerlendirilmemelidir. Nitekim sosyal transferlerin %93’ü emekli ve dul-yetim aylıklarına ayrılmaktadır (TÜİK, 2015). Vergisel açıdan değerlendirildiğinde gelirden en çok pay alan ücretlerin vergilendirilmesi kaynakta kesinti veya yıllık beyanname şeklinde iki yolla yapılmaktadır. Dolayısıyla burada meydana gelebilecek sızıntılara karşı etkin bir vergi denetiminin sağlanması önem taşımaktadır. Milli gelirden bu kadar yüksek pay almasına rağmen vergisel istisnaların çoğunun ücret gelirleriyle ilgili olması (Tosuner ve Arıkan, 2016:119) vergi gelirlerinin önemli ölçüde azalmasına yol açmaktadır.

Vergi bilincinin gelişmesi vergiye gönüllü uyumun artırılması adına yapılan düzenlemeler son derece önemlidir. Birçok ekonomik reformun olmazsa olmazı kabul edilen eğitim (White, 2016) vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum açısından da aynı önemi taşımaktadır. Öyle ki bu bilinç kültürel bir miras gibi nesilden nesile aktarılabilir. Örneğin orta öğrenim düzeyindeki öğrencilere yönelik yapılan bir araştırmada eğitilmiş ailelerin çocuklarında vergi bilincinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Özen, Altunoğlu ve Öztornacı, 2015:288). Ailelerin eğitim düzeylerinin yanında Vergi Haftası gibi etkinliklerle verginin akademik tartışmalardan ilköğrencilerine yapılan sunumlara kadar birçok açıdan ele alınması vergi bilincinin tüm toplumda yerleşmesi adına önem arz etmektedir.

Vergiye gönüllü uyumda eğitim önemli olduğu kadar vergi otoritesinin mükellefe karşı tutumu ve vergi mevzuatının sadeliği de büyük önem taşımaktadır. Türk vergi sistemi tebliğler, yönetmelikler, Danıştay kararları, bakanlık kararları vs. dolayısıyla karmaşık bir hal almıştır. Karmaşıklık sadece vergi mükellefleri için değil, aynı zamanda muhasebeci, mali müşavirler için de sorun teşkil etmektedir. Nitekim VİMER’e (Vergi İletişim Merkezi) yapılan bilgilendirme aramalarının önemli bir kısmı vergi dairelerine karşı sorumlu sıfatıyla muhatap olan bu meslek gruplarının üyesidir.

Türk vergi hukukunda vergi otoritelerinin iyi niyet gösterecek uygulamalara yer vermesi vergiye gönüllü uyum açısından son derece önemlidir. Örneğin vergi ödeme sürelerinin uzatılabilmesinin nedenlerine bakıldığında bunlar; mücbir sebepler, zor durum sebebi, ölüm sebebi, mali tatil, adli tatil ve diğer sebeplerdir. Ancak bu nedenleri tek tek açıklayan kanun maddelerinin yorumuna açık herhangi bir hüküm bırakmaması gerekmektedir. Vergi cezalarıyla ilgili hükümlerinde açık ve suiistimale açık olmaması da önemlidir⁵. Vergi cezalarının açık ifade edilmesinin yanında bu cezaların caydırıcılığı da önem taşımaktadır. Vergi cezalarının caydırıcılığı da doğrudan vergi denetiminin etkinliğine bağlıdır. Burada vergi denetim elemanlarının sayısı ve nitelikleri ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de 1990’lı yıllarda denetim elemanı başına düşen denetlenen mükellef sayısı

⁵ Bir milletvekili müteahhitlik işiyle ilgili kesilen vergi cezasını VUK’nun 13. Maddesinde sayılan mücbir sebeplere sokturabilmiştir. Kanun milletvekili olmayı mücbir sebepler arasında saymamış ancak “gibi haller” ibaresiyle bu suiistimale kapı aralamıştır (Kızılot, 2013).

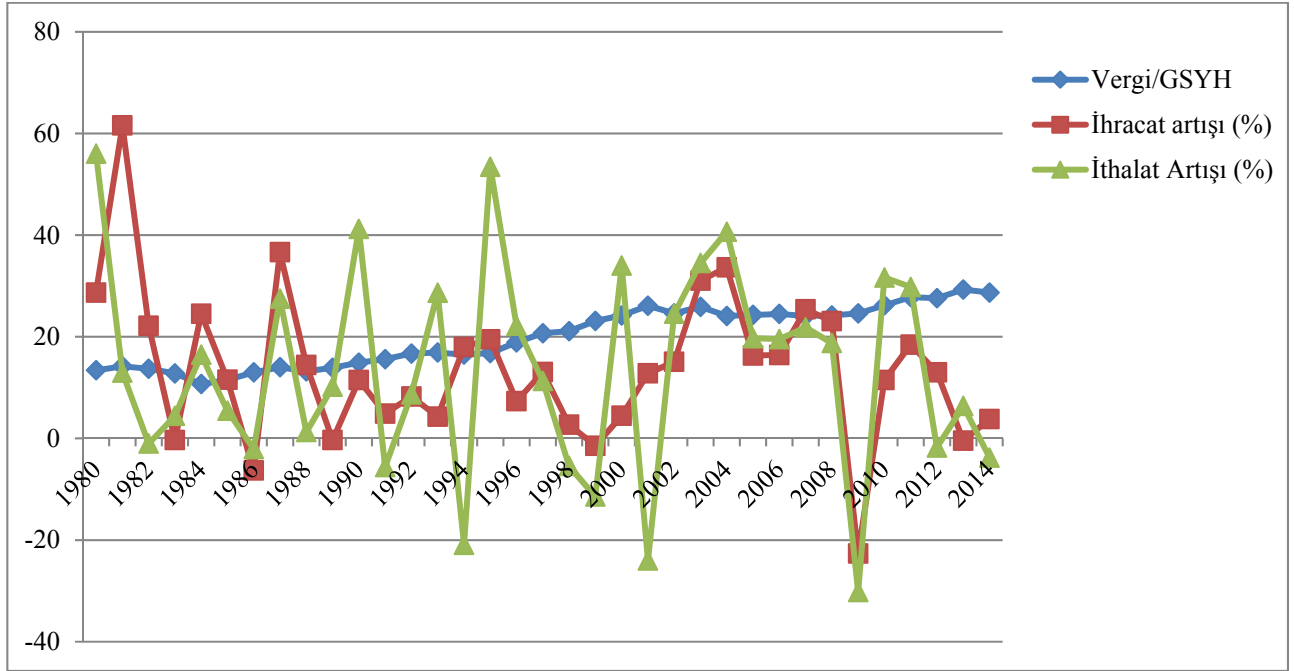
binin üzerine çıkmış son yıllarda yapılan denetim elemanı alımlarıyla bu sayı 80'lere kadar düşmüştür.

Vergi cezalarının dağılımına bakıldığında birinci sırada KDV'nin olduğu görülmektedir. İkinci sırada ÖTV, daha sonra Kurumlar Vergisi şeklinde devam etmektedir (VDK, 2015:43). Bu harcama vergilerinin vergi kaçakçılığının merkezini oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu alanlarda vergiye gönüllü uyumu artıracak, vergi denetimini daha fazla dijitalleştirecek araçların geliştirilmesi gibi önlemlerin alınması gerekmektedir.

Vergi rekabeti açısından Türk vergi sisteminde tamamen bağımsız karar vermede birtakım sınırlamalar söz konusudur. Öncelikle OECD'nin birtakım kriterlerinin dışına çıkılması halinde vergi cenneti olarak derecelendirilmesine yol açacaktır ki bu durum ekonomik açıdan önemli sorunları beraberinde getirecektir. Yerel idarelerin vergi koyma yetkisi olmadığından⁶ dolayı dikey veya yerel idareler arası vergi rekabetinden söz edilemez.

İç piyasalarda gerçekleşen arz ve talebin etkisi kadar dış ticaretin de vergi gelirleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Özellikle ithalatın artmasına bağlı olarak vergi gelirlerinde artış beklenebilir. 1985 yılında yürürlüğe giren KDV kanunu ve daha önceleri yürürlükte bulunan muhtelif vergi kanunları çifte vergilendirmeyi önlemek adına anlaşmalı devletlere yapılan ihracatı istisna kapsamına aldığından dolayı ihracatın vergi gelirleri üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur.

Grafik 2: Dış Ticaret-Vergi Gelirleri İlişkisi

Kaynak: tuik.gov.tr'den alınan verilerle düzenlenmiştir.

Grafik 2'den anlaşıldığı üzere ihracat ve ithalat artış oranları arasında bir uyum söz konusudur. İhracat istisnasının olmasından dolayı ithalatın vergi gelirleri üzerindeki etkisi pozitif olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'nin yakın tarihlere kadar şahit olduğu hayali ihracat vakaları vergi kapasitesi üzerinde önemli bir sınırlayıcı faktör olmuştur.

⁶ 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'na göre belediye sınırları içinde bazı vergi ve harçlar için kanunlarla belirlenmiş aşağı ve yukarı sınırlar içinde oran ve tarifeleri belirleme yetkisi belediye meclislerine verilmişti. Ancak Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru sonrası bunun Anayasa'nın 73. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı olduğu gerekçesiyle ilgili kanunun 96. Maddesinin (B) fıkrası iptal edilmiş ve yetki Bakanlar Kuruluna verilmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2010/62).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk vergi sisteminde vergi kapasitesini artıracı faktörlerin başında mevzuatın sadeleşmesi ve vergiye gönüllü uyumu artıracı uygulamalar gelmektedir. Bu uygulamaların Özellikle vergi kayıp-kaçaklarının en fazla olduğu alanlarda yoğunlaşmanın önemli faydaları olacaktır. İstisna ve muafiyetlerin çok olduğu vergilerde kaçakçılık az; vergi istisna ve muafiyetlerinin nispeten az olduğu vergilerde ise kaçakçılık fazladır. Başka bir deyişle devlet bir yandan bilerek vergi gelirinden vazgeçmekte (vergi harcaması) diğer yandan ise vergi kaçaklarıyla uğraşmak durumunda kalmaktadır.

Vergi kapasitesi sadece üretimin, dış ticaretin ve turizmin gelişmesiyle artırılmaz, bunların yanında vergi bilincinin ve vergi ahlakının da olması gerekmektedir. Bunun için de demokratik geleneklerin olması ve bunların toplum tarafından benimsenmiş olması da gerekmektedir. Vergi otoritesinin güçlü olmaktan kaynaklanan karar alma mekanizmasını mükelleflere karşı kullanmaması önem taşımaktadır. Hatta gerekirse vergi konularında yapılacak önemli değişiklikler toplumu farklı açılardan temsil eden sivil organizasyonlarla danışılarak yapılması bu değişikliklerin toplum tarafından benimsenmesi ve sahiplenilmesini sağlayacaktır.

Kamu harcamalarında “şeffaflık” vergi ahlakının, bilincinin ve kültürünün ve dolayısıyla vergiye gönüllü uyumun gelişmesindeki diğer bir önemli faktördür. Mükelleflerin ödedikleri vergilerin nereye, hangi amaçla ve ne kadar harcandığını bilmeleri (güvenlik meseleleri dışında) şeffaflık ilkesinin bir gereği olmalıdır. Bu açılardan bütçenin mali saydamlık, açıklık ilkeleri başta olmak üzere diğer bütün çağdaş ilkelere riayet edilmelidir. Bunun için Kesin Hesap Kanunu’nun bu ilkeler çerçevesinde değerlendirilmesi ve açık-anlaşılar bir raporla kamuoyuna duyurulması gerekmektedir.

Bize göre vergiye gönüllü uyumu ve vergi kapasitesini artıracı en etkili yollardan birisi vergilerin yerelleşmesidir. Bütün vergilerin değil, ancak bazı önemli vergilerin oranlarının belirlenmesi, toplanması ve bu vergi gelirlerinin harcanmasının yerel idarelere bırakılması iktisadi etkinlik sağlayacaktır. Bölgesel gelişmişlik farklarından dolayı bu tür mali yerelleşme girişimlerinin eşitsizliği daha da artıracığı yönünde birtakım eleştiriler yapılmaktadır⁷. Ancak merkeze bırakılacak bazı vergi gelirleriyle ulusal savunma, bürokrasi, adalet gibi hizmetlerin yerine getirilmesi dışında bölgelere bazı kıstaslara göre⁸ mali transferler yapılabilir.

Yerel idarelere bırakılacak vergilerden biri henüz vergi sistemimize girmemiş olan rant vergisi olmalıdır. Gayrimenkul değer artışlarından kamunun pay alması şeklinde tanımlanabilecek bir rant vergisi öncelikle vergi kapasitesini artıracıdır. Bu verginin oranının aşağı ve yukarı sınırları merkezi hükümet tarafından belirlenmesinden sonra uygulamanın tamamen yerel idarelere bırakılması hem yerel idarelerin öz gelirlerini artıracı hem de vergi toplamada etkinlik ve iktisadilik sağlanacaktır. Bu bağlamda vergi kapasitesinin artırılmasında siyasi iradenin güçlü olması gerektiğini belirtmemizde fayda var. Özellikle baskı ve çıkar gruplarının etkisinde kalmamış bir merkezi yönetim vergi kapasitesini artıracı kararların alınmasında önemli bir faktördür. Bunun en güzel örneklerinden biri rant vergisidir. Nitekim rant vergisi son iki orta vadeli programda yer almasına (2015-2017 OVP ve 2016-2018 OVP) karşın halen uygulanmaya sokulamamıştır. Ancak ilk defa böyle bir verginin konuşulmaya başlanması ve hükümetin resmi programında yerini almaya başlaması baskı ve çıkar gruplarının etkisinin azalmaya başladığının önemli bir göstergesidir.

⁷ Özellikle artan oranlı gelir vergisi uygulaması bölgeler arası eşitsizlikle birlikte bölge içinde de eşitsizlikleri artıracığı eleştirilerine maruz kalmaktadır.

⁸ Halihazırda Türkiye’de nüfus miktarına göre kaynak paylaşımı yapılmaktadır. Ancak yoksul nüfus oranına göre merkezden yerel idarelere yapılacak transferler bölgesel gelişmişlik farklarının artmasını engelleyebilecektir.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C. (1989), "The Khaldun-Laffer Effect of Supply-Side Economics", T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (4)1-2, 190-205.
- Aktan, C. C. (2006), "Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı", C. C. Aktan, D. Dileyici ve İ. Y. Vural (Ed.), Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi içinde, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 96-103
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, T. (2012), "Vergi Ne Üzerinden Alınmalı? Vergi Konusunun Seçiminde Optimalite ve Meşruiyet", (ed.) AKTAN, C. C., KESİK, A. ve DİLEYİCİ, D., Yeni Maliye, Ankara: T. C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2012/420, 69-96.
- Alm, J. ve Torgler, B. (2011), "Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality", Journal of Business Ethics, (101), 635-651.
- Alm, J., McClelland, G. H. ve Schulze, W. D. (1999), "Changing the Social Norm of Tax Compliance by Voting", KYKLOS, (52), 141-171.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı: 2010/62, Karar Sayısı: 2011/175
- Bayraklı, H. H., Saruç, N. T. ve Sağbaş, İ. (2004), "Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları", 19. Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, 204-254.
- Becker, G. S. (1974), "Crime and Punishment: An Economic Approach", G. S. Becker ve W. M. Landes (ed.), Essays in the Economics of Crime and Punishment içinde, NBER, 1-54.
- Berksoy, T. (1984), Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Yayın No: 411, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 362, İstanbul.
- Cnossen, S. (1974), "Capacity Taxation: The Pakistan Experiment", Staff Papers (International Monetary Fund), (21)1, 127-169.
- Edizdoğan, N. ve GÜMÜŞ, E. (2013), "Vergi Afları ve Türkiye'de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi", Maliye Dergisi, (164), 99-119.
- Feld, L. P. ve Frey, B. S. (2002), "Trust Breeds Trust: How Taxpayers are Treated", Economics of Government, (3), 87-99.
- Gencil, U. ve Kuru, E. (2012), "Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Örneği", Yönetim Bilimleri Dergisi, (10)20, 29-60.
- İlhan, G. (2007), "Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler", Akademik Bakış, 12, 1-13.
- Khaldun, A. A. R. b. M. i. (1967), The Muqaddimah, Franz Rosenthal (çev.), Kitab al-Ibar.
- Kızılot, Ş. (2013), Milletvekiline Vergi Kıyağı, Hürriyet Gazetesi, 6 Temmuz 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/milletvekiline-vergi-kiyagi-23670722>, (Erişim Tarihi: 14.05.2017).
- Nerre, B. (2008), "Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics", Economic Analysis & Politics, (38)1, 153-167.
- Özen, A., Altunoğlu, B. K. ve Öztornacı, E. (2015), "Orta Öğretim Düzeyindeki Öğrencilerin Vergi Algılama Düzeylerine İlişkin Ampirik Bir Değerlendirme", Yönetim ve Ekonomi, (22)2, 279-289.
- Pamuk, Ş. (2014), Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Togler, B. ve Schneider, F. (2007), “Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis”, QUT School of Economics and Finance, Working/Discussion Paper 210.
- Tosuner, M. ve Arıkan, Z. (2016), Türk Vergi Sistemi, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.
- TÜİK (2015), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2014” Haber Bülteni, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 18.05.2017).
- VDK (2015), Faaliyet Raporu-2015, http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fDosya%2fFaaliyetRaporu_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 17.05.2017).
- Weller, N. ve Ziegler, M. (2008), Tax Man Cometh: Income Taxation as a Measure of State Capacity, <http://www.democracy.uci.edu/files/docs/conferences/grad/Weller%20and%20Ziegler.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).
- White, G. B. (2016), “A Conversation With Joseph Stiglitz”, The Atlantic Magazine, 28 Nisan 2016 <http://www.theatlantic.com/business/archive/2016/04/stiglitz-inequality/479952/>, (ET: 07.05.2017).
- Wilson, J. D. ve Wildasin, D. E. (2004), “Capital Tax Competition: Bane or Boon”, Journal of Public Economics, 88, 1065-1091.
- Yurdakul, A. (2013), Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği, Dora Yayıncılık, Bursa.
- data.oecd.org, (Erişim Tarihi: 10.04.2017).
- tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 30.05.2017).